

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Gülşah TİRİŞ

EKOLOJİNİN SİYASALLAŞMASI VE EKOLOJİK YURTTAŞLIK

Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2018

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Gülşah TIRIŞ

EKOLOJİNİN SİYASALLAŞMASI VE EKOLOJİK YURTTAŞLIK

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Kadriye Okudan DERNEK

Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2018

T.C.
Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Gülşah TIRIŞ'ın bu çalışması, jürimiz tarafından Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan	: Prof. Dr. Özlem ŞAHİN GÜNGÖR	(İmza)
Üye (Danışmanı)	: Dr. Öğr. Üyesi Kadriye OKUDAN DERNEK	(İmza)
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Ceren UYSAL OĞUZ	(İmza)

Tez Başlığı: Ekolojinin Siyasallaşması ve Ekolojik Yurttaşlık

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 18/05/2018

Mezuniyet Tarihi : 07/06/2018

(İmza)
Prof. Dr. İhsan BULUT
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Ekolojinin Siyasallaşması ve Ekolojik Yurttaşlık” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

(İmza)

Gülşah TIRIŞ

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Gülşah TIRIŞ
Öğrenci Numarası	20145218016
Enstitü Ana Bilim Dalı	SBE Kamu Yönetimi
Programı	Yüksek Lisans
Programın Türü	(☒) Tezli Yüksek Lisans (☐) Doktora (☐) Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanının Unvanı, Adı-Soyadı	Dr. Öğr. Üyesi Kadriye OKUDAN DERNEK
Tez Başlığı	Ekolojinin Siyasallaşması ve Ekolojik Yurttaşlık
TurnItIn Ödev Numarası	972180969

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 96 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 04/06/2018 tarihinde tarafımdan TurnItIn adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 3

alıntılar dahil % 5 'tir.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(☐) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

(☐) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

04/06/2018

(imza)

Dr. Öğr. Üyesi Kadriye OKUDAN DERNEK

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ	iii
ÖZET	iv
SUMMARY	v
ÖNSÖZ	vi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

EKOLOJİK KRİZİN BOYUTU VE EKOLOJİNİN SİYASALLAŞMASI

1.1. Kirlilik	5
1.1.1. Hava Kirliliği	7
1.1.2. Su Kirliliği	8
1.1.3. Toprak Kirliliği	9
1.1.4. Gürültü Kirliliği	9
1.1.5. Işık Kirliliği	10
1.2. İklim Değişikliği	10
1.3. Küresel Isınma ve İklim Değişikliğine Bağlı Olarak Biyolojik Çeşitlilikteki Azalma	12
1.4. Fosil Yakıt Kullanımının Yol Açtığı Tahribatlar	13
1.4.1. Fosil Yakıt Kullanımının Azaltılması ve Etkileri	14
1.5. Gıdada Yaşanan Kriz	15
1.6. Ekolojik Hareket'in Kısa Tarihçesi	16
1.7. Ekolojik Krize Karşı Alınan Küresel Önlemler	18

İKİNCİ BÖLÜM

YURTTAŞLIK TEORİLERİ VE MODERN YURTTAŞLIK TANIMLARI

2.1. Antik Yunan'da Yurttaşlık	23
2.2. Fransız İnsan ve Yurttaş Haklar Bildirgesi'nin Yurttaşlık Teorilerine Katkısı	25

2.3. Marhall’ın Araladığı Teorik Kapı.....	26
2.4. Yurttaşlık Teorilerindeki Ayrımlar.....	28
2.5. Yeni Bir Yurttaşlık Fikrine Dair Görüşler.....	32
2.5.1. Dünya Yurttaşlığı/Kozmopolitanizm.....	34
2.5.2. Avrupa Birliği Yurttaşlığı	35
2.5.3. Ulusaşırı Alanda ve Diasporik Alanda Yurttaşlık.....	35
2.5.4. Radikal Demokratik Yurttaşlık.....	35

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

“EKOLOJİK YURTTAŞLIK” TANIMLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME	37
3.1. Liberal Yaklaşımda “Ekolojik Yurttaşlık” Fikri	38
3.1.1. Liberal Ekolojik Yurttaşlık Yaklaşımında Kamusal Alan ve Özel Alan.....	41
3.1.2. Liberal Ekolojik Yurttaşlık Anlayışında Sivil Toplum ve Devlet.....	45
3.1.3. Liberal Yaklaşımda Müzakereci Demokrasi	49
3.2. Radikal Yaklaşımlarda ”Ekolojik Yurttaşlık”	53
3.2.1. Ekolojik Toplum.....	54
3.2.2. Ekolojik Toplumda Katılım ve Kamusal Alan Anlayışı	57
3.2.3. Radikal Yaklaşımda Sivil Toplum Anlayışı	63
3.2.4. Radikal Yaklaşımda Müzakereci Model.....	66
3.3. Liberal ve Radikal Yaklaşım Arasındaki Temel Farklılıklar	71
SONUÇ	74
KAYNAKÇA.....	78

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BM	Birleşmiş Milletler
CO ₂	Karbondioksit
COP21	Taraflar Konferansı 21
DDT	Dikloro Difenil Trikloroethan
FAO	Gıda ve Tarım Örgütü
GDO	Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar
IPCC	Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli
PCB	Poliklorlu Bifenil
SO ₂	Kükürtdioksit
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
WMO	Dünya Meteoroloji Örgütü
WHO	Dünya Sağlık Örgütü
WWF	Dünya Doğayı Koruma Vakfı

ÖZET

1970’lerde sanayileşmenin ekolojik bir kriz yaratacağı ve bu kriz karşısında çözümler üretebilmek adına bir ekolojik bilinç oluşturulması fikri düşünülmeye başlanmıştı. O yıllardan günümüze kadar üretilen çözümler kısa vadeli ve “yerel” ölçekli çözümlerdi. Bütüncül bir yaklaşım olmadan üretilen bu kısa vadeli çözümler, bütün dünyayı etkileyecek olan ekolojik krizleri engelleyemedi. Biyosfer üzerindeki tahribatların istatistiklerinde bunu görmek mümkündür.

Ekolojik tartışmalar, insan-doğa ilişkisi temelinde yürütülmektedir. Bu çalışmada temel alınacak ilişki ise insan-doğa ilişkisindeki karşılıklı tamamlayıcılık ve uyumluluk esasıdır. İnsanın doğadaki diğer varlıklardan üstün olmadığı ve doğa üzerinde tahakküm ve hiyerarşi ilişkisinin kurulamayacağı, doğayı tahrip etmeden onunla uyumlu bir şekilde yaşanılabilceği çalışmanın temel hareket noktasıdır. Ekolojik tahribatın sorumluları olarak biz insanların belli bir bilinç edinmesi gereksinimi tartışılmaz bir gerçekliktir. Dolayısıyla siyasal kararların yurttaşlar ve devlet tarafından alındığı demokrasilerde, ekolojik tahribatın önüne geçebilmek için önlemler alınmalıdır. Bu önlemlerin arasında önerilen “ekolojik yurttaşlık” fikri bu çalışmanın esas konusudur.

Ekolojik yurttaşlık fikri, ödevlerden çok haklar üzerinde şekillenmeye çalışan, topluma ve doğaya karşı sorumlulukları içeren ve yurttaşlık bilinci ile ekoloji bilincini eklemlenen bir fikirdir. Ekolojik krizin geri dönülemeyecek olan tahribatını önleyebilmemiz için elimizde birçok olanağın olduğunu savunan literatür, bunun için hükümet teşviklerine ihtiyaç duyulduğunu ve siyasal katılımın artırılması ile yeni düzenlemeler yapılması gerekliliği üzerinde durmaktadır. Buradan hareketle, yeni bir yurttaşlık tanımı ile oluşacak bir ekolojik bilinç sayesinde ekolojik krizin şiddeti azalabilecektir. Yurttaşlık literatüründe ekolojik sorunlarla ilgili pek çok çalışma mevcuttur. Bu tezde literatürdeki ‘ekolojik yurttaşlık’ tartışmaları literatür incelemesi yöntemi ile karşılaştırmalı bir biçimde ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ekolojik Kriz, Ekolojik Yurttaşlık, Liberal Yaklaşım, Radikal Yaklaşım.

SUMMARY

POLITIZATION OF ECOLOGY AND ECOLOGICAL CITIZENSHIP

During 1970's people were thinking that industrialization would bring an ecologic crisis and therefore, they came up with the idea of creating an ecologic awareness and consciousness within the society in order to find solutions against such crisis. Till then until today, the solutions brought to this matter were all short-termed and "local" scaled solutions. Such short-termed solutions generated without a holistic approach were failed to stop and prevent the ecologic crises which affected all over the world. It is possible to see this fact on the statistical records issued about the deteriorations on the biosphere.

Ecologic discussions have been carried out on the basis of human-nature relations. The relationship to be referred on within this study is the mutual complementarity and coherence among the human and nature relations. The basic starting point of this study includes the argument that the human being is not at a superior position over other creatures and that domination or a hierarchical relation may not be imposed over the Mother Nature and that the human being can and should live in harmony with the nature without destroying it. It is a quite indisputable fact that, we the humans, as the responsible ones from ecologic deterioration need to acquire some certain awareness about this problem. Therefore, in democratic societies wherein the political decisions are taken together by the citizens and states, some certain measures are required to be taken in order to prevent the ecologic deterioration. Inter alia such measures, the suggested idea of "ecological citizenship" constitutes the subject-matter of this study. The idea of ecological citizenship is shaped over the rights, instead of duties and includes the relevant liabilities both before the society and nature and it incorporates the awareness of citizenship into ecologic awareness. The literature argues that we have many opportunities in order to prevent the irreversible effects of ecologic crisis and deterioration and in this regard, the government incentives are required. The literature also underlines the need for increasing the political participation by the society and new regulations should be enacted, as well. Thus, by virtue of an ecologic awareness to be created along with a new definition of citizenship, the severe impact of ecologic crisis would also be mitigated. There are numerous studies in the citizenship literature in relation to the ecologic problems. Hence, we will examine the discussions of the literature concerning the "ecological citizenship" in this study.

Keywords: Ecology, Ecological Citizenship, Liberal Approaches, Radical Approaches

ÖNSÖZ

Yeryüzü, biz insanlara ve bizim dışımızdaki diğer canlı türlerine ev sahipliği yapan, bütün kaynaklarını kullanabildiğimiz ve canlıların yaşamsal faaliyetlerin en iyi şekilde sürdürülebildiği bir alandır. Sadece insanların değil, canlılık gösteren her şeyin evidir. Giderek küreselleşen bir dünyada, yüksek teknolojiler ile birlikte, her alanda yaşamı kolaylaştırdık. Ancak bu kolaylığın verdiği konfor ile görmezden geldiğimiz meseleler ve sorunlar, üstesinden gelinemeyecek kadar artmış ve artık yaşamsal alanlarımızda etkisini göstermeye başlamıştır. Giderek daha da tahrip edilen doğa, görmezden gelinen ve sürekli olarak ertelenen meselelerin en başında gelmektedir. Devletler doğa tahribatı ile ilgili olarak çeşitli zirveler düzenlemekte ve tahribatın etkilerini azaltabilmek için hedefler belirlemektedir. Ancak sadece devletlerce alınan kararların yanı sıra bireylere, günümüzün kaçınılmaz bir gerçeği olan şirketlere ve kurumlara da verilmesi gereken sorumluluklar net bir şekilde belirlenmelidir. Sorumluluk ve ödevler denildiğinde akla gelen ilk şey yurttaşlık algısıdır ve yeni bir yurttaşlık anlayışı hem bireyleri hem devleti dönüştürebilecektir. Çalışmaya başlarken bu fikirler ile birlikte oluşturduğum temel sorum şöyleydi: “Yeni bir yurttaşlık anlayışı ekolojik krizin etkilerini azaltabilir mi?”. Bu fikirler ile şekillenen bu çalışmada öncelikle güncel olan ekolojik sorunlar ve etkileri ele alınmış, daha sonra literatürdeki yurttaşlık teorileri kronolojik bir biçimde incelenmiştir. Oluşturulan bu sorunsal ve kavramsal çerçeve ile birlikte, tezin temel sorusu olan “ekolojik yurttaşlık” tanımları, bu çalışmada radikal ve liberal yaklaşımlar olarak ele alınıp, her ikisi arasındaki farklılıklar, yine yurttaşlık teorilerindeki temel kavramlar ile birlikte anlatılmıştır. İlgisini ve özverisini esirgemeyen değerli tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Kadriye OKUDAN DERNEK’e ve maddi-manevi yanımda olan çok değerli aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Gülşah TIRIŞ

Antalya, 2018

GİRİŞ

İnsanlığın var oluşundan bu zamana kadar dünya birçok değişim geçirmiştir. İnsanın yerküre üzerinde yaptığı birçok şey doğayı hızla dönüştürmüştür. Fakat insan eli ile ve sadece insanların çıkarlarını merkeze alarak yapılan bu “şeyler” daha çok doğanın tahribatına yol açmıştır. İlkel toplumlarda doğanın korkulan ve saygı duyulan bir yanı olması ve bu sürecin zamanla yine insan eli ile değişerek dönüşmesini bu durumun miadı olarak görmek mümkündür.

Doğadaki bozulmanın ve doğaya verilen zararların farkında olmamak neredeyse imkânsızdır. İklim değişirken bu bozulmayı bize hissettirir ya da tabağımıza aldığımız her bir gıdada bunu fark edebiliriz. Doğadaki bu bozulmayı ifade etmekten çekiniriz çünkü bu büyük krizden dolayı gelecek nesillere karşı bir suçluluk hissederiz. Ekolojik kriz küreselleşen dünyada daha derin boyutlara ulaşmıştır. Bunun yanı sıra artık ekolojik kriz ile birlikte oluşan bu tahribatı tamamen silmek imkânsızdır. Çünkü insan eli ile yapılmış birçok şey artık geri dönüşü olmayan zararlara sebep olmuştur. En bilinen örnekler olan, Dünya savaşları, Çernobil’de yaşanan felaket, var olabilecek savaşlara karşı üretilen nükleer silahlar, şiddetli avlanma sebebiyle yok olan türler, biyosferde meydana gelen tahribatlar, tüketmekte olduğumuz gıdanın ve toprağın dönüşümü, sürekli olarak olumsuz bir şekilde hissedilen iklim değişikliği ve günümüzde kullanılmaktan vazgeçilmeyen fosil yakıt gibi insan etkinliklerini düşündüğümüzde bunu anlamak daha kolay olacaktır. Bu krizlerin bilincinde olarak bir takım çözümler üretmek elbette mümkündür. Bundan sonraki amaç krizin yaratabileceği daha büyük etkileri en aza indirgeyerek insanlığın ve insan-dışı diğer varlıkların yaşama hakkını ve yaşam alanını korumak olmalıdır. Üretilen çözümlerin kısa vadeli değil daha holistik bir bakış açısı ile birlikte uzun vadeli çözümler olması gerekmektedir.

Teknik olarak üretilmiş bir takım çözümlerin yanı sıra bilinç yükseltmek amacıyla yaratılan çözümler de bulunmaktadır. Bu çözümler insanların doğa ile uyumlu bir şekilde yaşamasını bir takım erdem ve etik kaygılar ile birlikte ortaya koymaya çalışmaktadırlar. Ekolojik yurttaşlık fikri bu etik kaygıları ve bireyin yurttaş olarak taşıması gereken erdemleri anlatan, doğa ile insan arasındaki ilişkinin yapısını inceleyen bir fikir olarak şekillenmiştir.

Ekolojik yurttaşlık fikrine geçmeden önce neden böyle bir yurttaşlık anlayışına ihtiyaç duyulduğunu anlatmak için ekolojik krizin boyutuna değinilen tezin ilk bölümünde insan faaliyetleri ile oluşan ekolojik tahribatın boyutları ele alınmaya çalışılmıştır. Kirlilik, iklim değişikliği ve küresel ısınma, fosil yakıt kullanımı ve biyolojik çeşitlilikteki azalma, gıdada yaşanan krizler ve gittikçe azalan sorumlu yurttaşlık anlayışı gibi durumların gezegeni

getireceği noktayı görebilmek için incelenmeleri önem taşımaktadır. Bu tahribatın boyutlarının tüm gerçekliği ile görünmesi, ekoloji hareketinin de filizlenmeye başlaması ile birlikte sivil anlamda karşı duruşlar gittikçe artmaya başlamıştır. Bu sivil karşı duruşun etkisi ile ekolojik tahribata karşı hükümetlerce de bir takım önlemler alınmıştır. Alınan bu önlemler ile ilgili olan bir takım örgütlenmeler ve devletlerarası antlaşmalarla ilgili bilgiler çalışmanın ilk bölümünde verilmiştir. Bu bölümde ekolojik krizin boyutu ile beraber ekolojinin nasıl siyasallaştığı ve ekolojik hareketin gelişimi kısaca ele alınmıştır.

Yurttaşlık devlet ile bireyin arasındaki yasal bir bağıdır. Çalışmanın ikinci bölümünde yurttaşlık teorileri tarihsel bir bakış ile ele alınarak yeni yurttaşlık fikirleri ile ilgili olan literatürdeki tartışmalara değinilmiştir. Antik Yunan yurttaşlığı ekolojik yurttaşlık fikri açısından önem taşımaktadır. Özellikle radikal yaklaşımlarda Antik Yunan yurttaşlığına verilen atıfları görmek adına fayda sağlamaktadır. Bunun yanı sıra yurttaşlık teorileri ile ilgili olan temel bir ayrıma değinerek, ekolojik yurttaşlık fikrine de temel oluşturacak olan cumhuriyetçi yurttaşlık ve liberal yurttaşlık anlayışları karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Ulus-devletin küresel sorunlar karşısında zaman zaman hızlı çözümler üretememesi ya da tamamen çözümsüz kalması ve ulus-devletin yurttaşlık anlayışının küreselleşen dünyada artık işlevini yitirmesi bu bölümde ele alınan sorunlardandır. Bu sorunlara çözüm olarak önerilen dünya yurttaşlığı/kozmopolit yurttaşlık, çoğul yurttaşlık, Avrupa Yurttaşlığı ve radikal demokratik yurttaşlık gibi anlayışlar kısaca anlatılmıştır.

Çalışmanın asıl amacı ise “Ekolojik Yurttaşlık” fikri üzerinde duran literatürdeki tartışmaları inceleyerek bir karşılaştırma yapmak, birbirleri arasındaki farklılıklara değinmek ve ekolojik krize karşı çözüm olup olmayacağını irdelemektir. Genel anlamı ile ekolojik yurttaşlık fikri, bir yurttaş bilinci oluşturarak ve bunu ekoloji fikri ile bütünleştirerek doğanın farkında olan bireyler yoluyla kolektif bir dayanışma yaratma fikridir. Ekolojik yurttaşlık hak ve ödevler bilinci ile hareket edebilen, aktif, kolektif bilinci ve kolektif yararı gözetilen bir yurttaş olarak tanımlanmaktadır. Ekolojik yurttaşlık ile ilgili teorik çalışmalar bu tezde ikili bir ayrıma oturtularak aralarındaki farklar gösterilmeye çalışılmıştır. Bu ikili ayrım liberal ve radikal yaklaşımlar olarak ele alınan bu çalışmada kamusal alan, katılım-müzakere, sivil toplum, demokrasi ve devlet gibi temel ayrımlar üzerindeki farklılıklara değinilmiştir. Liberal yaklaşımlarda özellikle Andrew Dobson, John Barry, Bart van Steenberg, Carme Melo-Escribuela’nın çalışmaları ele alınmıştır. Bu bölümde devletlerin de yeşil bir tavır takınarak yurttaşları ekolojik bir bilince ulaştırabileceği ve bunun kolektif bir anlayışla mümkün olabileceği fikirlerine değinilmiştir. Radikal yaklaşımlarda ise özellikle radikal görüşlerin yer aldığı ve eko-anarşist ve anarko-komünist yaklaşımların bulunduğu ve yeni bir toplum kurma

yolu ile bu tahribatların azaltılabileceği fikirleri incelenmiştir. Bu anlamda Murray Bookchin, Élisée Reclus ve Charles Fourier'in toplum tahayyülleri ele alınarak liberal görüşle olan farklılıkları irdelenmeye çalışılmıştır.

Yurttaş etkinliği ve yurttaş katılımını içeren kamusal alan tartışmaları yirminci yüzyıla damgasını vuran tartışmalardandır. Ekolojik yurttaşlık bölümünde yurttaş pratiklerini anlatmak ve bu pratiklerin hangi kriterler ile kategorileştirildiğini görmek için kamusal alan, sivil toplum ve müzakereci demokrasi tartışmaları ele alınmıştır. Kamusal alan tartışmalarının liberal yorumu için Jürgen Habermas'ın görüşlerinden, bireyin benliğini ve erdemini açıklayan yorumu için Richard Sennett'ten yararlanılmıştır.

Sivil toplumun liberal demokrasilerdeki önemini açıklamak ekolojik yurttaşlık fikrinin liberal yorumundaki görüşlere atıfta bulunmak için önemli bir noktadır. Liberal görüş ekolojik bir yurttaşlık anlayışı için sivil toplumun önemini vurgulamaktadır. Bir diğer yandan radikal yaklaşım da sivil toplumu reddetmez ve tahayyül edilen toplumun içine sivil toplumu da koyar. Bu anlamda kamu etkinliği yaratacak bir sivil toplum anlayışının tartışması büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda ekolojik yurttaş açısından sivil toplumun işlerliği bu bölümde ele alınan konulardan birisidir.

Müzakereci demokrasi, liberal ve cumhuriyetçi anlayışların karşısında bir alternatif olarak sunulmaktadır. Her iki anlayışın eksikliklerini ele alarak tartışan bu model ekolojik bir toplumda ortak yararın doğa olduğu anlayışı ile kolektif eylemi oluşturabilecek ideal bir model olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda müzakereci bir demokrasinin nasıl olması gerektiği ile ilgili teorik tartışmalar kamusal alan ve sivil toplum tartışmalarına eklenenebilen ve bu tartışmalara katkı sağlayan bir konudur. Özellikle Şeyla Benhabib, Habermas ve Benjamin Barber'in yorumları müzakereci demokrasi fikri açısından önem taşımaktadır. Müzakereci demokrasi konusu hem liberal ekolojik yurttaşlık yaklaşımında hem de radikal ekolojik yurttaşlık yaklaşımında ele alınmıştır.

Çalışmanın bu kadar zıt görünen iki farklı bakış açısını ele almaktaki hedefi, aslında her iki yaklaşımın da ortaklaşabildiği “doğa tahribatı” üzerinden bakıldığında anlaşılabilir. Şöyle ki bu yaklaşımlarda doğa fikrinin farklılaştığını görebiliriz ancak iki yaklaşım da doğa tahribatının sebebinin insan faaliyetlerine bağlı olduğu bilinci ile hareket etmekte ve buna dair çözümler üretmeye çalışmaktadır. Her iki yaklaşım da cumhuriyetçi ve liberal yaklaşımlardan temellerini almakta ve yeni bir yurttaşlık anlayışı ile ekolojik bir bilinç yaratmanın mümkün olabileceğini anlatmaktadır. Bu ekolojik bilinç ile doğa üzerindeki olumsuz insan etkisinin azaltılması hedeflenmekte ve doğa ile uyum içinde yaşayan bir toplum hedeflenmektedir.

Çalışmanın sonuç bölümünde yeni bir kamusal alan kavrayışı ile birlikte yeni bir yurttaşlık anlayışının gerekliliği tartışılmaktadır. Çalışmada ekolojik yurttaşlık fikrinin bu iki yaklaşım arasındaki farklılıkları ve aslında temel olan bazı konulardaki aynılıklarını irdeleyerek, literatüre bu iki zıt görüşü ele alan bir çalışma ile katkı yapmak amaçlanmaktadır

BİRİNCİ BÖLÜM

EKOLOJİK KRİZİN BOYUTU VE EKOLOJİNİN SİYASALLAŞMASI

Tehditler hakkında ne kadar laf edersek edelim, onlarla yüzleşmek güçtür, zira bir biçimde bu tehlikeler gerçek değilmiş gibi gelir insana ve diğer yandan tüm zevkleri ve zorlukları ile yaşanması gereken bir hayat vardır... Ama bu tarz tehlikeler görünür ve ağır nitelik kazanıp iklim değişikliğinin sonuçları inkâr edilemez biçimde bir çöküş meyledene dek bekledikten sonra ciddi anlamda eyleme geçmek için artık çok geç olacaktır (Giddens, 2013: 12).

“Ekolojinin siyasallaşması” şeklinde bir ifade kullandığımız zaman bunun zeminini hazırlayan her türlü şeyi ele almak gerekmektedir. Ekoloji bilindiği gibi daha çok biyoloji biliminin alt dallarından biri olan, canlı organizmaların çevre ile ilişkilerini inceleyen bir bilim dalıdır. Bu canlı organizmaların doğa ile kurdukları dengeli ve birbirini tamamlayıcı ilişkilerinden hareketle çevrenin korunması amacıyla artan toplumsal hareketler de “ekoloji hareketi” ismini benimsemişlerdir.

Ekolojinin siyasallaşması süreci yeryüzüne verilen tahribatın günden güne artmasıyla beraber başlamıştır. Gittikçe görünür hale gelen ve etkisini ağır şekillerde hissettiren bu tahribat artık harekete geçmenin zorunlu olduğunu bize göstermektedir. Giddens’in ifade ettiği gibi bu tahribatın boyutları ile yüzleşebilmek ekolojik bir mücadeleye girişmenin başlangıcı sayılabilir. Ekolojik yurttaşlık kavramını ele almadan önce böyle bir yurttaşlık anlayışına neden ihtiyaç duyulduğunu gösterebilmek için ekolojik krizin bir takım tahribatlarından söz etmek gerekmektedir. Bu tahribatlar ile ilgili olarak çalışmanın bu kısmında temel sorunlara değinerek boyutları açıklanmaya çalışılmıştır.

1.1. Kirlilik

Kirlilik canlı hayatını ve habitatları olumsuz anlamda etkileyen en büyük ekolojik problemlerden birisidir. Özellikle günümüzde teknolojinin ve sanayinin artışı ile birlikte kirliliğin artık geri dönülemez boyutlara ulaştığını söylemek mümkündür. Üretimin artması ile daha da artan “tüketici toplum”un bu kirliliği yarattığını görmek kaçınılmazdır. Kirlilik Akdur’un (2005: 14) tanımı ile : “insanların etkinlikleri sonunda, ekolojik dengenin bozularak, bazı maddelerin dünyanın bazı katmanlarında/kompartımanlarda birikmesi ve o katmanın doğal kompozisyonunun bozulmasıdır”.

1972 yılında James Lovelock ortaya attığı Gaia Hipotezi’nde dünyanın yaşayan bir canlı organizma olduğundan bahseder. Bu organizma üzerinde bütün insanlar ve insan-dışı varlıklar bir arada yaşamaktadırlar. Bu organizmanın herhangi bir şekilde zarar görmesinin

tüm canlıları etkileyebileceğini ve bu organizmanın kendi bütünlüğünü savunmak amaçlı ona zarar veren şeyleri ortadan kaldıracabileceğini iddia eder (Lovelock, 2007). Dolayısı ile doğaya verilen zararları göz önüne alarak baktığımızda bu canlı organizmanın artık bir takım tepkiler vermeye başladığını söylemek yanlış olmayacaktır. Şöyle ki dünya kendi kendini temizleme düzeneklerine sahip olan bir gezegendir. Bu düzenekler aracılığı ile (bunlar; 1.Taşıma / seyreltme, 2.Fiziksel değişim, 3.Kimyasal değişim ve 4.Biyolojik değişim olarak adlandırılabilir) kirliliği soğurabilir (Akdur, 2005:14). Doğa kendi içinde oluşan bu kirliliği dönüştürerek yeniden kullanıma sokan bir kapasiteye sahiptir. Her bir atık canlılar tarafından dönüştürülerek yeniden kullanılır. Örneğin oksijen canlılar tarafından havadan alınarak geri bırakıldığında karbondioksite çevrilir ve bu karbondioksit yine bitkilerce alınarak dönüştürülür ve oksijene çevrilir. Dünya bu yolla ekolojik bir denge sağlayabilirken artan teknoloji ve sanayileşmenin getirdiği kirlilik ekolojik dengeyi bozmuş ve kirlilik miktarı öyle yüksek boyutlara ulaşmıştır ki doğa bu kirliliği soğuramayacak bir duruma gelmiştir. Dolayısı ile dünyanın bazı katmanlarında soğurulamayan kirlilikler oluşmuştur. Bu kirlilikler dünyanın taşıma kapasitesini aşmış ve canlı türleri ile yaşam alanları yok olmaya başlamıştır.

Gelişen teknoloji ve sanayileşme ile artan aşırı üretim ve tüketim kâr odaklı bir ekonomik güdülenmeyi beraberinde getirmiştir. Bu kâr odaklı güdülenme de doğadaki kaynakların aşırı ve bilinçsizce kullanılmasına yol açmıştır. Hava, su, enerji gibi doğal kaynaklar iktisadi açıdan bakıldığında “serbest mallar” olarak adlandırılır (Kışlalıoğlu ve Berkes, 2010: 167). Bu doğal kaynakların kullanımındaki aşırılık ve bilinçsizlik ekolojik bozulmalara sebep olmaktadır. Artık bu “serbest mallar” tanımı yerini “kıt doğa verileri” tanımına bırakacak duruma gelmiştir (Çepel, 2006: 1). Akdur (2005: 15) çevresel kirliliğin temel nedenlerini aşağıdaki gibi sıralamaktadır:

- Yoğun Enerji Kullanımı,
- Ormanların Yok Edilmesi,
- Bazı Maddelerin İnsan Çevresinde Yoğunlaştırılması,
- Doğada Olmayan Bazı Yapay Maddelerin Üretilmesi,
- Yoğun Yapay Gübre Kullanımı.

Artan kirlilik uluslararası alanda dikkat çekmiş ve bir takım çözümler üretilmeye çalışılmıştır. İlk uluslararası anlaşma 1972 yılında Stockholm Deklarasyonu ile gerçekleşmiştir. Çevresel zararlarla ilgili olarak 26 maddelik bir deklarasyon yayınlanmış ve kirlilikle mücadelede bütün devletlerin teşvik edileceği ve destekler oluşması ile ilgili fikirler ortaya atılmıştır. Bunun yanı sıra çeşitli ülkelerde doğadan yok olması ve ayrışması oldukça

zor olan ve biyolojik birikimi bulunan PCB¹ ve DDT² gibi maddelerin kullanımı yasaklanmıştır. Ekolojik döngüye uyumlu malzemelerin yapılması için teşviklerde bulunulmaya başlanmış ve geri dönüşümle ilgili çalışmalar yapılmıştır (Kışlalıoğlu ve Berkes, 2010: 172). Uluslararası anlaşmalar ile oluşturulmuş çözümlerle paralel olarak yerel yönetimlerin kirlilik ile ilgili düzenlemeleri de bu anlaşmalara bağlanmıştır. Yerel yönetimlerin kirlilik ile ilgili yaptırımları geri dönüşümün teşviki, kentin doğa ile uyumlu bir alan olarak düzenlenmesi ve kentte yaşayan yurttaşların bilinçlenmesi ile ilgili görev ve sorumluluklardan oluşmaktadır.

1970'lerle ivme kazanan ekolojik hareketin bu çözümler üzerindeki etkisi oldukça fazladır. Bu hareket sayesinde doğa ile ilgili kararlarda hem katılımın esası hem de bütüncül bir bakışın olması gerekliliği tartışılmaya başlanmıştır. Kirliliğin önüne geçmek için zararlı atık maddelerin azaltılarak kullanımların durdurulması ve ikamesi olan daha organik çözümlerin getirilmesi, ekolojik döngüye uyumlu ve asgari bir üretim ve tüketim yapılması, ekolojik bilincin tüm yurttaşlara etkili yöntemler ile anlatılması gerekmektedir.

Kirlilik genel olarak hava, su ve toprak kirliliği olarak bilinmektedir. Ancak gelişerek artan teknoloji ve artan kentleşme olgusu ile birlikte ışık ve gürültü kirliliğini ele almak gerekmektedir. Bu kirlilik türlerinin her birinin doğaya verdiği tahribatlar gözle görülür düzeye ulaşmıştır. Kirliliğe sebep olan şeyler irdelendiğinde, bu kirliliği azaltmak için bulunabilecek çözümler daha net görülebilecektir.

1.1.1. Hava Kirliliği

Havadaki karbondioksit oranının yaklaşık on binde 3 oranında ve sabit oranda olması gerekmektedir. Ancak bu oran artık sabit kalmamakla birlikte gittikçe artmakta ve doğada bir takım kirlilikler meydana getirmektedir. Bu artışın başlangıcının sanayi devrimi olduğunu tahmin etmek zor değildir. İnsan eylemleri ile havaya salınan kirleticiler, havanın kendini temizleme kapasitesinin üzerindedir. Hava kirliliği ile ilgili olarak 1958 yılında yapılan ilk ölçümde karbondioksit miktarının Sanayi Devriminden 1958'e dek %25 arttığı gözlemlenmişti (Kışlalıoğlu ve Berkes, 2010: 71). Bu ölçümün üzerinden tam 59 yıl sonra yani bugünkü miktara baktığımızda ise durum daha iç karartıcı boyuttadır. 2013'te yapılan bir ölçüme göre havadaki karbondioksit oranı sanayi devriminden bugüne %142 oranında artmış durumdadır. Geçmiş veriler ile kıyaslandığında ise bu oranın dünya tarihindeki en yüksek oran olduğu ileri sürülmektedir (Grath, 2014,

¹ Poliklorlu Bifenil

² Dikloro Difenil Trikloroethan

http://www.bbc.com/turkce/ozeldosyalar/2014/09/140909_seragazi_bulten, erişim tarihi: 05.06.2017). Karbondioksit oranının artması, okyanusların daha fazla ısınması, buzulların erimesi, asit yağmurları, ozon tabakasının incilmesi, insan ve diğer tüm canlı türleri için ciddi fiziksel problemler oluşmasına yol açmaktadır. Hava kirliliğinin bir diğer sonucu da dünya ısısının artmasıdır. Bu kirliliğin sebep olduğu zararın en bilinen örneği ise Londra'da 1952 yılında yaşanan hava kirliliği sonucu 4000 kişinin hayatını kaybetmesidir. WHO³'nun yayınladığı bir raporda ise dünya genelinde hava kirliliği sebebi ile 2012 yılında 7 milyon kişi hayatını kaybetti ve çok sayıda kişide kalp hastalıkları ve inme vakaları ortaya çıktı (<http://www.bmdergi.org/tr/dunya-saglik-orgutu-hava-kirliligi-her-sekiz-olumden-birinin-nedeni/> erişim tarihi: 28.05.2018).

WMO⁴ hava kirliliğinin azaltılması için atmosferdeki karbondioksit oranının sanayi devriminden önceki oranların da altına indirilmesi ile mümkün olabileceğini ancak bunun binlerce yıl gerekeceğini açıklamıştır (<http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-37753868> , erişim tarihi: 05.07.2017).

1.1.2. Su Kirliliği

Yeryüzünde en önemli doğal kaynaklardan biri olan su, günümüzde bir sektör haline gelmiş durumdadır. Geçmişten bugüne kadar olan ülkeler arasındaki bir takım gerilimlerin sebeplerinden biri olan su, dünya yüzeyinin yaklaşık olarak %70'ini kapsar. Bunun büyük bir miktarını okyanuslar oluşturmaktadır. Su kirliliğine evsel atıkların yanı sıra, sanayi, tarım ve turizm atıkları sebep olmaktadır. Bu atıklar özellikle gelişmiş ülkelerde daha fazla miktardadır. Su güvenliği ve tatlı suya erişim için uluslararası birçok anlaşma bulunmaktadır. Dünya genelinde yaklaşık olarak %80 oranında atık su bulunmakta ve bu atık su nehirler yoluyla denizlere ulaştığında deniz ekosistemindeki canlıları etkilemekte ve biyoçeşitliliği azaltan bir kirlenmeyi gözler önüne sermektedir (<http://www.unesco.org/new/en/natural-sciences/environment/water/wwap/wwdr/2017-wastewater-the-untapped-resource/>, erişim tarihi: 05.07.2017).

Yeryüzü üzerindeki her kaynağın bir döngüsü ve kendini temizleme kapasitesi olduğu gibi suyun da bir döngüsü bulunmakta ve bu döngü sayesinde gezegenimizdeki su oranı sabit kalabilmektedir. Denizlerdeki buharlaşma ile birlikte su yağmur olarak geri döner ve bu döngü karadaki buharlaşma ile birlikte devam eder. Ancak bu dengede bozulmalar yaşandığı zaman suya ulaşmamız zorlaşır (Atvur, 2012: 9). BM istatistiklerine göre dünya genelinde

³ World Health Organization

⁴ World Meteorological Organization.

kullanılan suların yaklaşık %90'ı arıtılma işlemi yapılmadan doğaya geri bırakılmakta ve bu nehirlerde, denizlerde ve okyanuslarda kirlilik meydana getirmektedir. bu kirlilik sebebiyle hem insanların hem de su canlılarının hayatları tehlikeye girmektedir (http://awsassets.wwftr.panda.org/downloads/ygr_2014_ozet.pdf erişim tarihi: 24.08.2017).

En temel kaynaklardan birisi olan su da yaşanan bu problemlerin temel sebebi, suyun bir üretim girdisi gibi görülüp bir meta olarak algılanmasından ileri gelmektedir. Daha çok kârı gözetten şirketler kirli suyun arıtma maliyetini dahi bir kâr olarak görmekte ve doğaya bırakılan bu kirli sular canlı yaşamını ve habitatı gün geçtikçe tehdit etmektedir. Bugün bir nehre atılan herhangi bir atık okyanusta yaşayan bir canlının hayati fonksiyonlarına etki edebilmektedir. Bu kirliliğin farkında olarak hareket etmek insani bir sorumluluktur. İnsani sorumluluğun yanı sıra kurumsal sorumluluk da gerekmektedir. Bunun için ise atık suyun arıtılarak su ortamlarına geri kazandırılması gerekmektedir.

1.1.3. Toprak Kirliliği

Evsel ve sanayisel atıklar, tarım ilaçları ve tarım arazilerinde kullanılan kimyasal gübreler, kanalizasyon atıkları ve egzoz gazları toprak kirliliğine neden olan faktörlerdendir. Bu faktörler toprağın organik ve inorganik yapısını bozmaktadır. Ayrıca toprak, hava ve su kirliliğinden de büyük ölçüde etkilenmektedir (Akdur, 2005:17). Tarımın ve sanayileşmenin artması ve gıdada yaşanan dönüşüm ile paralel olarak topraktaki kirlilik oranı da artmaktadır. Bunun yanı sıra iklim değişikliği, bilinçsiz toprak kullanımı, bitki örtüsünün tahribi gibi nedenlerden dolayı oluşan erezyon ile dünya genelinde yok olan toprak miktarı (hektar) 3.559.712'dir (<http://www.worldometers.info/tr/>, erişim tarihi: 05.07.2017).

Sadece 1cm toprağın oluşumu 1000 yılda gerçekleşmektedir. Toprak yeryüzündeki biyoçeşitliliğin dörtte birine ev sahipliği yapmaktadır. Dolayısı ile erezyon ile kaybolan toprak miktarı insanlar ve doğada yaşayan insan-dışı canlılar açısından bakıldığında birçok kötü etkiyi beraberinde getirecek ölçüde yüksektir (www.tarim.gov.tr, erişim tarihi : 05.07.2017). Toprakta yaşanan kirlilik ve kaybın önüne geçmek için artan betonlaşmayı da kontrol altına almak gerekmektedir.

1.1.4. Gürültü Kirliliği

Artan sanayileşme, teknoloji ve artan otomobil üretimi sebebi ile oluşan bir kirlilik türü de gürültü kirliliğidir. Özellikle gelişmiş ülkelerde görülen bu kirlilik hem çarpık ve düzensiz kentleşmenin hem de artan teknolojilerin bir sonucudur.

Gürültü kirliliği yaşam kalitesini düşürmesi ve sağlıksız kentleşmenin bir göstergesi olarak baktığımızda günümüzün önemli bir sorunu haline gelmiştir (Bıçakçı ve Selek, 2012).

Gürültü kirliliği bazı kuşların ve deniz canlıların yiyecek bulmalarını ve iletişim kurmalarını da engellemektedir (<http://www.nationalgeographic.org/encyclopedia/pollution/>, erişim tarihi: 05.07.2017). Dolayısı ile ses yolu ile yaşamsal faaliyetlerini yerine getiren canlılar bu kirlilikten etkilenmekte ve bu canlıların ekosistem dengeleri bozulmaktadır. Bunun yanı sıra gürültü kirliliğinin insan yaşamı açısından etkisi ise işitme kaybı olarak ilişkilendirilmektedir. Yapılan bazı araştırmalarda gürültü kirliliği ile işitme kaybının bağlantılı olduğu sonucuna ulaşılmıştır (<http://gazetekârinca.com/2017/03/kentlerdeki-gurultu-kirliligi-isitme-kaybini-artiriyor/>, erişim tarihi: 06.07.2017).

1.1.5. Işık Kirliliği

Kentleşmenin ve teknolojik gelişmelerin bir diğer kötü etkisi olan ışık kirliliği, aşırı ışıklandırmanın ve kullanımının bir ifadesidir. Aşırı ışıklandırma ile gece ile gündüzün arasındaki fark neredeyse kapanmakta ve bu durum ekosistemdeki bazı gece canlıları için büyük tehdit oluşturmaktadır (<http://www.nationalgeographic.org/encyclopedia/pollution/>, erişim tarihi: 05.07.2017). Büyük kentlerde artık gece canlıları hayatlarını çok kısıtlı bir alanda sürdürmektedir. Birçok büyük kentte gece canlılarına çok az rastlanmaktadır. Bunun yanı sıra aşırı ışıklandırma aşırı enerji kullanımının bir göstergesidir. Enerjinin aşırı kullanımı da doğaya verilen tahribatın bir diğer boyutudur.

1.2. İklim Değişikliği

“İklim değişikliği” dediğimiz zaman, değişiklikten daha çok artık bir “iklim krizi” durumu ile karşı karşıya olduğumuz gerçeği ile yüzleşmemiz gerekmektedir. Ancak bu iklim krizinin boyutlarını kavrama noktasında yüzleşilmesi gereken gerçeklerden kaçınılmaktadır. Sanayileşme ile birlikte pek çok yenilik ortaya çıkmış ve toplumlar büyük bir hızla ilerlemeye başlamıştı. Ancak sanayileşme ile birlikte, kâr oranını artırmak arzusuyla maliyetleri düşük tutma hedefi, gezegeni ve canlı hayatını geri dönüşü olmayan bir çıkmaza sokmuştur. Maliyeti düşük olduğu için fosil yakıt kullanımıyla artan sera gazı emisyonu artık kontrolü oldukça güç olan bir seviyeye gelmiştir (Köse, 2018: 57).

Bilimsel araştırmalarda ortaya konulan son bulgu şöyle; eğer atmosferdeki karbondioksit oranı 350 ppm⁵’yi geçerse gezegen hızla yok olmaya başlayacak ve canlılık için büyük bir ekolojik tehlike başlayacak, canlı habitatlarında geri dönülemez bir bozulma yaşanacaktır. Şu anda bu oran 402,07 ppm’dir (bu oran yıllar önce aşıldı) ve parçacık miktarı gittikçe artmaya devam etmektedir. Bunun yanı sıra dünya ısısı şu anda 1.7 santigrat ve eğer

⁵ (Parts per million) milyonda bir (Güney vd., 2016: 301).

bu oranda 2 santigratlık bir artış olursa bunun çok ciddi sonuçlar doğuracağı 2015'te yapılan Paris İklim zirvesinde açık bir şekilde belirtilmiştir. Şu anda artışın oranı ise 1.2° C ve bu oran 1.5°C olduğu takdirde tehlikenin etkileri daha görünür olacaktır (<https://climate.nasa.gov/effects/> erişim tarihi: 27.05.2018). IPCC'nin 2007 yılında yayınladığı dördüncü raporunda, küresel ısınmanın artık görünür bir gerçeklik olduğu, iklim değişikliğine sera gazı salınımının sebep olduğu açıkça belirtilmiştir. Sera gazı salınımına yol açan en büyük etken ise özellikle endüstriyel üretimde kullanılan fosil yakıtlar, toprak ve tarımdaki tahribatı ve kirliliği artıran yeni kullanım biçimleri gibi etkenlerin neden olduğu vurgulanmıştır (Giddens, 2013: 30).

İklim krizi 1990'lı yıllarda uluslararası alanda gündeme geldi ve ekolojik hareketin de etkisi ile birlikte devletlerin de kayıtsız kalamadığı küresel bir sorun olarak ele alınmaya başlandı. 1992 yılında Rio de Janeiro'da Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı'na 172 ülke katıldı ve üç temel⁶ konu hakkında sözleşmeler imzaya açıldı. Bu konulardan biri de "Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi"dir. Bu sözleşme kapsamında insan faaliyetleri ile oluşan sera gazı emisyonlarını azaltmaya yönelik kararlar alınmış ve eylem stratejileri oluşturulmuştur (<http://www.ncsa-turkey.cevreorman.gov.tr/rio-sozlesmeleri.aspx>, erişim tarihi: 27.05.2018).

1997 yılında küresel ısınmanın ve iklim değişikliğinin güveli sınırlarda tutulmasını sağlamak amacı ile Kyoto Protokolü imzalanmış ve karbon azaltımı için hedefler belirlenmişti. Protokolü imzalayan zengin ülkelere, gelişmiş sanayileri ile birlikte karbon salınımına en yüksek oranda neden oldukları için birincil derecede sorumluluk verilmişti. Protokoldeki hedeflere 2004 yılında ancak Rusya'nın destek vermesi ile ulaşılabilmisti.

Kyoto'da yapılan bu iklim değişikliği konferansında, özellikle endüstriyel kârı yüksek olan (otomotiv ve petrokimya gibi üretimleri olan sanayiler) ve fosil yakıtları en yoğun kullanan ülkeler olumsuz tepkiler vermişlerdir. Sera gazı salınımından yüksek oranda sorumlu ülkelere biri olan Amerika Birleşik Devletleri 2001 yılında, protokolün küresel ısınma ile mücadele yükümlülüğünü gelişmiş ülkelere yüklemesi durumunun ekonomisine zarar vereceği gerekçesi ile Kyoto sürecinden çekilmişti. Protokolde belirtilen hedeflere ulaşmakta yaşanan sıkıntılar ve yaptırımların her ülkede adil bir ölçüde ilerlememesi gibi sorunların ortaya çıkmasıyla bazı ülkeler protokolden çekilmesi, süreci olumsuz etkilemiş ve 2015 yılının sonunda Paris Anlaşması sürecine gelinmiştir (Uysal Oğuz, 2009: 2).

⁶ Diğer konular: Birleşmiş Milletler Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi, Birleşmiş milletler Çölleşme ile Mücadele Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'dir(<http://www.ncsa-turkey.cevreorman.gov.tr/rio-sozlesmeleri.aspx> erişim tarihi: 27.05.2018).

Paris İklim Anlaşması, iklim değişikliği için alınacak önlemleri ve azaltım için hedefler belirtmesinin yanı sıra, bu iklim değişikliğinden en çok etkilenen üçüncü dünya ülkelerine destek sağlanmasının önemini vurgulamaktadır (Atvur ve Oğuz, 2018: 12). Hukuki olarak bağlayıcılığı olmayan bu anlaşma özellikle en çok salınımı yaratan ülkelerin önemli ölçüde sorumluluklar alması gerektiğinin üzerinde durmuştur. Anlaşma 2030 yılına kadar sera gazı emisyonunu 56 milyar ton düşürmeyi ve küresel sıcaklık artışının 1.5 °C sınırlarında tutulmasını hedeflemektedir (<http://www.dw.com/tr/paris-iklim-anla%C5%9Fmas%C4%B1-neden-%C3%B6nemli/a-39091216>, erişim tarihi: 27.05.2018).

Çin, ABD, Avrupa Birliği ülkeleri, Hindistan ve Rusya, atmosfere yayılan sera gazı emisyonlarından en çok sorumlu olan ülkelerdir. Bu ülkelerin enerji ve tarım sektöründeki tahribatı artıran ve karbon salınımını en yüksek seviyeye çıkaran kullanımlar gezegendeki değişimin en büyük nedenlerindendir. Dolayısıyla Anlaşmada bu ülkeler ve diğer katılımcı ülkelerin salınımı azaltmaları için hedefler belirlenmiştir. ABD anlaşmayı Barack Obama döneminde imzalamış ve salınımlarını azaltmayı taahhüt etmişti. Ancak 2016 yılındaki başkanlık seçimlerini kazanan Donald Trump, Paris Anlaşmasının, ABD sanayisinin rekabet gücünü azaltacağını, ABD ekonomisinin para ve istihdam gücünü zayıflatmaya neden olacağını belirterek Anlaşmadan çekilmiştir. Başkanın bu kararı almasının karşısında yerel yönetimler ve iş dünyası gibi diğer aktörler anlaşmadaki taahhütleri yerine getireceklerini beyan etmişlerdir. Anlaşmadan bu zamana kadar geline nokta bir yol kat edilmemiş, küresel ısınmadaki artış devam etmekte ve emisyonlarda herhangi bir azalma gözlenememektedir. İklim değişikliği ile mücadelenin küresel bir boyutta olması gerçekliği bilinmekte ancak pratik anlamdaki çözümlerde yeterli mekanizmalar bulunmamaktadır (Atvur ve Oğuz, 2018). Daha katılım ve daha etkin bir denetleme mekanizması ile bu durumun önüne geçmek mümkündür. Bu katılım ve denetleme mekanizması hem uluslararası aktörler hem de yurttaşları kapsamalıdır. Mücadele biçimi bütüncül bir bakış açısı ile oluşmalı, antroposentrik bakış açısı terk edilmelidir.

1.3. Küresel Isınma ve İklim Değişikliğine Bağlı Olarak Biyolojik Çeşitlilikteki Azalma

Kirlilik ve iklim değişikliği başlığı altında incelenen çevresel problemler hava, su ve kâra ekosisteminde büyük ve olumsuz değişiklikler meydana getirmiştir. Bugün dünyanın ısısı 1,7 santigrattır ve eğer dünya ısındaki artış 2 santigrat olursa bu geri dönüşü olmayan bir tahribata yol açabilecektir (<https://climate.nasa.gov/>, erişim tarihi: 05.07.2017). Küresel ısınmanın en büyük nedeni daha önce bahsettiğimiz insan eylemlerinden kaynaklı olan karbondioksit oranının artmasıdır. Bu durum ekosistemde değişikliklere yol açmakta ve iklim,

hızlı ve olumsuz bir yöne doğru değişim göstermektedir. İklim değişikliğine bağlı olarak yükselen ısı, susuzluk ve ekosistemdeki türlerin azalması ve hatta bu türlerin yok olması gibi sonuçların etkilerini tamamen yok etmek artık imkânsızdır ama etkilerini azaltabilmek için mücadele edilmesi gerekmektedir(Foster, 2017).

İklim değişikliği ve küresel ısınmanın en önemli zararlarından birisi de biyolojik çeşitlilikteki azalmadır. Biyolojik çeşitlilik hem genetiksel hem de ekosistem çeşitliliğini ifade eden bir birikimdir. Ekosistemin çeşitliliği demek yaşayan canlı organizmaların da çeşitliliğini ifade etmektedir. Bu sistemlerde meydana gelecek değişiklikler türlerin habitatlarının değişmesi, yok olması ve sayılarının azalmasına neden olmaktadır(Çepel, 2006: 8).

WWF⁷'nin yapmış olduğu araştırma sonrasında yayınladığı "Yaşayan Gezegen Raporu 2014"^e göre dünyadaki biyolojik çeşitlilik son 40 yılda %52 oranında azalmıştır. Yine bu raporun çıkarımlarından birisi de yoğun şekilde artan nüfusun olumsuz etkisi ile bu azalış oranının daha da artabileceğidir(WWF, 2014). Yine 2014 yılında yayınlamış bir başka raporda ise okyanuslardaki asitleşmenin, bitki örtüsündeki değişikliklerin ve kuraklaşan alanların sadece biyoçeşitlilik üzerinde değil, insan sağlığı üzerindeki etkileri de ortaya konulmuştur (IPCC, 2014). Kanseri hastalığındaki ve solunum yolları ile ilgili hastalıklardaki artışlar bu kötü etkilere işaret etmektedir. Raporlarda görülen tahribatın tamamını yok etmek mümkün değildir. Ancak tahribatın boyutu en aza indirgenmezse daha büyük iklimsel felaketlerin ortaya çıkması kaçınılmazdır. Bu raporların üzerinde durdukları temel noktalar ise bilinçli bir toplum yaratılması, insanların doğanın bir parçası olduklarının farkında olarak yaşaması ve politik karar vericilerin toplumu bu yönde teşvik etmesidir. Özellikle politik karar vericilerin doğa ile ilgili kararlarda bütüncül düşünerek kolektif hareket etmeleri gerekliliği bu raporlarda altı çizilen bir diğer unsurdur.

1.4. Fosil Yakıt Kullanımının Yol Açtığı Tahribatlar

Ekosistemlerin düzenli olarak kendilerini yineleyen doğal çevrimleri bulunmaktadır. Karbon çevrimi biyosferde karasal ve suya ait olan ekosistemlerde gerçekleşir. Karbon atmosferin her yanına karbondioksit olarak yayılmıştır. Karasal ekosistemlerde ise fosil yakıt(petrol, kömür, doğalgaz) kullanımından dolayı artan karbondioksit miktarı sera etkisi yaratarak iklim değişikliğine sebep olmaktadır(Çepel, 2006: 56). Yeni teknolojilerin gelişmesi ve teknolojiye olan bağımlılığın artmasıyla enerjiye duyulan ihtiyaç ve beraberinde getirdiği bağımlılık da paralel bir biçimde artmıştır. Enerji hiç tükenmeyecek olan bir kaynak

⁷ World Wide Fund for Nature.

olarak görülmektedir ve aşırı enerji tüketimi ile birlikte büyük bir enerji krizinin bizi beklediğini söylemek mümkündür. Enerji kullanımının çoğu fosil yakıtlardan elde edilmekte ve bu yakıtlardan açığa çıkan SO₂ ve CO₂ doğanın kendi kendini temizleyebilme kapasitesini aşmakta ve büyük bir kirlilik yaratmaktadır. Fosil yakıt kullanımı nedeniyle her yıl atmosfere yedi milyar ton CO₂ salınımı olmaktadır ve bu miktar gezegenin taşıyabileceği miktardan üç milyar ton fazladır(Akdur, 2005: 15). CO₂ salınımının dünya ortalama sıcaklığını artırdığını göz önünde bulundurduğumuzda tahribatin boyutunu daha net anlayabiliriz.

Fosil yakıtın ucuz ve kâr getirisinin yüksek olması ve bununla ilgili bir takım devlet teşviklerinin olduğundan bahseden Foster tehlikenin boyutu konusunda uyarılarda bulunmaktadır:

Yer altındaki fosil yakıt rezervleri, şirketlerin mali tablolarında trilyonlarca dolarlık bir aktif olarak yer aldığından bugünün ekonomisi üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir; öte yandan da şimdiki mevcut iklim bütçesini beş hatta altı kat aşan tüm bu rezervlerin kullanılması halinde hepimizi iklim cehennemine gönderecek kadar çok olduğu vurgulanmalıdır. Fakat fosil yakıt rezervleriyle ilişkili trilyonlarca dolar değerindeki bu aktifler, eğer fosil yakıtlar tümüyle kullanılarak tüketilirse de tarih olacaktır. Güneş ya da rüzgar enerjisi ise aktifler bakımından fosil yakıtlara eşdeğer değildir (Foster, 2017).

2015 yılında düzenlenen 195 ülkenin katıldığı Paris İklim Zirvesinde fosil yakıt kullanımının azaltılması ve hatta durdurulması yönünde teklifler sunulmuş ve bu zirve 175 ülkenin imzalamış olduğu bir anlaşma ile karara bağlanmıştır. Özellikle gelişmiş ve zengin ülkeler açısından daha büyük sorumluluk almayı gerektiren anlaşma koşulları iklim değişikliğini önleyebilecek vaatleri içermektedir.

1.4.1. Fosil Yakıt Kullanımının Azaltılması ve Etkileri

Fosil yakıtlarının kullanımının azaltılması hususunda adımlar atılırken alternatif enerji ve karbon salınımını azaltacak bilinçli enerji kullanımına ilişkin çözüm arayışlarına girildi. Bu çözümler, elektrik ampullerinin değiştirilmesi, temiz olarak nitelendirilen nükleer enerjinin canlandırılması ve biyoyakıt kullanılması gibi çözümlerdir. Bu çözümler fosil yakıt kullanımından daha da büyük zararlara yol açmasının yanında, daha farklı piyasa alanlarını da ortaya çıkarmış ve gezegen farklı bir felakete daha sürüklenmiştir. Nükleer enerjinin yaygın bir şekilde kullanımı kanser hastalığının artmasına ve bu enerji üretimi için kurulan santrallerin canlı türlerindeki yok oluşa sebep olduğu bilimsel araştırmalarla belgelenmiştir. Mısırın fermente edilmesiyle elde edilen etanol ile üretilen biyoyakıtlar da ise daha da

karmaşık bir durum karşımıza çıkmaktadır. Gıda yetersizliği sebebiyle açlıkla mücadele eden ülkelerin gerçeği bilinirken, sadece biyoyakıt üretmek için hektarlarca mısır ve diğer tahıl ürünlerinin üretilmesi bu durumun çelişkisini de gözler önüne sermektedir(Tokâr, 2014: 106). Elbette bu olumsuz durumların yanında umut veren durumlar da mevcuttur. Almanya'nın Freiburg kenti, 1970'li yıllarda başlayan nükleer karşıtı hareket ile birlikte çevrecilik bilincinin yüksek olduğu kentlerden biridir ve bu kent tamamen yenilenebilir enerji kullanılmaktadır. Kentin tamamında kurulan güneş panelleri ile ev başına yılda 3 bin euro tasarruf yapılmakta, evlerin yapımında kullanılan malzemeler ise tamamen doğayla uyumlu malzemelerden oluşmaktadır. Kentin kuzeyinde bulunan Freimant Köyü, hayvan atıklarından ve mısır koçanlarından enerji üretmekte ve ürettiği enerjinin fazla olan kısmını da devlete satarak kazanç elde etmektedir. Bu kentte de Hidroelektrik Enerji Santrali bulunmakta ancak canlı hayatını etkileyen ve suyun debisini kontrol eden bir santral değil, kendini suyun debisine göre ayarlayabilen setler ile canlı hayatını ve yeşili koruyabilen bir enerji üretme sistemi kurmuşlardır(Kızılcık,2015: 17). Bu kent bize doğada var olan pek çok şey ile uyum içinde yaşayabilmenin mümkün olduğunu göstermektedir.

Güneş, su, rüzgar ve dalgalar gibi yenilenebilir enerji kaynakları ile doğayla uyumlu bir enerjinin üretilmesi mümkündür. Jeotermal enerji de yenilenebilir enerji kaynakları içinde sayılmaktadır. Daha temiz bir enerjiye ulaşabilmenin yolu ise bütüncül bakış ile yapılacak bir planlamayı, ortak bir bütçeyi ve hem ulusal hem de uluslararası düzeyde uzlaşılabilir bir ortak zemini gerektirmektedir. Bu ortak zemin "insan-doğa ilişkisinin tamamlayıcılığı" fikri üzerinde geliştiğinde temiz enerjiye ulaşabilmek mümkün olacaktır.

1.5. Gıdada Yaşanan Kriz

Ekolojik krizin yarattığı olumsuz etkilerden bir diğeri de Genetiği Değiştirilen Organizmalar (GDO) sebebiyle hem tarımda yaşanan dönüşüm hem de kirlenen toprak ve tohumdur. Endüstriyel tarımda monokültüre⁸ dönüş fikrini "daha çok gıda üretmek ve açlığı azaltmak" vaatleri ile süsleyen büyük şirketler, yaşanması kaçınılmaz olan kıtlık gerçeğini göz ardı etmektedirler(Shiva, 2006: 7). Genetik devrim ve biyoteknolojinin⁹ kullanılmasıyla birlikte gıdanın tekelleşmesi yeni bir küresel iktidar biçimini doğurmuş ve ekolojik kriz bu iktidar biçiminin kullandığı politikalar ile daha da derinleşmiştir (Reyhan, 2010: 67).

⁸ Tek bir ürün çeşidine dayalı tarımsal üretim. Vandana Shiva (2006: 7) monokültürle ilgili olarak çevreci tutumu eleştirir ve şöyle ifade eder: "Pek çok çevreci, bir doğal ormanın monokültüre dönüştürülmesinin yoksullaşma olduğunu kabul ettiği halde bu kavrayışı endüstriyel tarımı da kapsayacak şekilde genişletmez."

⁹ Çeşitli organizmaların biyolojik özelliklerinde değişiklik yapmak amacıyla biyokimya, biyoloji, mikrobiyoloji ve mühendislik tekniklerinden yararlanan teknolojiler (Güney vd., 2016: 68).

Biyoteknoloji kullanarak maksimum kâr etmeyi, daha ucuz ve daha kısa sürede maksimum ürün elde etmeyi amaçlayan çok uluslu şirketler, biyoteknolojik uygulamalar ile doğada yarattıkları tahribatı, insan ve diğer canlı türlerinin sağlıkları üzerindeki son derece olumsuz etkileri görmezden gelmektedirler. Bu teknolojik uygulamaları Reyhan şöyle ifade etmektedir:

Yok edici teknoloji, bitki tohumlarının, biyoloji mühendisliği yoluyla, doğurganlıklarını yok ederek bitkilerin yeniden üretilmesini engellemektedir. Bitkinin tohumuna kendi embriyolarını öldürecek toksik bir madde içeren bir gen katmak yoluyla “intihar tohumlar”ı üreten biyoteknoloji şirketleri hem ekolojik denge, hem tarımsal süreklilik hem de gıda güvenliği açısından son derece tehlikeli bir “emperyal” çalışma içerisine girmişlerdir (Reyhan, 2010: 94).

Gıda güvenliği ve bu şirketlerin yol açtığı zararlar, güçlü bir tarım ve gıda politikası uygulamasını gerektirmektedir. Paris Konferansında “gıda güvenliği” kavramına değinilmiş ve gıda güvenliği başlığı altında ormanları ve açlıkla mücadeleyi ele almıştır. Bunun için ülkelere kendi ekonomik gelişmişliklerine bağlı olarak görevler verilmiştir. Ancak bu tartışmaların içinde tarımın ve tohumdaki biyoteknolojik uygulamalara yer verilmemesi güvenli bir gıdaya ulaşabilmek adına büyük şüphe taşımaktadır(2015, COP21). Birleşmiş Milletler Tarım ve Gıda Örgütünün (FAO) 22 Şubat 2017 tarihinde yayımladığı “Gıda ve Tarımın Geleceği: Eğilimler ve Meydan Okumalar” başlıklı raporda gıdada yaşanan bu endüstriyel üretim ve ekonomik büyümenin doğa üzerindeki etkileri dile getirilmiş ve sürdürülebilir bir tarım ve gıda politikasına geçişin artık zorunlu olduğu ifade edilmiştir (<http://www.un.org.tr/fao-uyariyor-kuresel-gida-guvenligi-tehdit-altinda/>, erişim tarihi: 18.08.2017).

Ekolojik tahribatın önüne geçmek ve ekolojik krizin etkilerini tamamen silmek ne yazık ki mümkün değildir. Bundan sonrası için yapılması gereken ise daha bilinçli ve duyarlı bir şekilde aşırı üretimi, kirliliği, fosil yakıt kullanımını ve CO2 salınımını azaltabilmek, doğa ile uyumlu teknolojiler yaratmak, biyoteknolojik uygulamaları bırakarak doğal tarıma ulaşmak ve daha sayılabilecek pek çok şey ile bu krizin zararlarını en aza indirmeye çabalamak olmalıdır.

1.6. Ekolojik Hareket’in Kısa Tarihçesi

Doğada yaşanan tahribatların artık daha da görünür olması ile birlikte ekoloji bilimi önem kazanmıştır. Ekoloji biliminin bilimsel bulguları ekolojik hareketin gelişmesinde önem taşımaktadır. Çevreci hareket ve ekolojik hareket arasındaki temel ayrım insan ve doğayı

merkez almalarından gelen farklılıktır. Çevreci hareket insanı merkeze alan ve çevresel kirlilik için daha çok kısa vadeli çözümler üreten bir anlayışa sahiptir. Ekolojik hareket ise doğayı ve tüm canlıları merkeze alan ve bütüncül bir anlayış ile kesin ve kalıcı çözümler üretmeyi amaçlayan bir yaklaşım benimsemektedir. Ekolojik hareketin ilkeleri çevreci hareketin ilkelerini kapsayan holistik¹⁰ bir anlayışa sahiptir. Bu sebeple ekolojik hareket ekolojik krize verilecek tüm yanıtları içinde barındırmaktadır.

Doğal kaynakların kullanımı, kirliliğin önlenmesi ve doğal çevrenin korunması için 1960'lı yıllarda bir takım sivil hareketler olmuştur. Bu hareketlenmelerde katkısı olan bazı yayınlar bulunmaktadır. Bunlardan ilki 1962 yılında Rachel Carson'un DDT ve benzeri tarımsal ilaç kullanımının doğadaki tüm canlılara verdiği zararı anlattığı *Sessiz Bahar* başlıklı çalışmasıdır. Bir diğer çalışma ise Paul R. Ehrlich'in 1968'de yayımladığı, nüfustaki aşırı artıştan dolayı gıdanın yetersiz kalacağı ve bununla birlikte toplumun büyük bir kaosa sürükleneceğini anlattığı *Nüfus Bombası* adlı eserdir (Mazlum, 2014: 462). Bu iki esere benzer şekilde yayımlanan eserler doğa sorunlarını tüm açıklığı ile ortaya koyması ile birlikte bu sorunlara kayıtsız kalamayan kitlelerin harekete geçmesini sağlamıştır.

1970'li yıllarda yükselişe geçen ekolojik hareket doğanın daha bilinçli bir şekilde algılanmaya başlanmasının önünü açmış ve doğaya verilen zararın bilimsel etkilerini ortaya koymayı da kendine hedef edinmiştir. Burada hareketle 1972 yılında Roma Kulübü tarafından hazırlanan "Büyümenin Sınırları" raporu, 1900-2100 yılları arasında küresel ölçekteki ekonomik büyüme, tarım, nüfus, doğal kaynaklar, sanayi ve çevre kirliliği konularında bir değerlendirme niteliğindedir. Bu rapora göre mevcut büyüme hızı ve eğiliminin sürekliliği durumunda yüzyıllık bir süreç içinde doğal kaynaklar tükenecek ve doğal çevre yaşanmaz bir boyuta gelecektir. Dolayısı ile rapor büyüme hızının durdurulması gerektiğine dair çarpıcı şeyler söylemekte ve eğer bu büyüme kontrol altına alınmazsa olabilecek ekolojik bozulmalara dikkat çekmektedir. Rapor birçok tepkiyi üzerine çekince 1978 yılında "Dönüm Noktasında İnsanlık" isimli ikinci bir rapor çıkarılmıştır. Her iki rapor da dünya genelinde ekolojik tahribata karşı bir kamuoyu oluşturmuş ve ekolojik bir felaketin çok uzakta olmadığı gerçeği ile yüzleşmek gerektiğini göstermiştir (Önder, 2003: 100-101). Bütün bunların yanı sıra 1968 toplumsal hareketlerinin ekolojik hareket açısından önemi büyüktür. 1968 öğrenci hareketleri tüketim toplumuna da karşıt bir tavır sergilemekteydi. Bu hareket özellikle Batı Avrupa'da dünyanın siyasi yapısının ve toplumsal bir değişimin habercisiydi. Dolayısı ile ekolojik hareketin de filizlenmeye başlamasında rolü büyüktür(Yardımcı, 2006: 32). Bu

¹⁰ "Holizm bütünün bireysel parçalardan daha önemli olduğu inancına dayanır; gerçekte her parçanın diğer parçalarla birlikte ve nihayetinde bütünle anlam kazandığını ileri sürer (Heywood, 2014: 264)"

bağlamda ekolojik hareketin, kadın hareketi, barış hareketleri ve öğrenci hareketleri ile aynı dönemde oluşmuş toplumsal hareketlerdendir. Bir diğer önemli etken 1973'te yaşanan petrol krizi, ekolojik hareketin filizlenmesine ve gelişmesine büyük ölçüde etki etmiş olaylardan birisidir. Petrol fiyatlarının yükselmesiyle birlikte birçok Avrupa ülkesi nükleer enerji üretimi ile ilgili tartışmaya başlamışlardır. Nükleer enerjinin doğa üzerindeki olumsuz etkisi ekolojik hareketin yükselişe geçmesi sağlamış ve bu kirli enerjiye karşı bir örgütlenme oluşturulmuştur(Göktolga, 2013: 131). Gittikçe artan çevresel duyarlılık buna benzer pek çok örgütlenmeyi beraberinde getirmiştir. Bunların en önemli olanları 1969'da kurulan “Friends of the Earth¹¹” ve 1971 yılında kurulan “Greenpeace¹²”tir. Almanya’da ise 1970’li yıllarda bir hareketlilik yaratan yerel “yurttaş inisiyatiflerinin¹³” çevre sorunlarına değinmeleri ve bu konuda yürüttükleri eylemleri, ekolojik krizin yeni siyasetteki yeri ve öneminin en önemli göstergelerindendir(Yardımcı, 2006: 33). Ekoloji hareketinin nükleer karşıtı barış protestoları hareketin gittikçe kuvvetlenmesinde ve yeni toplumsal hareketler içinde ses getirebilmesinde etkili olmuştur. Öyle ki bunun üzerine Avrupa’nın birçok ülkesinde yeşil bir yaklaşım benimseyen siyasal partiler kurulmuş ve yeşil hareket politik yaşama sirayet etmeye başlamıştır. Bu yeşil anlayış ile kurulmuş olan ilk parti 1973 yılında İngiltere’de kurulan “Ekoloji Partisi”dir. Almanya’daki “Yeşiller Partisi” ise 1983 yılında parlamentoya girmiştir. Bu kazanımları 1979’da İsviçre Yeşilleri ve 1981’de Belçika Yeşilleri takip etmiştir(Önder, 2003: 110).

Ekolojik hareketin bu yükselişi ve artık politik hayatın içinde yer almaya başlamasının arkasındaki temel neden, doğadaki bu tahribatın tüm gezegeni ilgilendiren bir sorun olmasından kaynaklanmaktadır. Bu krizi aşabilmenin temel koşulu ise ekolojik bilincin yükselmesi ve bu bilinç ile birlikte ekolojik tahribatın etkilerini azaltabilmek için gereken çözümlerin uygulanması zorunlu hale gelmiştir. Bu sebeple çözümlerin hem yurttaşlar hem de uluslararası ve uluslararası kolektif bir karar mekanizması ile birlikte olması gerekmektedir.

1.7. Ekolojik Krize Karşı Alınan Küresel Önlemler

Doğa tahribatının boyutları ile ilgili olarak ortaya konulan bilimsel raporlar ve artık ekolojik hareketin yükselişe geçmesi ile birlikte küresel önlemlerin alınmasının gerekliliği kaçınılmaz bir gerçek olarak görünmeye başlamıştı. Dolayısı ile devletler artık ortak bir

¹¹ Yeryüzü Dostları.

¹² Yeşil Barış.

¹³ Bürgerinitiativen (Önder, 2003: 103).

karara varmak üzere çevresel konularda kolektif hareket etme hususunda çeşitli anlaşmalar yapmaya başladılar.

SSCB ve diğer Doğu Bloku ülkeleri Batıyı yakalama amacıyla sanayileşmeye daha çok hız vermişlerdi ve bu durum aşırı kirlenmeyi ve ekolojik zararları ortaya çıkardı. Borçlanma sorunu da artan bu ülkelerde hem ekonomik hem de ekolojik kriz daha da derinleşti. Bu perspektif, kirlilik, sanayileşme, borçlanma ve insanlar arasındaki sosyal sömürge ilişkileri ile bakıldığında bize bütüncül bir resmi çizmektedir. Dolayısı ile çevre ile ilgili hazırlanan raporlarda doğal çevrenin bozulmasının insanı da etkilediği ve bu çöküşe bütüncül bakılması gereğinden bahsedildi. 1970'lerde artık sanayileşmenin bir ekolojik krize yol açacağı fikri düşünölmeye başlandı. Bu ekolojik bilinç şunları ortaya koydu(Guattari, 2000: 15):

- 1) Sosyal ve antropolojik bilincimizin çevre bilincimize eklemelenmesi,
- 2) Doğa fikrinin ekosistemde yer alması,
- 3) Biyosferin dünya çapındaki bilincimize olan etkisi.

Bazı politikacılar ekolojik krize karşı bilinçli bir tavır takınmaya ve bununla ilgili bir takım girişimlerde bulunmaya başlamışlardır. Politikacıların ekolojik krize karşı bu farkındalıkları, ekolojik hareketin ve bu hareketin bilinci ile yayınlanmış olan kimi kitap ve raporların göstermeye çalıştığı tehlikenin boyutları sayesinde gerçekleşmiştir. Uluslararası kuruluşların ilkesel bir şekilde harekete geçmesi farkındalık adına bir adımdır ancak ilkesellikten ziyade pratikte bir takım eylemlerin oluşması zorunluluk haline gelmiştir(Giddens, 2013: 14).

1972 yılında yapılan Birleşmiş Milletler Stockholm Çevre Konferansı ve bu konferans sonrası yayınlanan Stockholm deklarasyonu çevresel sorunların küresel boyutta ele alınışının ilk ve en önemli adımıdır. Yüzden fazla ülkenin katıldığı bu konferansta ekolojik sorunların evrensel bir boyutta ele alınarak çözümlerin de bu yönde üretilmesi gerektiği kabul edilmiştir. Deklarasyonda ele alınan konularda, insan etkinliklerine çevreci bir bilinci oturtmak, hükümetlere çevresel konularla ilgili belirli görevleri olduğunu hatırlatmak, gelişmiş ülkelerdeki çevresel tahribata yol açan sorunları düzenlemek ve çevrenin korunması için yurttaşlara ve kurumlara sorumluluklar yüklemektedir(Önder, 2003: 103). 1992 yılında Rio de Janeiro'da BM Çevre ve Kalkınma Konferansının temelleri Stockholm'deki konferansa ve deklarasyonda yer alan konulara dayanmaktadır. Rio Konferansının getirisi ise İklim Değişikliği Sözleşmesi, Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi, Rio Deklarasyonu ve Gündem 21'dir. 2002 yılında yine bu konferansların devamı niteliğinde olan Johannesburg Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi ile sürdürülebilir kalkınmanın tanımı yapılmıştır. Son olarak

da 2015 yılında Paris İklim Zirvesi ile iklim değişikliği ve küresel ısınmaya karşı önlemlerin alınarak bir rota çizilmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur.

Bu uluslararası çevre antlaşmaların antroposentrik yaklaşımları ekolojik perspektife sahip pek çok hareket tarafından eleştirilmektedir. Getirilen çözümlerin niteliğinin yanı sıra pratiğe dökülmüyor olmaları da eleştirilen bir başka yönleridir. Bu antlaşmalarda eleştirilen bir başka nokta ise çözümlerin kısa süreli ve bütüncül olmayan çözümler olmasıdır. Bir örnek ile açıklanacak olursa ekosistem gelişimi (süksesyon) sürecinde doğadaki canlı komüniteleri gençlik evresinden olgunluk evresine doğru gelişim gösterirler. İnsan toplulukları da bu süreci yaşarlar. Gelişimin gençlik evresinde (öncü evre) kısa süreli amaçlar için çözümler uygun olabilir ama bu gelişim (komünite) ilerledikçe sorunlar ortaya çıkacaktır. Örneğin fabrika bacasından çıkan dumanı yerel ölçekte azaltmak için baca borusunu yükseltebilirsiniz ama bu bölgesel zararın önüne geçemeyecektir (Odum ve Garret, 2008: 464). Tıpkı bu örnekte olduğu gibi doğa kendi işleyişine devam etmeye çalışırken kısa vadeli çözümler bu işleyişin karşısında yetersiz kalabilir ve bu durum tahribatın boyutlarını azaltmayacaktır.

Andre Gorz "doğal ortamın korunması" politikalarının, doğayla uzlaşma ya da onunla uyum içinde yaşamaya yönelik olmadığını daha çok doğayı düzende tutup onu yönetmeyi amaçladığını ve uygulanan politikaların sadece doğanın yenilenme kapasitesini korumaya/onarmaya çalıştığını iddia etmektedir. Uygulanan politikaların tam olarak insan çıkarlarına uygun antroposentrik bir yaklaşımda olduğunu söylemekte ve ekolojik sınırların devlet tarafından belirlenmesi ve bu sınırların belirlenme yollarında antroposentrik tavrı daha net görebileceğimize dikkat çekmektedir. Bu sınırların belirlenme yolları ise şu şekillerde işler: Yasaklar, idari düzenlemeler, vergiler ve sübvansiyonlar vb (<http://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/4599/siyasal-ekoloji-uzmanerkine-kârsi-ozsinirlama#.WaPxNT5Ja1s>, erişim tarihi: 25.08.2017).

Hardin'in¹⁴ ifadesiyle "ortak malların trajedisi" deyimindeki "ortak mal" herkesin kullanımına açık ama kimsenin korumak zorunda olmadığı alanlar anlamına geliyor. Örneğin eskiden aşırı otlatma baskısı ile çiftçiler başka alanlara göç ediyordu yani kendilerine o alanı koruma misyonu yüklemiyorlar ya da sahiplenmiyorlardı. Birçok Avrupa ülkesinde bu ortak alanların(kamusal alanların) korunması için köklü gelenekler geliştirildi. Ama günümüzde

¹⁴ Hardin'e göre ortak bir meranın mülkiyeti çobanlar arasında paylaştırılırsa, her çoban kendi payına düşen kısmı sürdürülebilir biçimde kullanmak için çaba harcayacaktır. Çünkü eğer sürdürülemez bir biçimde kullanırsa bunun maliyetini kendi üstlenecektir. Bazı görüşlere göre Hardin'in amacı artan devlet müdahalesi ve uluslararası yapılar aracılığıyla ortak malların iyi yönetimidir. Bir diğer görüşte ise Hardin, ortak mülkiyet kaynakları ve herkesin erişimine açık kaynaklar arasında ayırım yapmadığı için eleştirilmektedir (akt. Mazlum, 2014: 461).

Hardin'in bahsettiği "trajedi" durumu, bu alanların büyük sermaye tarafından kolayca kaldırılabilirdiğini ifade eden bir anlam içermektedir. "Ekonomik Sermaye" uğruna "doğal sermayeye" toplumun yaşam kalitesini de bozabilecek şekilde ve en çok da doğal hayata geri dönüşü olmayacak bir biçimde tahribatlar vermektedir. İşte tam bu tahribatlar noktasında Hardin'in adını verdiği trajedi durumu başlamaktadır(Odum ve Barret, 2008: 462).

Eugene P. Odum ve Garry W. Barret(2008: 463-464) "Ekolojinin Temel İlkeleri" isimli geniş kapsamlı kitaplarında 1971-1981 yılları arasında çevresel sorunlara ilişkin olarak geliştirilen küresel çözüm modelleri ile ilgili farklı değerlendirmeleri ele alan bir çalışmaya yer vermişlerdir. "ABD Kongresi Teknoloji Değerlendirme Bürosu (Office of Technology Assesment)" tarafından bu değerlendirmeler bir kitap haline getirildi. Bu değerlendirmeler sonunda farklı modeller ortaya çıktı ve modellerde temel olarak şunlar vardı:

- Teknolojinin gelişimi ile birlikte buna uygun sosyal, ekonomik ve siyasal değişimlerin olması da bir zorunluluktur.
- Gezegenin sınırlı olduğu unutulmamalıdır. Bu yüzden insan nüfusunun artışı karşısında doğal kaynakların büyüymeyeceğini de unutmamalıyız. Bu anlamda hem nüfusta hem de kentsel-endüstriyel bölgelerde bir azalma fayda sağlayacaktır.
- Tüketim anlayışı değiştirilmelidir.
- Dayanışma daha çok olmalı, rekabet durumu da kısa süreli olmalıdır.
- Çevre ile ilgili kararlarda bütüncül yaklaşımlar temel alınmalıdır. Bu anlamda çevresel sorunların çözümü için hızlı bir eylemlilik olmalı ve bu sebeple güçlü bir yurttaşlık bilinci yaratılmalıdır. Bu yurttaşlık bilinci beraberinde bir politik baskıyı da getirecektir.

Guattari ekolojik krizlere ilişkin verilen önerilere değinerek kısa vadede tarım-beslenme tekniklerinin gelişmesinin dünyadaki açlık sorununa dair teorik çözümler içerebileceğini ama pratikte baktığımızda uluslararası yardımın sürekliliğini düşünmemizin bir hayal olacağını söyler. Bu çözümlerin ekolojik bir bilinçten uzak olduğunu ve sadece kısa vadede işe yarar olduklarının altını çizer. Bu durumu uzun vadede değerlendirmesi ise şöyledir:

Uzun vadede sefalet, açlık ve ölüm yörelerinin düzenlenmesi, bundan böyle, Bütünleştirici Dünya Kapitalizminin canavarımsı 'simülasyon' sisteminin sürekli bir bölümü haline geldi. En azından bu yeni sanayi güçlerinin ortaya çıkması ile Hong Kong Tayvan, Güney Kore gibi ülkeler üzerine yaslanmaktadır(Guattari, 2000: 21).

Bu durum da tahmin edebileceğimiz gibi sömürgeci sistemin kendini devam ettirmesi anlamına gelmektedir, yani sistem kendini sürekli olarak yeniden üretmektedir. Dolayısı ile ekolojik krize karşı bir yurttaş bilinci doğrultusunda ve Bookchin'in ifadesi ile “doğrudan eylem” yolu ile geliştirilebilecek bir politik baskının bu sorunları çözüme ulaştırabileceği üzerinde durmaktadır(Guattari, 2000: 25).

Küreselleşmenin getirdiği yukarıda bahsedilen ekolojik sorunlara karşı ekolojik bir bilincin geliştirilmesi yeni bir yurttaşlık anlayışının ekoloji fikri ile birlikte ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Yeni bir yurttaşlık anlayışının gerekliliği yirminci yüzyılın sonlarından itibaren tartışılmaktadır. Bu tartışmalar hem tarihsel süreci içeren hem de dönemlerinin siyasi ve toplumsal yapısını içeren pek çok bilgiyi içermektedir. Her bir yurttaş tanımlaması bir eksikliğe, bir soruna ve yeni bir toplum ya da devlet tahayyülüne dayanmaktadır. Buradan hareketle bu yeni bir yurttaşlık anlayışına ilişkin olarak yapılan birçok tanımın olduğunu belirterek, bu çalışmada ekolojik yurttaşlık ile ilgili tanımlamalara yer verilecektir. Ancak ekolojik yurttaşlık tanımlamalarına değinmeden evvel Antik Yunan'dan günümüze kadar tartışılan “yurttaşlık” kavramına ilişkin teorileri tarihsel bir biçimde ele almak gerekmektedir. Tezin bundan sonraki kısımlarında liberal ve radikal olarak ayırma tabi tutulan yurttaşlık anlayışları irdelenecek ve yeni yurttaşlık tanımlarına yer verilecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

YURTTAŞLIK TEORİLERİ VE MODERN YURTTAŞLIK TANIMLARI

Tarih boyunca yurttaş kavramı değişmiş, dönüşmüş ve her bir tanımda yurttaşlığın farklı perspektiflerine vurgu yapılmıştır. Antik dönemden bugüne değin sürekli değişen bu kavram, tanımı yapıldığı her dönemin belirgin özelliklerini, sosyo-politik ve sosyo-ekonomik yapısını bünyesinde taşımıştır. Yapılan tanımlamaların bazılarında haklara ve ödevlere yapılan vurguları, bazılarında ulus-devlete olan aidiyet ve kimliğe yönelik vurguları, bazılarında ise sadece bir ülkede resmi olarak yaşamının bürokrasiye dayanan vurgusunu görmekteyiz. Dolayısı ile herkesin üzerinde anlaştığı bir yurttaşlık tanımı bulunmamaktadır.

Yurttaş tanımlamalarının her birinde bir devlet kuramı imgelemine görmenin yanı sıra o devlete olan aidiyetin de şartlarını görmek mümkündür. Bu şartların temeline baktığımızda yurttaş olarak bireye verilen hakların korunması belirli ödevlere ve sorumluluklara dayanmaktadır. Bu hak ve ödevlerin vurgusundaki ayrımları incelemek, daha sonra ele alınacak olan “Ekolojik Yurttaşlık” fikrine yönelik farklı perspektiflere bakmak açısından önemlidir. Bu temelde liberal ve cumhuriyetçi yaklaşımlardaki yurttaşlık anlayışları sözünü ettiğimiz hak ve ödev vurgularını ayıran iki farklı gelenektir.

Doğrudan demokrasi ve temsili demokrasi gibi iki temel olguyu günümüze kadar taşıyan Antik Yunan’daki yurttaş anlayışına değinmek, modern yurttaş tanımının nasıl şekillendiğini görmemize katkı sağlayacaktır. Bunun yanı sıra yine modern yurttaş tanımını, birey-yurttaş ikiliği ile nasıl algılanabileceğini görmek açısından Fransız İnsan ve Yurttaşlık Hakları Bildirgesine bakmak önemlidir.

2.1. Antik Yunan’da Yurttaşlık

Yurttaşlık kavramının herkesin üzerinde ortaklaştığı evrensel bir tanımlaması bulunmamaktadır. Ancak yurttaşlık teorilerinin pek çoğu Antik Yunan yurttaşlığından etkilenmişlerdir. Bu yüzden yurttaşlığın bugünkü anlamlarını algılayabilmek adına özellikle Antik Yunan yurttaşlığını ele almak gerekmektedir. Antik Yunan’da var olan yurttaşlık anlayışına değinmek (içinde barındırdığı cinsiyet eşitsizliği, kan bağına bağlı yurttaşlık statüsü, köleler ve yabancıların yurttaş sayılmaması gibi durumları dışarıda tutarak) daha sonra ele alınacak olan ekolojik yurttaşlıktaki yurttaş bilinci, kamusal alan ve katılım konularında atıflarda bulunabilmek için önem taşımaktadır.

Yunan kent devleti olan Polis, Yunan siyasal düşüncesinin oluştuğu ve Yunanlıları diğer kavimlerden ayıran bir uygarlık alanıydı. Belirli bir toprak parçası üzerine kurulan Polis,

sosyal anlamının yanı sıra politik, askeri, ekonomik ve hatta dini anlamları bünyesinde taşımaktaydı (Alptekin, 2005: 2). Polis içindeki yaşam her yurttaş için hayati bir önem niteliğindedir. Çünkü Polis, yurttaşların erdemlerini bulduğu, aktivitelerini yerine getirdiği bir yaşam alanı ve bir kamusal alandı. Yunan şehir devletlerindeki özgür yurttaşlar sadece erkeklerden oluşmaktaydı, kadınlar ve köleler yurttaşlık vasfına sahip değillerdi. Yurttaş statüsünde olanlar, siyasal hayata katılma hakkına sahiplerdi ve yargılamalarda, yasaların oluşturulmasında ya da belirli askeri ve politik kararların alınmasında aktif şekilde yer alıyorlardı.

Antik Yunanda ve onun kurumsal yapısını taşıyan polislerde insan ancak yurttaş olarak bir anlam kazanır ve belli bir değere/statüye sahip olurdu (Ağaoğulları, 2010: 350). Bunun yanı sıra Atina'daki yurttaşlık kavramı, bütün yurttaşların tek bir atadan geldiğini iddia eden bir kentsel mite de dayanmaktaydı. Dolayısı ile yurttaşlık kan bağına da içinde barındıran bir anlam ifade etmekteydi. Polis, Atinalılar için yurttaş erdemlerinin şekillendiği, öğretildiği hem idari hem de eğitsel bir anlam taşımaktaydı. Kendini eğiterek geliştirme anlamında kullanılan “*paidea*” okulunda bireye politik ve kişisel eğitimler verilirdi. Paidea okulunda yurttaş olarak ortak bir yaşamın sorumluluklarının yanında birey olarak alınması gereken sorumluluklar da anlatılırdı. Bu yolla yurttaşlara, yurttaş bilinci ve topluluk bilinci öğretilirdi. Yurttaşlar *Ekklesia*¹⁵ adı verilen meclislerde toplanarak hem politik kararlar alırlar hem de kendilerini eğitirlerdi (Bookchin, 2014: 114). Yurttaşlığın eğitici, etik ve politik nitelikteki bir olgunlaşma süreci olduğunu vurgulayan Bookchin'e (2014: 118) göre yurttaşlık, politik bir halk olan Atinalıların kaderiydi¹⁶.

Atina yurttaşları politik bilince sahip, yurttaş erdemlerini önemseyen ve benimseyen ve politikaya aktif şekilde katılabilen bir yurttaşlık profili çizmişlerdi. Antik Yunan'da var olan yurttaş tanımı tam anlamı ile politik hayata, kamusal alana ve yurttaş erdemine sahip olma anlamında bir bütünlük içermekteydi. Günümüz yurttaşlık kuramları da Antik Yunan'daki temel teorik çatıyı da kapsamına alarak var olan siyasi yelpazesine göre bir çerçeve oluşturmaktadır (Çetin, 2006: 17).

¹⁵ Ekklesia'da toplanan yurttaşların hükümeti denetleme yetkisi bulunmakta ve yöneticiler ya da devlet işinde çalışanları sorguya çekme hakkına sahip olmaktadır. Aynı zamanda Ekklesia yurttaşların yönetime doğrudan katılmasının sürdürülmesini sağlıyordu. (Alptekin, 2005: 5).

¹⁶ Polislerin kendi başlarına hareket edebildikleri konfederasyonları olduğunu anlatan Bookchin, bu konfederasyonlardaki yurttaşlık bağına birlik-birliğe bağlılık olarak algılayabileceğimizi vurgular. Bu algı ise konfederasyonlar (*sympoliteia*) aracılığı ile oluşmuştur. Bir Yunan polisi yargıçlar, generaller, *boule* konseyi ve halk meclislerinden meydana gelirdi. Bu yönetim şekli daha sonra Romalılar tarafından yok edildi (Bookchin, 2014: 242).

2.2. Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nin Yurttaşlık Teorilerine Katkısı

Yurttaşlık doğumla kazanılan bir şey değildir, bireyi yurttaş yapan şey içine doğduğu siyasal rejimin belirlediği hukuki sistemdir (Barber, 2003: 19). Bireyler bu sistem içerisinde yurttaş olarak temel haklara ve ödevlere sahip olurlar ve bunları hukuki sistemin belirlediği şekilde kullanırlar. Genel olarak günümüz yurttaş tanımlamalarına baktığımızda özgürlük ve eşitlik kavramlarının öne çıktığını görmekteyiz. Bu kavramların tarihselliğine bakarken Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nin vurguladığı hak ve özgürlükleri ele almakta fayda vardır. Bilindiği üzere modern yurttaş tanımı modern devletin ortaya çıkması ile oluşmuştur. Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi de modern devletin tarihsel sürecinde, yurttaşlık açısından somut bir örnek oluşturmaktadır.

Bildirgede sayılan haklar, bireyin yurttaştan önce insan olmaktan ileri gelen haklardan bahseder ve bu hakları hukuksal bir çerçeveye oturtur. Bu hakların devredilemeyeceği, doğal ve evrensel haklar olduğu bildirgede vurgulanmıştır. Yurttaş olmaktan önce insan olmanın getirdiği bu haklar bireye ait olan özerk bir alanın da varlığını kanıtlar niteliktedir. Ağaoğulları(1989: 198) bu alanı şu şekilde açıklar: "Bu alan, 2. maddede belirtildiği üzere, "özgürlük, mülkiyet, güvenlik ve baskıya karşı direnme"yi içerir. Ayrıca bunlara 11. maddede "insanın en değerli haklarından" biri olarak kabul edilen "düşüncelerin ve kanıların özgürce açıklanması" da eklenebilir." Bireysel hakların ve bireysel bir mücadelenin de çerçevesini çizen bildirge aynı zamanda evrensel olan insan haklarına da dikkat çekmiştir.

Bildirge siyasal ve hukuksal anlamda hem birey hem de yurttaş açısından eşitlik fikrini ortaya koymuş ve bunu soyut bir çerçevede ele almıştır. Bu soyut anlayış ile birlikte bildirgede haklardan ve özgürlüklerden bahsedilmiş ancak bunların nasıl korunacağı, nasıl sürdürülebileceği ve ihlal edilmesi durumunda ne yapılabileceği gibi konular hususunda somut bir yol gösterilmemiştir(Engin, 2014: 211). Bunun yanı sıra birçok düşünür bildirgede ekonomik eşitsizliklerle ilgili herhangi bir maddesi olmaması hususunda eleştiride bulunmaktadır.

Etienne Balibar(1998: 82) bildirgenin yaptığı insan hakları ve yurttaş hakları ayırımına işaret eder. İnsan hakları söyleminin özgürlük, güvenlik, eşit haklar gibi pek çok geniş yelpazesinin olduğunu vurgular. Ancak Balibar burada bir tehlikeye dikkat çeker:

Ancak bu söylem siyasal kürenin yeni alanlara (örneğin ekolojiye) açılması önerisiyle birlikte, ekonomizmin ve teknokratizmin işgaline karşı klasik siyasetin –kolektif düşünüp-taşınma ve karar kurumunun eşanlamlısıdır- yeniden değerlendirilmesi önerisi arasında ortaya atılan yurttaş hakları söyleminden tümüyle ayrı kalmaktadır... İnsanı yurttaşla eşitleme olgusunun her zaman için

totalitarizme, genellikle ‘her şey siyasal’ düşüncesinin emperyalizmi olarak nitelenen şeye götürdüğü olgusu üzerinde herkesin hemfikir olmasına az kaldı...(Balibar, 1998: 82).

Bildirge metninde yurttaşın hukuksal bir tanımının verilmediğine dikkat çeken Jacques Bouineau(1998:113) anayasal metinlerin altını çizerek özet bir tanım yapar. Yurttaş, hukuksal bir bütüne ait olan, söz konusu hukuksal bütün içindeki grupla birlikte ve yine söz konusu grubun koyduğu normlara uyan ve bu normların getirdiği haklardan yararlanan bireydir. Bildirgede bütün yurttaşların eşitliğinden bahsedilir ve bu eşitlik hukuksal bir eşitliği ifade etmektedir. Şöyle ki yasalar ve normlar yolu ile yurttaşlar birbirlerine benzeyen türdeş varlıklar haline gelmektedir(Horuş, 2008: 33). Bir başka tanımda ise bildirge bireyin insan doğasına içkin haklarla ilgili normları kabul ederek bu normlara uygun bir davranış sergilemesiyle bireyin yurttaş olabileceğini anlatmaktadır(Ağaoğulları, 1989: 200).

Bildirgedeki yurttaş tanımı değişen siyasal hayat ile birlikte içine eşitlik ve özgürlük kavramlarını da almıştır. Değişen siyasal algılayışlar ile birlikte bildirgedeki eksik olan pek çok nokta siyaset teorilerinde eleştirilmiş ve üzerine yeni pek çok tanım yapılmıştır. Bunun yanı sıra bildirge, liberal ve cumhuriyetçi yaklaşımdaki yurttaşlık tanımlarının şekillenmesinde özellikle birey ve yurttaş ayrımı noktasında etkili olmuştur.

2.3. Marshall’ın Araladığı Teorik Kapı

Yurttaşlık tanımını genişletmeye yönelik olarak Thomas Humprey Marshall “Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar” isimli çalışmasında, yurttaşlığı tarihsel bir bakış açısı ile ele alarak üç farklı tanımlama yapmıştır. Bu tarihsel nitelikteki çalışma, kendisinden sonra yapılan yurttaşlık teorilerine büyük oranda referans olmuştur.

Marshall “Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar” adlı çalışmasında yasal ve politik eşitlik anlayışı ile ekonomik eşitsizlik çelişkisini yurttaş açısından değerlendirmektedir. Marshall bu değerlendirmeyi yaparken yurttaşlık tanımını genişleterek bu çelişkili durumu çözmeye çalışmaktadır. Ancak bu çelişkiyi analiz ederken de “serbest piyasa kurallarını ihlal etmeden sağlanıp sağlanamayacağı¹⁷” ifadesini kullanır (Marshall, 2006: 6).

Marshall temel olarak yurttaşlığı sivil, siyasal ve sosyal boyutlar çerçevesinde ele alarak Britanya’nın 18. Ve 20. Yüzyılları arasındaki sosyal refah politikalarını incelemiştir (Turner, 2008: 109). Mülkiyet, düşünce, inanç özgürlüğü, bireysel özgürlükler ve adalet hakkı gibi hak ve özgürlükleri **sivil haklar** olarak değerlendiren Marshall, bu hakların 18. yüzyılda bireylerin hukuki statüsünü yükselttiğini ifade etmektedir. 18. yüzyılda bu haklar mahkemeler sistemiyle savunulmakta ve adalet sistemine erişebilmek de bir hak olarak

¹⁷ Marshall’ın ekonomik bir özgürlüğü kastettiğini söylemek mümkündür.

sayılmaktaydı (Marshall, 2006: 6; Turner, 2008 : 110). Sivil haklar ilkesel olarak yargı ile ilgilidir ve bireyin sahip olduğu haklara karşılık gelmektedir. 19. yüzyılda ortaya çıkan **siyasal haklar**, siyasal karar alma süreçlerine demokratik katılım hakkını, seçme ve seçilme özgürlüğünü ve bu hakların temsili demokrasileri kurumsallaştıran parlamentolar aracılığı ile güvence altına alınması olarak ifade edilmektedir. 20. Yüzyılda iktidar aracı olarak kullanılan refah devleti politikalarından, eğitim, sağlık, işsizlik politikaları ve emeklilik gibi asgari düzeyde sağlanan haklar da **sosyal haklar** olarak tanımlanmaktadır (Marshall, 2006: 14; Çebi, 2008).

Marshall yurttaşlık ile birlikte ortaya çıkan hakların kapitalist toplumun eşitsizliklerini ortadan kaldırmadığını daha da derinleştirdiğini anlatmaktadır. Çünkü erken dönemdeki yurttaşlık kurumu, rekabetçi piyasanın vazgeçilmez ögesi olan “medeni haklar” üzerine inşa edilmiştir. Bu medeni haklar, bireyin ekonomik bir mücadele verirken tek başına hareket edebilme olanağı sağlamıştır. Ancak bunun yanı sıra bireyi koruyan herhangi bir özne geliştirmemiş, bireyin kendi kendini koruyabileceği varsayılmıştır (Marshall, 2006: 22). Marshall yurttaşlığın ideal bir tahayyülünü yaparken modern yurttaş tanımını genişletmiş ve “sosyal yurttaş”ın kapitalizmin derinleştirdiği eşitsizliklere karşı bir bariyer niteliği taşıyabileceğini iddia etmiştir.

Marshall’ın çalışmasının önemi yurttaşlık ve sosyal sınıflar arasındaki çelişkileri analiz ederek ortaya koymasından gelmektedir. Ona göre yurttaşlık statüsü toplumun tüm üyelerine ait olan ve bu statüye sahip olan herkesin, karşılıklı haklar ve ödevler çerçevesinde tam bir eşitliğe eriştiği durumu ifade etmektedir. Marshall’a göre bu yurttaşlığın tam olarak gerçekleşmesi için liberal demokratik bir devlet gerekir. Refah devleti tüm bireylere sivil, siyasal ve sosyal haklarını garanti altına alarak yurttaşların bu haklara ulaşımını kolaylaştırır. Tüm yurttaşlar bu hakların kullanımından ve haklarının garanti altına alınmış olmasından dolayı hoşnutturlar. Ancak bu hakların kısıtlanması durumunda yurttaşlar ortak yaşama katılımında zorluk çekmeye başlarlar. Dolayısı ile bu kısıtlama karşısında yurttaşlar haklarını arayabilmek için bilinçli bir şekilde aktifleşerek kendi katılımlarını sağladıkları bir kamusalılık oluştururlar (Kymlicka ve Norman, 2008: 188). Bu hakların kısıtlanmaması liberal devletin iktidarına muhalif bir durum oluşturmaması açısından önem taşımaktadır. Bu noktada bir başka tespit karşımıza çıkar. Eğer yurttaşlık açısından haklar sorumluluklardan önce gelecekse pasif yurttaşlık karşımıza çıkabilir. Yurttaşlar sorumluluklarını daha az önemseyerek sadece belli hakların varlığı ile yaşam sürdürebilir. Dolayısı ile sorumlu yurttaşlık anlayışı geriler ve yurttaşlar pasifleşir. Bu durumun önüne geçmek için gerekli olan şey refah devletini dönüştürecek pratikler ve çözümler ortaya koymaktır. Bu dönüşüm

‘merkezi bir devletten’ ziyade, ademi merkeziyetçi ve demokratik bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır (Kymlicka ve Norman, 2008: 194).

Marshall'ın oluşturduğu tarihsellikte 18. ve 19. yüzyıllardaki yurttaşlık hakları kapitalist toplumdaki sınıf eşitsizliklerine uyan bir nitelikteydi. Kapitalist sistemin rekabetçi b pazar ekonomisi anlayışında, devletin sağlamış olduğu bazı eşit haklar ve görevler aslında bir "özel eşitsizlik" durumu yaratmakta ve bu eşitsizlik daha çok ekonomik bir anlam taşımaktadır. Dolayısı ile bu dönemdeki var olan haklar bu özel eşitsizlik durumunu da meşrulaştıran ve koruyan bir araca da dönüşmüş, sınıf eşitsizliği ortadan kalkmamıştır (Üstel,1999: 61). Marshall'ın bu teoriyi salt İngiltere'nin tarihsel deneyimlerini ele alarak evrenselleştirmesi, onun teorisine yönelik eleştirilerin en başında gelmektedir. Her bir coğrafyanın tarihsel süreçlerindeki farklılığı temel alarak yapılan bu eleştiriler, Marshall'ın yurttaşlık anlayışının sınırlı ve genellenemez olduğunu ifade eder. Yine de Marshall'ın oluşturduğu bu ayırım günümüz yurttaşlık yaklaşımlarını anlamak ve kategorileştirebilmek için önemlidir ancak tek başına yeterli değildir. Bunun için diğer ayrımları da ele almak, yeni yurttaşlık teorilerini incelemeyi ve anlamayı kolaylaştıracaktır.

2.4. Yurttaşlık Teorilerindeki Ayrımlar

Devletler ve yurttaşlar ile ilgili teorilerin birçoğunda idealize edilen farklı vurgular ve belirgin ayrımlar bulunmaktadır. Yurttaşlık kavramı da idealize edilen çeşitli vurgulara göre (haklar, ödevlerler, sorumluluklar, kimlik vb.) içinde pek çok ayrımı barındırır. Bu farklılık gösteren tanımları ele alan Bouineau (1998: 109) bu ayrımla ilgili olarak şöyle söyler: “Yurttaş, bulanıklaştırılması nedeniyle gittikçe anlamını yitiren, içi boşalmış sözcüklerdendir.” Yurttaşlık konusu siyasi, sosyal, hukuki ve toplumsal değişimlere göre sürekli olarak değişen, tartışmaya açık olan ve birçok kavramla bir araya gelebilecek olan geniş bir konudur. Ancak her ne kadar birbirinden farklı tanımlamalar olsa da ortak noktaları “eşitlik, özgürlük ve temel haklar” fikirleri üzerinde durmalarıdır.

Balibar yurttaşlığın iki ayırıcı özelliği olduğunu vurgular: birincisi, bir devletin varlığıdır. İkincisi ise bireylerin siyasi katılımıdır. Bu ayırmadan hareketle “yurttaş” kavramını bireyin toplumsallaşmasını sağlayan bir araç olarak tanımlamak mümkündür (Kartal, 2016: 60). Kadioğlu (2008: 21) ise literatürdeki yurttaşlık kavramlarını 4 farklı şekilde ele alınabileceğini ifade eder:

1. Ulusal kimlik ve milliyet
2. Evraklar temelinde yurttaşlık
3. Haklar temelli yaklaşım

4. Görev ve sorumluluklar temelli yaklaşım.

Yurttaşlığın ulusal kimlik ve milliyet ile aynı anlamda algılanmasının sebebini Fransız Devrimine kadar götürmek mümkündür. 1789 insan hakları beyannamesinde belirtilen “egemenliğin temel dayanağı ulus” olduğundan bahsedilmesi buna bir örnektir. Dolayısı ile yurttaşlık, ulusal bir kimlik bilinci ve ulusa karşı sorumluluk bilinci anlamında kullanılmıştır. Evraklar temelinde yurttaşlık anlayışı, yurttaşın hukuki varlığını belgeler ile gösteren bir anlayışı anlatır. Haklar temelli yaklaşım sivil, siyasal ve sosyal hakları (günümüzdeki anlamı ile) tamamını kapsayan bir anlayışı ifade etmekte ve yurttaşların yararlanacağı hakları temel almaktadır. Görevler temelli yaklaşım ise toplumsal yararın önemini vurgular ve bunun için bireylere bir takım görevler yükler. Bu görevlerin yapılması halinde birey toplumsallaşacak ve haklardan eşit bir şekilde yararlanabilecektir. Haklar ve görevler temelli yaklaşımlar bu tezin temel alacağı yaklaşımlardır. İlerleyen bölümlerde haklar ve görevler yaklaşımı detaylı olarak anlatılacaktır.

Yurttaşlık teorileri ile ilgili olan literatürde, yurttaş tanımındaki ayrımşar oldukça çeşitlidir. Bunun bir diğer örneği olarak Poggi, “Yurttaşlar, devletin gözüyle bakıldığında nasıl görünmektedir?” sorusunu sormakta ve bu soruyla birlikte devlet ile yurttaş arasındaki ilişkinin on veçhesini ele almaktadır; uyruk olarak yurttaşlar, vergi yükümlüleri olarak yurttaşlar, askerler olarak yurttaşlar, hak sahipleri olarak yurttaşlar, kurucular olarak yurttaşlar, egemenler olarak yurttaşlar, aynı milliyeti paylaşanlar olarak yurttaşlar, siyasal katılımcılar olarak yurttaşlar, izleyiciler olarak yurttaşlar ve eşitler olarak yurttaşlar (Poggi: 2011:39). Poggi’nin yapmış olduğu ayrım ise daha çok aktif-pasif yurttaş anlamı ile karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu çalışmada bütün ayrımları açıklamak yerine temel olan ayrımlar ele alınacaktır.

Yurttaşlık kavramı tartışmaları literatürde liberal ve cumhuriyetçi gelenek üzerinden şekillenmiştir ve bu tanımlar haklardan bağımsız olarak düşünülmemelidir. Bu hakların karşısında elbette bir takım ödevler de bulunmaktadır. Liberal ve cumhuriyetçi kuramların ayrılmasının sebebi ise hak ve ödevlerden hangisine öncelik vererek idealleştirdiği ile alakalıdır. Her iki geleneğin idealize ettiği kavramlar farklı olmakla birlikte, bugün var olan yurttaşlık kuramları teorik yapılarını bu iki geleneğe borçludur.

Liberal yurttaşlık anlayışındaki tanımlamaların içeriği liberal teorinin kendisi ile doğrudan alakalıdır. Bireyin önceliği ve bireyin özgürlüğü temel fikirdir. Devletin görevi bireyin hak ve özgürlüklerini korumaktır. Ancak liberal kuramın asıl olarak bahsettiği birey “homo economicus”tur. Alfred Marshall’ın belirttiği gibi liberal kuram niceliksel bir eşitsizliği kabul eder ama niteliksel bir eşitsizliği reddetmektedir (Marshall, 2006: 5).

Sözleşmecî kuramdan dayanağını alan liberal gelenekteki yurttaşlık anlayışı birey ve toplum arasındaki ilişkiyi 'yurttaşlık' olarak ele alır. Liberal bireyci anlayışı temel alan bu yaklaşım bireyin ve onun tercihlerinin öncelikli olduğu bir yurttaşlık tanımı yapmaktadır. Liberal yurttaşlık anlayışı, ulusa aidiyeti “yurttaş hakları” ile dayanak haline getirmektedir. Her insanın eşit olduğu ve hakların evrenselliğini ön plandadır. Devlet bireylerin yararı için bir işleyiş sergilemeli ve bireylerin haklarını güvence altına almalıdır (Heater, 2007: 14).

Liberal anlayıştaki bireyin özerkliği ile anlatılmak istenen, bireyin hem kamusal hem siyasal alanda olan haklarının yurttaş statüsü ile kullanıp kullanmayacağını tercih etme durumu ile alakalıdır. Yurttaş statüsüne sahip olan bireyin özerkliği tamamen kendi inisiyatifindedir. Yurttaşlık bir sözleşmeye dayalıdır ve bu sözleşmede geçen görevler dışında yurttaşın başka bir sorumluluğu bulunmaz. Birey kendisine verilen toplumsal rollerden uzaklaşma hakkına sahiptir. Yani kamusal hayata girme bireyin kendi tercihine kalmış bir karardır. Liberal anlayışta haklar görevlerden önce gelir ve cumhuriyetçi gelenekten ayrıldığı nokta “hoşgörü” kavramını kullanması ve bu yolla siyasetten uzak durmasıdır. Oldfield’in liberal bireycilik olarak adlandırdığı bu anlayışta yurttaşlık bir statü olarak görülmektedir ve bu statünün egemen iktidar ile ilgili bir takım kaygıları bulunmaktadır. Liberal bireycilik yaklaşımın kaygısı yurttaşları pasif yurttaşlar haline dönüştürerek hükümetlerce bu statünün zayıflatılması ile ilgilidir. Bu statü bir haktır ve bu hakkın hem bireylerin yağmacılığından hem de hükümetlerin keyfiliğinden korunması zorunludur (Oldfield, 2008: 93).

Cumhuriyetçi yaklaşımda yurttaş pratiğine vurgu yapılması, bireylerin görevlerini yerine getirebildiği ölçüde diğer yurttaşlar arasında yurttaş olarak görülebilmesi topluluk temelli bir anlayışın olduğuna işarettir. Bireyler topluluğun üyesi olup görevlerini yerine getirdikleri ölçüde yurttaşlırlar. Yurttaşlar arasındaki bağlar liberal yaklaşımda olduğu gibi bir sözleşmeye dayanmaz. Ortak fayda, paylaşım ve dayanışma yurttaşların ortak birliğinin temel nedenidir. Cumhuriyetçi yaklaşım daha çok yurttaş pratiğine önem veren bir anlayışa sahiptir. Bu yaklaşımın da egemen iktidar ile ilgili kaygıları vardır ve temel kaygı yurttaşlık pratiklerinin getirdiği fırsatların hükümetlerce engellenebileceği ile ilgilidir (Oldfield, 2008: 98). Bu anlamda önerdikleri çözüm ise kamusal alana katılım göstererek, aktifleşmek ve ortak bir politik bilinç ile hareket etmektir.

Yurttaşlığı – özellikle iyi yurttaş tanımını- devlete bağlılık, ödev ve sorumlulukları tam bir şekilde yerine getirme ve sivil katılımı sağlama olarak tanımlayan Derek Heater, cumhuriyetçi gelenekteki yurttaşlık anlayışını politik olarak erdemli bireylerden oluşan bir toplum ile adil bir işleyişte olan yönetim biçimine dayandırır. Bu yönetim biçimi ise “cumhuriyet” olmalıdır (Heater, 2007: 14). Cumhuriyetçi anlayışta aktif yurttaş, politik

katılım ve ortak iyi gibi vurgular bulunmaktadır. Bu vurgular toplumun tamamını ilgilendirir ve her yurttaşın birbirine karşı sorumlu olduğunu ifade etmektedir. Cumhuriyetçi yurttaşlıkta aktif bir politik katılımın yanı sıra gerekli ahlaki nitelikleri de barındırmak iyi bir yurttaş olmanın ön koşuludur (Kartal, 2016: 64).

Cumhuriyetçi yurttaşlık anlayışında kamusal alana ve politik yaşama katılım, yurttaş erdemi ve sorumlu yurttaş bilinci açısından en önemli meseledir. Bireysellik değil toplumsallık, özel fayda değil toplumsal fayda bu anlayışın en önemli ayırt edici özelliğidir. Topluma karşı olan görevler zorunludur ve eğer birey kamusal alanda yer almak istiyorsa bu görevleri yapmak mecburiyetindedir. Cumhuriyetçi gelenek, liberal anlayıştan farklı olarak bir ahlaki eylem düzeyini, yurttaş bilincini ve bir yaşam biçimini anlatır. Bütün bunların ancak yurttaş eğitimi ile oluşacağını söyleyen cumhuriyetçi gelenek, yurttaş pratiği ile bunları pekiştirmekten yanadır.

Habermas cumhuriyetçi ve liberal anlayış arasındaki farkın demokratik süreçlerin işleyişi noktasında ortaya çıktığını söyler. Siyasetin görevi, ortak toplumsal faydayı sağlamak için, yurttaş aracılığı ile bu faydayı eşit bir şekilde dağıtılabileceği meşru bir zemin hazırlamaktır. Cumhuriyetçi yaklaşım buna toplumsallaşma temelli olarak bakar. Burada siyasal iletişimin önemini vurgulayan Habermas, devlet yurttaşlığı olarak ele aldığı cumhuriyetçi yaklaşımdaki yurttaşlığı ortak sorumlulukların bilincinde olan birbirine bağlı bir topluluk olarak görür. Liberal anlayışta yurttaş statüsünü öznel hak sahipliği üzerinden ele alan Habermas yasalarla belirlenmiş sınırlar içerisinde hak sahibi olan yurttaşın devlet koruması altında olduğundan bahseder. Cumhuriyetçiler için haklar iktidarın elindedir ancak liberaller bunun daha üstte olan bir yasaya bağlı olduğunu söyler ve yasanın gücünü iktidar sahibinden daha büyük görmektedir (Habermas, 2004: 152).

Üstel (1999: 33), 20. yüzyılın demokrasisi açısından iki seçenek olduğunu söyler; Rousseau'ya dayandırılabilir "kimliksiz birey yurttaşlar demokrasisi" ve Althusius'a dayandırılabilir "topluluklar demokrasisi". Burada hak temelli yurttaşlık ve topluluk temelli yurttaşlık arasındaki farka değinir. Hak temelli yurttaşlık anlayışında, hiçbir ayırım yapılmaksızın bütün yurttaşların haklara ulaşabilmesini anlatır. Toplulukçu yurttaşlıkta ise birey haklara topluluğa olan aidiyeti oranında ulaşır (Reyhan, 2012: 151). Ancak her iki yaklaşımın da değişen dünyanın ihtiyaçlarını cevap veremeyeceğinden bahseden Üstel şöyle ifade eder:

Ortak ihtiyaçları olduğu varsayılan soyut bir insan(birey) modelinden hareketle biçimlenen hak temelli yurttaşlık anlayışı ile ihtiyaçların yalnızca ait olunan topluluğun özgül nitelikleri doğrultusunda ortaya çıktığını varsayan topluluk temelli hak ve yurttaşlık anlayışının "saf" biçimiyle uygulanmasının modern

dünyanın gereklerini karşılamayacağı açıktır. Dolayısıyla demokrasilerin gelecekteki en temel sorunu özgül ihtiyaçlara sahip birey-yurttaşlardan hareketle, yeni bir yurttaşlık ve haklar tanımının üretilmesi olacaktır(Üstel, 1999: 48).

Yurttaşlık fikri Marshall'ın belirttiği gibi refah devletinin savunusu için bir araç olarak görülmektedir. Ancak küresel bir döngüye giren kapitalist dünyada bu fikir artık değişime uğramak zorundadır. Küreselleşmenin getirdiği piyasalaşma olgusunun, bireylerin yurttaş kimliğini bırakarak onları daha çok rekabet odaklı bir “piyasa operatörü” biçimine soktuğunu söyleyen Poggi (2011: 50), var olan yurttaşlık anlayışlarının bu koşullarda anlamını büyük ölçüde yitirdiğini ve hem yurttaşlığın tarihsel gelişiminin hem de yeni bir yurttaşlık fikrinin yeniden tartışılması gerektiğini savunmaktadır.

Turner (2008: 137) günümüzde artık iki farklı tartışmanın bulunduğunu söyler: 1. bölgesel özerklik ve yerele verilen önemin artması gerekliliği, 2. daha güçlü bir küresel siyaset ve küresel siyasi sorumluluklar. Her ikisi açısından düşünüldüğü zaman ulusal kimlik ve ulus-devlet anlayışının bu gereklilikleri yerine getirmede zayıf kaldığını söylemek mümkündür. Dolayısı ile ulus-devlet yurttaşlığı da zayıf kalmakta ve yeni bir yurttaşlık anlayışının kapsamı ve içeriği çağdaş dünyanın küresel sorunlarına cevap verecek nitelikte olması gerekmektedir.

2.5. Yeni Bir Yurttaşlık Fikrine Dair Görüşler

Ulus-devlet için büyük önemi olan sınır kavramı küreselleşme ile birlikte sorgulanmaya başlanmış ve ulusal yurttaşlık fikri zayıflayarak yerine ulus-ötesi yurttaşlık fikirleri tartışılmaya başlanmıştır (buna örnek olarak Avrupa yurttaşlığı kavramını verebiliriz). Fakat bu ulus-ötesi yurttaşlık fikri de başka bir tartışmayı gündeme getirmektedir. Dünyadaki ekonomik eşitsizlikler arasındaki uçurum gittikçe artmaktadır. Dolayısı ile böyle bir yurttaşlık anlayışı dışlayıcı bir durum ortaya çıkararak, var olan eşitsizlikleri derinleştirir ve haklara ulaşma konusunda büyük engeller ortaya çıkmasına neden olabilir.

Ulus-devletin yurttaşlık anlayışının dışlayıcı bir niteliği olduğunu söyleyen Arendt, insan haklarının ulus-devlet yurttaşlığına olan bağımlılığına işaret ederek insan haklarının evrensel olmadığını öne sürer. Şöyle ki ulus-devlet yurttaşı olan bir birey insan haklarına ulaşmakta sıkıntı yaşamıyorken, ulus-devlet yurttaşlığına sahip olmayan bireyler birçok haktan mahrum kalmakta, en temel haklar olan insan haklarına dahi ulaşmakta zorluk yaşamaktadırlar. Arendt ulus-devletin bu dışlayıcı özelliği karşısında yurttaşların kendi kaderlerini tayin edebilmelerinin yolunu politik sorumluluk alabilecek bir yurttaş

örgütlenmesi olarak görür. Bu yüzden yurttaş pratiği ve aktif katılıma büyük önem verir ve bireylerin, yurttaş olmanın bilincinde olması gerektiğinin altını çizer (Arendt, 2012: 371).

Yurttaşlık fikrinin doğrudan doğruya ulus-devletle bağımlı olduğunu söyleyen Touraine'e göre yurttaşlık kavramını "üyelik" ve bir topluluğa "aidiyet" olarak ifadelendirirsek, bu kavrama daha geniş anlamlar yüklenebileceğini söylemektedir (Touraine, 2015: 99). Brubaker (2008: 56) ise ulus devlette olan yurttaşlık anlayışını incelerken, ulus-devletin de bir fikir ve bir ideal olduğundan bahseder. Ulus-devlet üyeliği ise ideal bir modeldir ve tam üyelik statüsü ile birlikte eşitlikçi olan bir modeldir. Yurttaşlar devlet için fedakârlıkta bulunmalı ve devlet bir yurttaş açısından kutsal olmalıdır. Devlet üyeliği ulus üyeliği şartı taşımaktadır. Üyelik demokratik olmalı ve üye olmayanların da üyeliğini sağlamak için bazı gereklilikler yerine getirilmelidir.

Ulus-devlet yurttaşlığına yüklenen bu anlamların 21. yüzyılda ve gittikçe büyüyen küresel kapitalist bir dünyada dönüştüğünü görmek bir mecburiyet haline gelmiştir. Küresel kapitalizm ulus-devletin birçok yanını eritmeye başlamıştır ve bunlardan birisi de ulus-devlet yurttaşlığı olmuştur. Ulus-devletin üstlendiği sorumluluklar ulusal sınırları aşmakta ve küreselleşmenin getirmiş olduğu teknolojik değişimler ile birlikte çevresel konular gibi pek çok alanda ulus-devlet tek başına yeterli olamamaktadır (Kaya, 2006: 104). Ulus-devletin küreselleşme karşısında değişmesi gereken yapısı ve daha kapsamlı bir yurttaşlık tanımı yapılması fikri birçok siyaset bilimi düşünürleri tarafından savunulmaktadır. Küreselleşmenin getirdiği sorunlara hızlı bir çözüm bulmak elzemdir. Bunların en başında olan çevresel konular hızlı kararlar almayı gerektirmektedir. Bu kararların verilmesi hususunda bir takım ulus-ötesi kuruluşlar ve bir takım özel anlaşmalar bulunmakta ancak yeni bir yurttaşlık anlayışının gerekliliği de tartışılmaktadır.

Araçsallaşmış bir şekilde kullanılan ulus-devlet yurttaşlığı, 1950'lerden bu zamana kadar hızla artan göç, sürekli değişen nüfus hareketleri ve çok-kültürlü bir yapıya ulaşan heterojen toplumlarda artık işlevini yitirmiştir. Artık bireyin devletle olan ilişkisinde sahip olduğu hakları ve bununla birlikte yükümlülüklerini ifade eden anayasal bir yurttaşlık anlayışı geliştirilmeye başlanmıştır. Ulusal nitelikteki sınırlı ve işlevini yitirmiş yurttaşlık anlayışı yerine, çoğul yurttaşlık anlayışları, çokkültürlü yurttaşlık, ulus-ötesi yurttaşlık, ulusaşırı yurttaşlık, ekolojik yurttaşlık, radikal demokratik yurttaşlık gibi yeni tanımlamaları da görmek mümkündür (Kaya, 2006: 98).

2.5.1. Dünya Yurttaşlığı/Kozmopolitanizm

Dünya yurttaşlığı fikri tarihsel olarak Stoacıların oluşturduğu hiçbir siyasal veya yasal nitelik taşımayan ve tanrıların da bu yurttaşlığa dâhil olduğu bir anlam ifade etmekteydi. Bu fikrin 20. yüzyıl sonlarında canlanmasına sebep olan iki olay bulunmaktadır: ilk olarak Soğuk Savaş döneminde nükleer tehdit karşısında küresel çevre sorunlarına dair bir bilinç amacı taşımaktaydı, ikincisi de Sovyetlerin çöküşü ile birlikte yeni ve uluslar arası bir rejim idealiydi (Heater, 2007: 164).

Kozmopolitanizm savunusu yapan Nusbaum, kozmopolitani dünya çapındaki insan cemaatine bağlı olan kişi olarak tanımlar. Eğitimin “dünya yurttaşlığı” temeli üzerinde durmasını ve bu yolla kozmopolit bir eğitim anlayışının oturtulması gerekliliğinden bahseder. Bu eğitim sayesinde bireyde var olan özelliklerin ulusal ve evrensel boyutlarını görebileceğimizi, çevresel kirlilik konusunda daha hızlı çözümler ve hızlı bir gelişim yakalayabileceğimizi, evrensel bir ahlaki yükümlülük kazanabileceğimizi ve farklılıkları bünyesinde taşıyabilen bütüncül bir anlayış oluşturabileceğimizi söyler (Günal, 1998).

Günümüzde yurttaşlık anlayışı haklar, sorumluluklar ve özgürlükler açısından birey ve toplum arasındaki dengeyi sağlamaya çalışmaktadır. Yurttaşlığın toplumsal bir statü olduğunu savunan David Held, bu dengenin denklemini yurttaşın hakların bireyi yetkilendirmesi şeklinde kurmaktadır. Held çözümü kozmopolit yurttaşlık olarak görür ve böyle bir yurttaşlığın ortak kurallar ve ilkeleri içerecek kapsamlı bir kavram olması zorunluluğunu belirtmektedir (Horuş, 2008: 64). Bu kapsamla birlikte her birey-yurttaş ortak ilke ve kurallara uyum sağladığında birey ve toplum arasındaki denge de sağlanmış olacaktır.

Yurttaşlığın evrenselliği ile ilgili yapılan tartışmalarda James Donald (2008: 147), bu evrensellik ilkesinin haklardan mahrum kalma ya da devlet üyeliğinden dışlanma gibi adaletsiz durumların ifadesini mümkün hale getirebileceğini iddia etmektedir. Bunu örneklendiren Donald, kozmopolit bir anlayışta bu ilke ile birlikte ataerkinin getirdiği zararların daha rahat görülebileceği ve bununla mücadele edilebileceğini söylemektedir.

Arendt evrensel bir yurttaşlık fikrinin ve bunu sağlayacak olan bir dünya devleti tasarımının tehlikeli olduğunu, bunun bir tektipleşmeye ve devletler adına alınacak haksız-eşitsiz kararlara yol açacağına işaret eder. Bir şiddet mekanizmasının bütün dünyaya egemen tek bir güçte toplanmasının denetlenemeyecek bir durumu ortaya çıkaracağını savunmaktadır (Dauenhauer, 2001: 19). Arendt'in yurttaşlık anlayışı ise aktif bir şekilde politikaya katılan, ortak toplumsal konular hakkında sorumluluk bilincine sahip olan ve bu sorumluluk duygusu ile birlikte kolektif eylemde bulunan bir yurttaş tanımı yapmaktadır (Arendt, 2012: 370).

2.5.2. Avrupa Birliği Yurttaşlığı

18 Nisan 1951'de imzalanan Avrupa Kömür ve Çelik Antlaşması ile başlayan uluslararası bir birlik oluşturma süreci 1992 yılında Maastricht Antlaşması ile kesinlik kazanmıştı. Maastricht Antlaşması ile yasal bir nitelik kazanan Avrupa Birliği yurttaşlığı siyasal, medeni ve sosyal haklardan oluşmakta ve ulus-devlet yurttaşlığının kısıtlı tanımından daha öte bir evrensel yurttaşlık anlayışı olabileceğini kanıtlamaktadır(Kaya, 2014: 556). Avrupa yurttaşlığı, Avrupa Birliği üyesi olan ülkelerin yurttaşlarına verilen bir sıfattır. Birliğe üye olan bir ülkenin yurttaşı aynı zamanda Avrupa Birliği yurttaşı sayılmaktadır. Birliğin yurttaşları Avrupa Parlamentosu seçimlerinde seçme ve seçilme hakkına sahiptirler(Göztepe, 2003: 240). Ancak evrensel bir yurttaşlık anlayışına benzer bir anlayış olarak görülen, Avrupa Birliği yurttaşlığının sorgulanması gereken bazı yönleri de bulunmaktadır. Günümüzde gittikçe artan göç ile birlikte AB'de yaşayan ancak AB üyesi olmayanları kapsayan bir düzenlemenin bulunmaması, bireyi ötekileştiren bir durum ortaya çıkarmaktadır. Maastricht antlaşmasının 8. Maddesinde yurttaşlık haklarının “dinamik ve evrimsel” bir nitelikte olduğunun vurgulanması bu durumun değişebileceğine işaret ettiğini gösterse de yakın zamanda yaşanan Suriye iç savaşı sonrası yaşanan mülteci krizi Birlik Yurttaşlığı sıfatını kazanabilmenin koşullarının değişmeyeceğini anlamamıza yardımcı olmaktadır.

2.5.3. Ulusaşırı Alanda ve Diasporik Alanda Yurttaşlık

Bu her iki alanı aynı başlıkta toplamanın sebebi bu alanların yurttaşlık tanımının “çoğul yurttaşlık” olarak ele alınmasıdır. Uluslararası göç çalışmalarında yeni bir konu olarak görebileceğimiz "ulusaşırı alan" kavramı, artan göç olgusu ile birlikte ortaya çıkmış bir kavramdır. Göç-alan ve göç-veren iki ülkenin arasında gerçekleşen çok çeşitli aktörlerin yer aldığı iki yönlü bir hareketliliği ifade eden ulusaşırı alan tanımı bu hareketliliği ifade etmek için kullanılmaktadır(Şenay, 2010: 256). Ulusal sınırların hem içinde hem de ötesinde artan teknolojik iletişim ile birlikte hareketlilik içindeki bu gruplar ulusaşırı bir alan yaratmaktadır. Bu kavramın yanı sıra "diaspora" kavramı ise doğduğu ülkeden çeşitli sebepler ile ayrılan göçmenlerin, geldikleri ülke ile ortak hemşehrilik, etnik kimlik ve ulusal bağlılığı devam ettiren nüfustur. Küreselleşme sürecinde birey diasporik alanda ve ya ulusaşırı alanda ise “çifte yurttaşlık” anlayışı ile birlikte bu alanlarda yaşayan birey açısından yurttaşlık çoğul bir niteliğe sahiptir(Kaya, 2014: 563).

2.5.4. Radikal Demokratik Yurttaşlık

Radikal demokratik yurttaşlık anlayışı Mouffe ve Laclau'nun sosyalist proje olarak adlandırdıkları yeni demokrasi anlayışı ile birlikte ortaya çıkmıştır. Bahsettikleri sosyalist

proje radikal ve çoğulcu bir demokrasi projesidir. Burada ifade edilen çoğulculuk anlayışında yeni toplumsal hareketlerin yeri oldukça büyüktür. Bu yeni demokraside sınıf kimliğine “ayrıcalıklı” bir anlam yüklemek yerine “eşdeğerlik zinciri” kavramını kullanırlar. Çoğulculuk fikri için liberal demokrasiden faydalanılması gerektiğini, liberal demokratik ideolojinin radikal ve çoğulcu bir demokrasi anlayışı için önemli olduğunu vurgulamaktadırlar(Üstüner, 2007: 317). Radikal demokrasi anlayışını oturtmak için gereken şey yeni bir toplum yaratmak değil, liberal demokrasinin sembolik kaynaklarını radikalleştirerek, sosyalizmin indirgemeci ve özcü tavrını eleştirmekte, bunun karşısında siyasal liberalizmi öne sürmektedir. Radikal demokratik yurttaşlık anlayışında yurttaşlık ortak bir politik kimliği ifade etmektedir. Bu yurttaşlık anlayışı için eşitlik ve özgürlüğün radikal bir yorumu yapılmalı ancak bu ilkeler arasındaki çatışma ve gerilimin çözülmesinden ziyade onların bu dinamiğini bir arada tutabilen “çekişmeci ve çoğulcu bir demokrasi” yaklaşımı sergilenmelidir (Gerim, 2017: 170; Laclau ve Mouffe, 1992: 14). Radikal demokratik yurttaşlığı Rasmussen ve Brown şöyle ifade etmektedir(akt. Gerim, 2017: 170): “kimliğin güç ilişkileriyle alakalı bileşenlerini depolitize etmeden ya da dışlamadan, politik topluluğa mensubiyetin bir aracı olarak yurttaşlık ideali içindeki eşitlikçi itkiyi sürdürme girişimi...”

Yurttaşlık tanımlarının bu derece çeşitlenmesinin arkasında, değişen toplumsal yapılar ve küreselleşme süreci ile birlikte bu sürecin en önemli aktörü olan bireyin siyasal olarak yeri ve önemi bulunmaktadır. Küreselleşmenin getirdiği en önemli sorunlardan birisi ise ekolojik krizdir. İlk bölümde anlatıldığı gibi ekolojik tahribatın gittikçe artan boyutu teknik çözümlerin yanı sıra bilinç yükseltici bir çözümün gerekliliğini de zorunlu kılmaktadır. Bu kriz karşısında “ekolojik yurttaşlık” kavramı tartışılmaktadır.

Ulus-devlet yurttaşlığının küreselleşen sorunlar karşısında işlevsizleşmesi ve yurttaş tanımının artık sadece oy verme davranışı ile ilgili olarak algılanışı yeni bir yurttaşlık anlayışı üzerindeki tartışmaları daha da derinleştirmiştir. Bu tartışmaların sonucunda birçok yurttaşlık tanımı yapılmıştır. Yeni yurttaşlık anlayışlarındaki temel algı küreselleşme ile birlikte değişen toplumsal yapılar ile paralel nitelikte bir kavrayış geliştirmiştir. Bu yeni kavrayışlardan biri olan “ekolojik yurttaşlık” fikri küresel sorunların başında gelen doğa tahribatına karşı bilinçli, sorumlu ve aslında doğanın bir parçası olduğunun farkında olan bir yurttaşlık kavrayışının altını çizmektedir. Çalışmanın bundan sonraki bölümü ekolojik yurttaşlık kavramı ile ilgili olan teorilerin incelenmesi ile devam etmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

“EKOLOJİK YURTTAŞLIK” TANIMLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Çevresel felaketlerin her birini tek tek ele almak oldukça uzun sürecek bir çalışma olacaktır. Gün geçtikçe dünyanın her yerinde farklı doğal felaketler gerçekleşmekte ve her birinin sebebi olarak iklim değişikliği gösterilmektedir. İklim değişikliğinin en büyük sebebinin ise insanlığın doğaya verdiği zararlar olduğu tartışma götürmez bir gerçekliktir. Öyle ki uluslararası ölçekte devletlerin de dâhil olduğu müzakereler yoluyla çözümler aranmakta ve çeşitli önlemler ile yaşanacak tahribatların önüne geçilmeye çalışılmaktadırlar.

Ekolojik yurttaşlık kavramı yeni bir kavram olduğu için birçok farklı isimlendirmeler bulunmaktadır. Literatürdeki bu farklı isimlendirmeler bize hem doğanın hem de yurttaşlık kavramının üzerindeki tartışmaların çeşitliliğini ve karmaşıklığını göstermektedir. Çeşitli tanımlar ve önerilerin bir kısmını şöyle sıralamak mümkündür: ekolojik yurttaşlık, yeşil yurttaşlık, çevresel yurttaşlık, sürdürülebilir yurttaşlık, çevreye duyarlı yurttaşlık veya ekolojik yönetim gibi kavramları literatürde görebiliriz. Bu kavramların bu denli çeşitli olması kimi çalışmaların sadece sürdürülebilirlik kavramı ile ilgilenmesi kimilerinin bütüncül bir bakışı tercih etmesi gibi farklılıklardan dolayı ortaya çıkmaktadır. Bunun yanı sıra yurttaşlık tanımı ile ilgili olan tartışmaların karmaşıklığı da bu farklı isimlendirmelere neden olmaktadır (Melo-Escrihuela, 2008: 114).

Çalışmanın bu kısmında ekolojik yurttaşlık tanımlamalarına yer verilecek ve aralarındaki farklılıklar karşılaştırmalı bir şekilde ele alınacaktır. Bu tanımlamaları ele alırken bu çalışma özelinde iki ayırım yapılmıştır. Bu ayırımlardan ilki liberal yaklaşım olarak değerlendirilmekte ve liberal yaklaşımdaki yeşil devlet anlayışı ile ekolojik yurttaş tanımları ele alınmaktadır. İkinci yaklaşım ise radikal yaklaşımlar olarak değerlendirilmekte ve ekolojik bir anlayışa sahip yeni bir toplum tahayyülü yapan ve bu toplum içindeki yurttaşı tanımlayan yaklaşımlar ele alınmaktadır. Liberal anlayıştaki tanımlamalarda doğrudan bir ekolojik yurttaşlık tanımını görmek mümkün iken radikal yaklaşımlarda bu tanım dolaylı bir şekilde ve yeni bir toplum tahayyülü ile görebilmekteyiz. İki ayırımın yapılmasındaki temel sebep ise doğa konusundaki çalışmaların ve ekolojik yurttaşlık fikrinin liberal ve eko-anarşist/anarko-komünist yaklaşımlarda hangi temeller üzerinde tartışıldığını incelemek, iki yaklaşım arasındaki farklılıkları ortaya koymaktır. Birbirine zıt olan bu yaklaşımların doğa ile ilgili sorumlulukları ele alış biçimleri, insan-doğa ilişkisindeki anlayış farklılıklarını görmemizi sağlayabilecektir.

3.1. Liberal Yaklaşımında “Ekolojik Yurttaşlık” Fikri

Liberal yaklaşımdaki ekolojik yurttaşlık fikri çevre hakkı ile bağlı olarak ele alınmakta ve yurttaşlığa yeşil bir bakış getirmeyi amaçlamaktadır. Bu hak bireyin kendisini ve kendisinden sonra gelecek olan nesillerin sorumluluğunu da bireyin üstlenmesi gerektiğini söyleyen ve insandan başka diğer canlıların da yaşam haklarını ilgilendiren bir haktır. Hak ve ödev temelli olarak ele alınan ekolojik yurttaş fikri ile yurttaşların çevre konusundaki her türlü sorumluluğa ve kararlara ilişkin duruşları ve yüklenmesi gereken görev ve sorumlulukları anlatılmaktadır (Balkaya, 2012: 149).

Ekolojik yurttaşlık ile ilgili olan liberal yaklaşımdaki görüşler önceki bölümde anlattığımız yurttaşlık teorileri üzerinden şekillenmiş ve bu teorilere farklı bir perspektif ile yaklaşmıştır. Örneğin, Bart van Steenbergen (1994: 142), Marshall’ın 1949 yılında yazdığı “Yurttaşlık ve Sosyal Sınıflar” başlıklı çalışmasında saydığı medeni, siyasal ve sosyal yaklaşımlara dördüncü bir boyut olarak ekolojik yurttaşlık fikrini eklemektedir. Marshall’ın saydığı bu üç boyutun geliştirilmesini vurgulayan Steenbergen çevresel problemlere küresel bir bakışın gerektiğini söylemekte ve küresel yurttaşlık kavramı karşısına küresel ekolojik yurttaşlık kavramını koymaktadır¹⁸.

Dobson ekolojik yurttaşlık fikrinin yapısal olarak standart yurttaşlık anlayışlarına karşı yıkıcı bir etkisinin olduğunu öne sürmektedir. Standart yurttaşlık anlayışlarının temelini oluşturan haklar ve ödevler, kamusal alan ve özel alan, aktif-pasif yurttaş anlayışlarını sorgulayarak ve yeşil politikalar ile dönüştürerek ekolojik bir yurttaşlık anlayışı oluşturulabileceğini iddia etmektedir. Dobson ekoloji politikaları ile yurttaşlığın eklemenebilmesi için teorik bir dönüşümün ve yenilenmenin yanı sıra kurumsal bir dönüşüm ve yenilenmenin de öneminden bahseder. Teorik dönüşümü haklar, ödevler ve sorumluluklar şeklinde ele alırken kurumsal dönüşümü de devlet, kamusal-özel alan ikiliği, aktif-pasif yurttaş ikiliği ve katılım konularını irdeleyerek ele almaktadır (Dobson, 2000: 40).

¹⁸ Steenbergen bunu yaparken Kant’ın “Dünya Vatandaşlığı” kavramına atıfta bulunur. Kant’ın yurttaşlık ile ilgili tartışmaları daha çok ahlak yasası ve bu yasaya uygunluk ile ilgilidir. Bireyin ahlak yasasına uygun bir eylem yapması sadece bir devlet güvencesi altında mümkün olabilir. İnsanın yasal varoluşu içsel olarak ahlak yasası ile, dışsal olarak da hukuk yasası ile sarmalanmıştır. Kant, insan eyleminin yasalar ile kontrol edilebileceğini söyler. Ancak devletin devlete olan tutumunun belirlenimi için daha üst bir tasarıma ihtiyaç olduğunu ifade eder. Kant bu üst tasarımı "dünya yurttaşlığı" fikri olarak ortaya atar. Bu kavram Kant’ın "ebedi barış" idesini mümkün kılar ve ebedi barış da özgürlüğü getireceği için ahlaki varoluş da gerçekleşecektir. Kant’ın hukukun üstünlüğünü düşüncesi, onun ‘dünya yurttaşlığı’ fikrine kozmopolit bir nitelik ve işlev kazandırmaktadır (Delice, 2012: 200).

Ekolojik yurttaşlık fikri ile liberal yurttaşlık ve demokrasi anlayışının yeniden tanımlanarak, bu anlayışlara yeşil bir perspektif getirmenin gerekliliği üzerinde duran Carme Melo-Escrihuela (2008:116), liberal yaklaşımın daha az mülkiyet ama daha çok piyasa anlayışı ile çevresel sürdürülebilir bir anlayış oluşturulabileceğini söyler¹⁹. Dobson'un vurguladığı kurumsal değişimi de vurgulayan Melo-Escrihuela sivil toplumun önemine dikkat çekmekte ve ekolojik problemlerle ilgili kararlara katılımın bu sivil toplum anlayışı ile gerçekleşeceğini iddia etmektedir.

John Barry (1996: 319) yurttaşlık teorilerindeki vurguların, yeşil bir demokrasi perspektifi ile değerlendirildiğinde 'sivil erdem' kavramına değinmek gerektiğini savunmaktadır. Sivil erdemi ise şöyle tanımlar: Yurttaşın eylem ve tercihlerinden sorumlu olması, üzerine düşeni yaparak ve kolektif girişimlere destek olarak sorumlu yurttaş olmayı başarması gibi durumlara işaret etmektedir. Bu sivil erdem ekolojik sorunlara karşı sorumluluğun ve ortak faydanın bir zorunluluk olarak değil bir gönüllülük olarak yerleşmesini sağlayacaktır. Böylelikle yurttaşlığın yeşil bir anlayışı ortaya çıkacak ve ekolojik bir yurttaş bilinci gelişecektir. Johanna Wolf, Barry'e benzer bir şekilde, yaptığı ampirik çalışmasında ekolojik yurttaşlığı ele alırken yurttaşlık erdemi(özellikle adalet), yükümlülükleri karşılıklı bir ilişkide olmayan ve sadece kamusal alanı değil özel alanı da kapsayan devlet sınırlarının ötesinde bir yurttaşlık anlayışı olarak tanımlamaktadır (Wolf, 2007).

Modern yurttaşlığın gelişiminin kapitalizmin gelişimi ile yakından ilişkili olduğunu ifade eden Dean (2001: 2), yeşil bir düşünüşün yurttaşlık anlayışımızı üç farklı şekilde etkilediğini savunmaktadır:

1. Yurttaş olarak haklara ilişkin anlayışımıza çevresel kaygılar da dâhil olmuştur.
2. Ekolojik problemlerin küresel olması yurttaşlığın kapsamına ilişkin anlayışı ve klasik yurttaş anlayışını sorgulamamıza yardımcı olmuştur.
3. Gittikçe artan ekolojik sorunlar, yurttaşlık sorumlulukları ile ilgili olan tartışmaları daha kapsamlı bir boyuta taşımıştır.

Ekolojik gerçeklik aslında, iyi bir yaşamı arzulayan insanların taleplerinin eşitsiz bir şekilde olan dağılımını ortaya koymaktadır. Şöyle ki dünyanın zengin bölgelerinde yaşayan insanlar habitatlarında yer alan doğal kaynakları hem kendi yaşam alanlarında hem de isterlerse uzakta olan doğal kaynakları istedikleri gibi kullanabilmektedirler. Bu durum hem ekonomik hem de ekolojik açıdan sürdürülebilirliği olmadığı gibi diğer yoksul ülkeler açısından bakıldığında da haksız ve ahlaki olmayan bir sonuç ortaya koymaktadır. Doğal kaynaklara ulaşmak artık ekonomik eşitsizlikler ile paralellik göstermektedir. Ekonomik

¹⁹ Buradaki sürdürülebilirlik ifadesinin daha çok ekonomik anlamı ile ele alındığını söylemek mümkündür.

olarak daha iyi konumda olan bireyler-şirketler-devletler doğal kaynaklara çok rahat ulaşabilmektedirler. Buradan hareketle pek çok teorisyen insani arzuları ve ekolojik kapasiteyi birlikte ele aldıklarında siyasi düzen içerisinde üretilebilecek en iyi fikrin yurttaşlık teorisi ile oluşabileceği noktasına vurgu yapmışlardır (Martinsson ve Lundqvist, 2010: 519). İkinci bölümde değinildiği üzere, liberal demokrasideki yurttaşlık anlayışı, birey ve devlet arasındaki sözleşmeyi içeren bir ilişki biçimidir. Bu ilişkinin içine doğaya yönelik insan eylemlerini yönlendirebilen ve hatta kimi eylemleri sınırlandırabilen politikalar, yasalar ve önlemler yoluyla birey ve çevre arasında oluşacak bir ilişki biçimini de eklemleyerek yeni bir yurttaşlık anlayışı oluşturulabilir. Bu yeni yurttaşlık anlayışı doğaya verilen zararı en aza indirgeyerek ve onunla uyum içinde yaşamayı öngören bir ekolojik yurttaşlık fikridir. Ekolojik yurttaşın yükümlülüklerinin kaynağı sadece hak ve ödevler değildir, karşılıklı çıkar ilişkisi de değildir, bu yurttaşlık anlayışı gerçek bir adalet ve doğaya karşı bir saygı olarak kaynağını bulur. Ekolojik yurttaşlık değerleri gelecek kuşaklara ve insan-dışı diğer türlere karşı olan yükümlülükleri karşılıklı çıkar ilkesi üzerine kurulamaz. Ekolojik yurttaşlardan gelecek nesillere ve diğer türlere karşı sorumluluklarını yerine getirmek dışında hiçbir şey beklenmemektedir (Dobson, 2007: 133).

Küreselleşmenin en önemli etkisi ulus-devletin küreselleşen sorunlara karşı çözümlerinin yetersiz kalmasıdır. Küresel sorunların en başında gelen ekolojik kriz çözülmesi gereken temel sorundur. Dolayısı ile küresel siyaset ve ekolojik sorun değişen siyasi düzlemde birbirlerinin temel bileşenidir. Hardin'in "*ortak malların trajedisi*" olarak ifade ettiği ekolojik sorunlar, Saiz'de anlamını "yeni küresel kamu malları - new global public goods" olarak bulmaktadır. Yeni küresel kamusal malları, iklim değişikliği, ozon tabakası, küresel ısınma gibi ekolojik unsurlar olarak tanımlanmaktadır. Ancak Saiz'in ifadesi olan bu "yeni küresel kamusal mallar" ekolojik bir kriz içerisinde. Bu yeni küresel krizler karşısında ulus-devletin en önemli kavramlarından biri olan yurttaşlık (ulus-devlet yurttaşlığı) kavramı da değişmeye başlamış ve yeni yurttaşlık anlayışlarına doğru yönelimler baş göstermiştir. Saiz bu noktada küresel sorunlara bir çözüm olarak ortaya çıkan kozmopolitliğin ekolojik yurttaşlık anlayışına katkı sağlayacağını ve bu kozmopolit anlayış ile bir ekolojik yurttaşlık tanımı yapılabileceğini iddia etmektedir (Saiz, 2005: 164). Saiz'e benzer şekilde Steenbergen de 1970'lerde artmaya başlayan çevresel hareketlere atıfta bulunarak, onların "küresel düşün yerel davran" sloganlarını anlamlı bulmaktadır. Ekolojik krizin gerçek anlamda küresel bir doğası olduğunun farkına varılması, "Çernobil", "ozon tabakası" ve "tropikal yağmur ormanları", "doğal felaket" gibi kelimelerin sıkça kullanılır olması ile birlikte daha anlaşılır hale gelmişti. Doğada yaşanan bu olumsuz dönüşümün tüm dünyayı

etkileyeceği ve bu etkinin yaratacağı olumsuz sonuçların geri dönüşünün olmayacağı açık bir şekilde görünmekteydi. İşte bu sebeple çevresel konularda küresel bir çözümün ve davranış şeklinin geliştirilmesi yaşanacak krizleri en hızlı şekilde çözüme kavuşturabilmek için önem taşımaya başladı ve 1970’lerde yükselişe geçen ekolojik hareket bu bilinç ile şekillendi (Steenbergen, 1994: 147).

Bu tanımlamalar siyaset katılım, kamusal alan, sivil toplum ve müzakere gibi teorik bir zeminde tartışılmakta ve bu teorik zeminde yurttaşlığın dönüşümü ile birlikte kurumsal bir dönüşüm de savunulmaktadır. Liberal yaklaşımdaki birçok teorisyen çevresel politikaların oluşturulma sürecine katılımın ve bu süreçte yapılacak müzakerelerin altını çizmektedirler. Bu katılım sürecinde ortaya çıkan tartışmaların ve müzakerenin üzerine kurulmuş bir yurttaşlık anlayışının, devlet-sivil toplum ve aktif bir kamusal alan ile mümkün olabileceği ortaklaştıkları bir noktadır. Liberal yaklaşımın ekolojik sorunlar ve ekolojik yurttaşlık fikri ile ilgili görüşlerinde devletin de dahil olduğu çözüm önerilerini görmekteyiz. Devletin küçültülmesinin aksine bu sorunlar karşısında yaptırımlarının gerçekleşmesi için etkinliğinin artırılması gerektiği savunulmaktadır

3.1.1. Liberal Ekolojik Yurttaşlık Yaklaşımında Kamusal Alan ve Özel Alan

Kamusal alan-özel alan kavramları Antik Yunan’dan günümüze kadar tartışılan ve bu tartışmalar yoluyla yurttaşlar ile devlet arasındaki ilişkinin niteliklerini hem tarihsel hem de normatif olarak ortaya koyan iki önemli kavramdır. Kamusal alan kavramını özel alan kavramı ile birlikte ele almak ve her iki alandaki yurttaş pratiklerini anlamak yeni bir yurttaşlık anlayışının teorik temellerini verebilmek adına önem taşımaktadır. Tartışmaların genel içeriği bu iki ayrı alanın yurttaş pratikleri açısından olan önemi ve bu iki ayrı alan arasındaki ayrımın meşruluğu ya da ayrımın varlığı ile alakalıdır. Kamusal alanın bir politik alan olarak nitelendirilmesi ve buradan hareketle yurttaş katılımının, aktif yurttaş anlayışının kamusal alan ile birlikte yapılacak olan tahlili bu çalışma açısından önem taşımaktadır. Bunun yanı sıra özel alanın yurttaş-bireyin yaşam alanı-ya da zorunluluklar alanı- olarak tahayyül edilen genel anlayışın yurttaş açısından ortaya çıkardığı sonuçları incelemek de önem taşımaktadır.

Kamusal alan ve özel alan kavramlarını anlamak, bir toplumdaki yaşamın, toplumsal pratiklerin aşamalarını anlamlandırabilmenin yolunu göstermektedir. Bu kavramların anlamlandırılması ile toplumsal ilişkileri ve bu ilişkilerin politik etkilerini ortaya koyabilmek mümkün hale gelebilmektedir.

Kamusal alan kavramı Habermas'ın "Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü: Burjuva Toplumunun Bir Kategorisi Üzerine Araştırmalar" adlı kitabı ile akademik anlamda ciddi bir biçimde tartışılmaya başlanmıştı. Habermas'ın tanımlamasındaki kamusal alan, tüm yurttaşlara açık olan, herkesin ulaşabildiği bir alandır. Onun tanımlamasındaki kamusal alan kavramı burjuva kamusalılığı ile ilgilidir ve tanımlamasını yaparken kavramın tarihselliğini ele alarak bir kamusal alan ideali oluşturmuştur (Çetin, 2006: 19).

Yeni bir yurttaş tanımından bahsedildiği zaman bir yurttaş pratiğinden, katılımdan ve en önemlisi bir kamusal alan kavramından bahsetmek ve bu kavramların da yeni yurttaş anlayışı ile paralel bir şekilde dönüşümünün zorunlu olduğunu anlatmak gerekmektedir. Yurttaşlık bir statü olarak bakıldığı zaman sadece yasal statü ile sınırlı değildir. Bu yasal statünün yanında yurttaşın topluma uyumunu sağlayan siyasal-kamusal alanla kurduğu ilişki biçimini de incelemek gerekmektedir. Yurttaşlık "devlet-sivil toplum-kamusal alan ekseninde oluşan gerilim hattının hem muhatabı, hem de aktörüdür (Üstel, 1999: 80)."

Ekolojik yurttaşlık fikrine dair geliştirilen teorilerdeki kamusal alan ve özel alan vurgusu bu teorilerin siyasal boyutu ile ilgili perspektifi görmemizi sağlar. Kamusal-özel alan ayrımlarının yıkılması ve özel alanın politikleşmesi durumu feministler tarafından tartışılan ve belli bir yol kat edilen bir konu olmasının yanında Dobson'un ifade ettiği ekolojik yurttaşlık fikri de bu ayrımın karşısında durmaktadır. Dobson kamusal-özel ayrımındaki siyasal anlamın yeniden müzakere edilmesi gerektiğini savunur. Özel alan ona göre, ekolojik yurttaşlık faaliyetlerinin yapıldığı ve ekolojik yurttaşlık erdemlerinin öğrenildiği alandır. Dobson'un bu düşüncesini Habermas'ın ifadeleri ile ele alacak olursak:

Özel alan ile kamu alanı arasındaki ayrım çizgisi, evin tam ortasından geçer, özel şahıslar salonda oluşan kamusalığa, oturma odalarının mahremiyetinden çıkarak dâhil olurlar; ancak her iki alan birbiri ile sıkı sıkıya ilişkilidir... Salonda bir araya gelerek bir kamusal topluluk oluşturan özel şahıslar artık bu ilişkiye girmekle 'toplum içinde erimezler', onlar artık bu alana, ataeril çekirdek ailenin içsel alanında kurumsallaşan bir özel hayattan çıkarak dâhil olmaktadır(Habermas, 1997: 119-120).

Habermas kamusal alan ve özel alan arasındaki ayrımın geçirgen olması gerektiğini ifade eder. Örneğin evlilik özel alana ait olan bir kavramdır. Ancak evlilik içinde çıkan şiddet, geçimsizlik gibi durumlar söz konusu olduğunda bu alan kamusal alana taşınmalı ve tartışılmalıdır (Dacheux, 2012: 16). Habermas'ın bahsettiği bu geçirgenlik ekolojik yurttaşlık anlayışında da kendini göstermektedir. Kamusal-özel ayrımı arasındaki fark ekolojik kaygıları göz önünde bulunduracak şekilde geçirgen bir niteliğe sahip olmalıdır (Dobson, 2000: 50). Özel alan içinde ekolojik yurttaş erdemlerini öğrenemeyen bir birey doğaya zarar verdiği

takdirde bu kamusal bir mesele haline gelebilecektir. Bu durumda her iki alanın geçirgen olabilmesi aslında özel alanın da tıpkı kamusal alan kadar politikleşmesini gerektirmektedir.

Habermas kamusal alan kavramsallaştırmasını anlatırken, kamusal alan/özel alan arasındaki ayrımın hem toplumsal hem de tarihi bir ayrım olduğunu irdeler ve bunun başlangıcının Batıda feodalizmin gerilemesi ile başladığını, burjuva toplumunun özerkleşmesi ile kamusal/özel alan ayrımının doğduğunu belirtir (Özbek, 2004: 47). Habermas burjuva sivil toplumunun ortaya çıkışı ile birlikte yeni bir kamusalılık oluştuğunu iddia etmektedir ve bunu burjuvanın artan taleplerine bağlamaktadır (Habermas, 2004: 98). Onun tanımlamasındaki kamusal alan, bireylerin söylemsel bir iletişimde bulunarak, insanların ortak meselelerini/çıkarlarını tartıştığı, ortak kararlar alabildiği, devletin dışında oluşmuş ve devletin müdahale etmediği bir alan olarak ifade edilmektedir (Kahraman, vd., 1998: 34). Çevresel hareketler de Habermas'ın tanımladığı şekli ile söylemsel iletişimde bulunan bilinçli yurttaşların kolektif hareket ederek bir kamusal alan yaratması ile ortaya çıkmıştır. Ekolojik yurttaşlar açısından ortak mesele doğadır ve yurttaşlar doğa ile ilgili kararları müzakere edip ortak bir şekilde almalıdırlar.

Hannah Arendt, insan doğasının ancak, kendini özel alandan ayırmış bir kamusalılık içinde, siyaset alanında gerçekleştirebileceğini iddia eder. Bu anlamda kamusal alanı kendimize ait niyetlerimizi sergilediğimiz ve insani olan her niyetin güvence altına alındığı bir alan olarak tanımlar (Kahraman vd., 1998: 35). Ekolojik yurttaşlığın liberal anlayışında ise her iki alanın da siyaset alanı olarak algılanması söz konusudur. Ekolojik yurttaşlık fikrinde tek boyutun haklar ve ödevler olmadığını vurgulayan Carme Melo-Escrihuella ekolojik ve politik kimliklerin geliştirilmesi, buna ek olarak yurttaşlığın bu yeşil boyutunun kamusal alanda mı yoksa özel alanda mı etkili olduğunun üzerinde durulması gerektiğini söylemektedir. Bunun yanı sıra ekolojik yurttaşlığın da erdem içerdiğini ve eğer erdemler yurttaş üzerinde önemli bir role sahipse ekolojik bir yurttaşın hangi erdemlere sahip olması gerektiği üzerinde de durulmasının altını çizmektedir. Carme Melo-Escrihuella bu sorulara cevap olarak ekolojik yurttaşlık anlayışını diğer yurttaşlık anlayışlarından ayıran önemli bir özelliği olduğunu vurgulamaktadır. Ekolojik yurttaşlıkta özel alanın yurttaş faaliyetleri²⁰ için bir alan olarak kabul edilmesi ve özel alanın ekolojik yurttaşlık anlayışında bir siyaset alanı olarak algılanışını doğru bulmakta ve bunun ayırt edici bir özellik olduğunu savunmaktadır (Melo-Escrihuella, 2008: 115).

Barry birincil tüketim alanı olarak ele aldığı özel alanı doğum ile ilgili kararların alındığı ve sosyo-çevresel ilişkileri etkileyen merkezi önemdeki bir alan olarak

²⁰ Etik olmayan ve sürdürülemez ürünleri geri boykot etme ve geri dönüşüm uygulama gibi

değerlendirmektedir. Aile kurumunun birlikte demokratikleşmesi ile yeşil bir demokrasi anlayışının ortaya çıkacağını iddia etmektedir. Sosyo-çevresel ilişkiler perspektifi ile baktığımızda nüfus olgusunun bu ilişkileri etkilemekteki önemini vurgulayan Barry nüfus artışı²¹ düzenlemesinin önemli bir ihtiyaç olduğunu ve bunun bireysel seçime bırakılmaması gerektiğini savunmaktadır. Bunun yanı sıra o da özel alanı ekolojik yurttaşlık erdemlerinin öğrenildiği bir alan olarak ele alırken kamusal alanı da ekolojik adaletin ekolojik yurttaşın katılımı ile sağlanabildiği bir alan olarak tanımlamaktadır (Barry, 1996: 304).

Aktif ve pasif yurttaşlık ayrımları perspektifinde baktığımız zaman genel algılayışta kamusal alan bir aktiflik alanı iken özel alan pasifliğin alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Aktiflik olarak kamusal alan pozitif ve ilerici bir anlayış ve sosyal yükümlülükleri içeren bir alan olarak algılanırken, özel alan pasifliğin, ailesin ve ailesel taleplerin alanı olarak tanımlanmaktadır. Ancak ekolojik yurttaşlık fikri bu katı ayrımların karşısında durarak aktif yurttaşlık algısını her iki alana da yerleştirmektedir. Ekolojik yurttaşlık anlayışında, yurttaş, hem özel alanda hem de kamusal alanda aktif olan ve politik duruşunu her iki alanda da sergileyebilen bir anlayışa sahiptir. Özel alan, ekolojik yurttaş erdemlerinin ve etik kuralların aktif bir şekilde öğrenildiği ve sorumlu yurttaş anlayışının aşılandığı bir alandır (Saiz, 2004: 18).

Yurttaşlık kavramı genel olarak hem bir statü olarak ele alınmakta hem de yurttaş pratikleri ve yurttaş etkinliği açısından irdelenmektedir. Bu bireyin hem özel hem de kamusal davranış olarak normatif beklentilerini içeren ve bireyin kamusal alan bağlamında kendini inşa edebilme biçimini anlayabilmenin yolunu gösteren bir ayrımdır. Bu ayrımı yeşil hareketin ünlü sloganında "küresel düşün yerel davran" deyiimi ile birlikte ele alırsak benzerlikler olduğunu görebilmekteyiz. Bu slogan bireysel olarak insanın, küresel çevresel sorunlar ile ilgili düşünmesinin yanında, günlük hayattaki yaşam pratiklerinde ve yerel düzeydeki davranışlarında çevresel bir özveri ve öneme yer vermesi gerektiğini anlatmaktadır. Çevresel bir liberal anlayışta hem kamusal alanda hem de özel alandaki yurttaş davranışının ve yurttaş pratiğinin birbirini besleyen bir biçimde olması gerekmektedir. Özel alanda

²¹ Barry'nin nüfus artışı algılayışını Arendtçi bir bakış açısı ile değerlendirecek olursak kamu teriminin müşterek bir dünyayı ifade ettiğini söyleyen Arendt (2014: 80), bu dünyanın yeryüzü ya da doğa ile özdeş olmadığını daha çok insanların birbirleri arasındaki ilişkinin bir ifadesi olduğunu anlatır. Arendt kitle toplumunun katlanılması zor olan bir yapı olmasının sebebini kalabalık bir toplum olmasından ziyade işlemeyen bir kamusal alana bağlamaktadır. Doğa açısından bakıldığında elbette nüfusun daha az olması gezegene verilen tahribatı azaltacaktır ancak siyasetin ve kamusal alanın işlerliği açısından bu azalış Arendt'e göre çözüm değildir. Var olan bu kitle toplumu içindeki temel çözüm iyi işleyen bir kamusal alandır.

öğrenilen ekolojik erdemin kamusal alanda bir pratiğe dönüşmesi ya da kamusal alanda tartışılan bir ekolojik meselenin özel alan içinde tekrar değerlendirilmesi iki alanın birbirini besleyebileceğini kanıtlar. Dolayısı ile bu iki alan arasında katı bir ayırım olması durumunda "küresel düşün yerel davran" fikri etkisiz kalacaktır (Dean, 2001: 5).

Burjuva toplumunu ele alarak bir kamusal alan tanımlaması yapan Habermas, kamusal alanı ortak faydayı gözeten özel kişilerin oluşturduğu ve bu ortak fayda üzerinde tartışmalar yaptığı bir alan olarak betimlemektedir. Bu kamusal alanın amacı devleti topluma karşı sorumlu tutmak ve devlet ile toplum arasında bir aracı yaratmaktır. Böylesi eleştirel bir toplum kuramında bunu yapmak ve devlete karşı toplumu korumak amacıyla bir kamuoyu oluşturmak için devletin işleyişi ile ilgili bilgilerin tüm yurttaşlara açık olması talebi öncelikli olmalıydı. Ancak daha sonra bu bahsedilen “ortak yarar”, kamusal alandaki fikirleri çeşitli kanallar(basın, toplanma hakkı gibi) yolu ile devlete iletme anlamına gelmeye başlamıştı. Bir diğer perspektif ise söylemsel etkileşim türü ile kamusal alanı oluşmaktır. Bu anlamda kamusal alan rasyonel bir tartışmanın olabildiği ideal bir alandır. Tartışma tüm yurttaşlara açık ve her yurttaşın ulaşabildiği, özel çıkarların asla kabul edilmediği bir ideal süreçtir. Fraser’ın (2004: 106) ifade ettiği gibi: “Böyle bir tartışmanın sonucu ise, ortak iyi üzerinde güçlü bir konsensüs anlamına gelen ‘kamuoyu’ olacaktır.” Liberal yaklaşımdaki ekolojik yurttaşlık fikrinin kamusal alandaki konsensüsünü oluşturan kamuoyu ise doğaya verilen zararın en aza indirgenebilmesi ve doğa ile uyum içinde yaşayan, yeşili önemseyen bir yurttaş bilincidir. Doğa için oluşturulan kamuoyu ise günümüzde yaygınlaşan medya araçları ile daha kolay ve hızlı hale gelmiştir. Özellikle sosyal medya ve hızlı internet kullanımı söylemsel etkileşimin yaratıldığı yeni dijital kamusal alan haline dönüşmeye başlamıştır. Doğa ile ilgili olan pek çok kampanya ya da pek çok bilgiye erişim artık daha kolay hale gelmiştir.

Liberal yaklaşımın ekolojik yurttaşlık fikrindeki genel görüş ekolojik yurttaşın hem kamusal alanda hem de özel alanda aktif olması ve bu iki alan arasındaki ayrımın geçirgen olması ile ilgilidir. Özel alan ekolojik yurttaşlık erdemlerinin öğrenildiği ve bireysel ekolojik davranışın şekillenebildiği bir alandır. Kamusal alan ise ekolojik yurttaşın doğa ile ilgili politika yapma süreçlerini, kararlara ve yapılacak yasalara müzakereci bir demokratik biçim ile katılabildiği alandır.

3.1.2. Liberal Ekolojik Yurttaşlık Anlayışında Sivil Toplum ve Devlet

Sivil toplum kavramını devlet ile olan karşıtlığı içinde ele aldığımız zaman liberal düşüncede ikili bir ayırım görebilmekteyiz. Çoğulcu demokrasi kuramcıları devlet ve sivil toplumu birbirinden ayrı iki kavram olarak ele alırlar. Sivil toplumu genel anlamı ile devletin

müdahale etmediği, devlet politikalarının eleştirilebildiği ve sivil toplumun içinden çıkan sivil örgütlenmeler yoluyla bu politikaların oluşum sürecine ve işleyişine katılabildikleri bir alan olarak görmektedirler. Liberal anlayıştaki devleti küçültme fikrinin tersine, politika işleyiş süreçlerini çıkar grupları yolu ile etkilemeye çalışmaktadırlar. Bireyler çıkarlarını yurttaşlık statüsü ile birlikte sivil örgütlenmeler yoluyla dile getirmektedirler. Yurttaşlık bölümünde de tartışıldığı gibi liberal düşüncedeki bireycilik anlayışı aslında haklar, adalet, yükümlülük ve sorumluluk gibi kavramları hukuki bir kategoriye sokarak aslında bir birey rekabetini ortaya çıkarmaktadır (Üstel, 1995: 82-83).

Ekolojik yurttaşlık açısından sivil topluma baktığımızda liberal yaklaşım literatüründe sivil toplum ve devleti bir arada ele alan birçok teori yer almaktadır. Ancak çevresel anlamdaki pratiğe bakıldığında devlet ve sivil toplumun bir aradalığının çok fazla olmadığını gözlemekteyiz. Bu pratiği şimdiye kadar Kanada’da çevre bakanlığının “çevreci yurttaşlık” uygulaması ile örneklendirebiliriz. Fakat sadece bu ülkedeki yurttaşlık anlayışının küreselleşen ve giderek artan çevre sorunları karşısında tek başına yeterli olamayacağını belirtmek gerekmektedir. Kanada Çevre Bakanlığının “çevreci yurttaşlık” tanımını ele alan Derek Bell her bireyin ve her bir devletin bize ev sahipliği yapan dünya gezegenine karşı sorumluluk üstlenmesini ve bunu kişisel bir özveri ile yapması gerektiğini vurgular. Kanada Çevre Bakanlığının çevreci yurttaşlık anlayışında her birey önce dünya gezegenine olan sorumluluklarını yerine getirmeli ve daha çok yerel anlamda olan sorumluluklarını özveri ile yüklenmeli, sonra toplumsal olan görevlerini (oy verme, vergilerini ödeme vb.) yerine getirmelidir. Bu anlamda çevreci yurttaşlık anlayışı herkesin ortaklaşabildiği bir sivil toplum anlayışı oluşturabilecektir (Bell, 2005: 180).

Ekolojik yurttaşlık fikrine ilişkin pratikteki eksikliğe dikkat çeken Carme Melo-Escrihuela literatürdeki hak ve ödevlere ilişkin yaklaşımların yetersizliğine vurgu yaparak bireyden daha öte bir olguyu “sivil toplum”u ele almaktadır. Yeni bir yurttaşlık anlayışı için devletin rolünün yadsınamayacağını ve bu rolün bir sivil toplum anlayışı ile birlikte aktif bir yurttaşlık anlayışı doğuracağını iddia etmektedir. Ona göre bir sivil toplum perspektifi, bireyciliği temel alan ödev ve katılımcı bir anlayış, kolektif bir bilince ve ortak faydanın öneminin anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Habermas da sivil toplumu ele alırken ilişki ve örgütlenme biçimlerinin önemini vurgular. Sivil toplumu, toplumsal birlik ilişkilerinin ve yaşam tarzı ile oluşan sosyolojik bir kategorinin tanımlaması olarak ekonomiyi (emek, sermaye ve mal piyasası) içermeyen bir kavram olarak tanımlamaktadır. Sivil topluma örnek olarak da kiliseler, kültür dernekleri, yurttaş forumları ve yurttaş inisiyatifleri, meslek birlikleri ve sendikalar gibi devlet ve ekonomi dışındaki gönüllü katılım içeren birliktelikleri

vermektedir (Habermas, 1997: 52). Melo-Escrihuela da Habermas'ın ifadesindeki devlet dışı alan olarak sivil toplumu ele alır ve hükümetlerin, kendi başlarına sürdürülebilirliği sağlayamayacaklarının farkında olduklarını iddia etmektedir. Hükümetler çevre yasaları, çevresel politikalar ya da uygulamalar oluşturabilirler ama belirledikleri yeşil hedeflere ulaşabilmeleri yurttaşların işbirliği olmadan gerçekleşemeyecektir. Bu nedenle, yurttaşlardan çevresel etkiyi azaltmak için geri dönüşüm, bisiklet sürme veya su tasarrufu gibi yollar ile çevresel yurttaş olmaları istenmelidir (Melo-Escrihuela, 2008: 115). Bunun yanı sıra belirlenen çevresel hedeflere ulaşmak için bazı endüstrilerin yaptıkları kamusal kampanyaların eleştirilmesi gereken ayrı bir tarafı da bulunmaktadır. Çünkü kamusal kampanyalar²² bu tarz yolların teşvikini yaparken insan sağlığı ve insan refahı gibi konular ile ilişkilendirerek temel sorun olan doğaya verilen zarara odaklanmamaktadır. Bunun önüne geçmek için devletlerin uluslararası anlaşmalarla belirlenen hedeflere (karbondioksit emisyonlarının azaltılması gibi) ulaşmaları, ve bu hedeflere ulaşmak için çevresel görevleri endüstrilerden ziyade yurttaşların sorumluluğuna vermeleri buna bir çözüm olarak gösterilebilir. Çünkü endüstriler ekonomik büyümeyi hedefleyerek bunun çevresel etkisini göz önünde bulundurmazlar ve devletle bu konuda bir takım zıtlıklara düşebilirler. Bu anlamda yurttaşlar ile devletin uzlaşısı daha kolay ve aslında daha etkili bir çözüm yolu olmaktadır (Melo-Escrihuela, 2008: 124). Bu bağlamda Melo-Escrihuela'nın sivil toplum anlayışını temsili demokrasilerde yaşanan krizleri aşabilmek adına oluşmuş örgütler olarak değerlendirebilmek mümkündür²³.

Dobson çevresel yurttaşlık fikri ile sivil toplumun²⁴ modern siyasetteki ve toplumsal yaşamdaki öneminin yeniden gündeme geldiğini ve onun örgütsel yapısını yeniden kuran bir fikir olduğunu savunmaktadır. Dobson ekolojik yurttaşlığın hayata geçirilmesi için bir dizi koşulun halihazırda yürürlükte olduğunu, ancak hükümetlerin teşvik konusunda öncülük

²² Kamusal kampanyalar olarak adlandırılan pek çok şey aslında ayrı bir kâr alanı olan piyasa yaratmaktadır. Finansal sermaye ve endüstri de bu durumu destekler çünkü temel güdü tüketimin artarak devam etmesi ve kârın en yüksek seviyeye gelmesidir. Liberal yaklaşımdaki temel sorun da bu krizin serbest piyasa ile çözülebileceğine dair duyduğu inatça karşımıza çıkmaktadır (Tokar, 2014: 106).

²³ Carme Melo-Escrihuela sivil toplumu devlete karşı yeni taleplerin yapılabileceği bir araç olarak ele almaktadır. Yönetişim ve sivil toplum anlayışındaki anlamı ile ele aldığı sivil toplumu liberal anlamı ile değerlendirmektedir.

²⁴ Dobson sivil toplumu, kapitalizmi bir kenara bırakarak, gönüllüğün, ailenin ve toplumun rolü açısından ele almaktadır.

etmesi gerektiğini iddia etmektedir (Dobson, 2000: 49). Onun bakış açısında da yönetim modeline²⁵ benzer bir sivil toplum anlayışını görmekteyiz.

Yeşil bir yurttaşlık anlayışında hem devletlerin hem de yurttaşların üstlenmesi gereken sorumluluk sadece yeşil anlayıştaki devlete karşı olan bir sorumluluk değildir. Bu sorumluluk kentsel anlamda çevresel bir yönetimin ve ekolojik erdemlerinin gelişebileceği bir anlayışı ortaya çıkarmaktadır. Yurttaşlığın bu yeşil anlayışı üretici, tüketici ve ailesel rollerin ekolojik olarak doğaya nasıl bir entegrasyon sağlayacağını yollarını bizlere sunmaktadır. Barry bu noktada devletin ve sivil toplumun ayrılmasını öngören yeşil bir demokrasi anlayışının yurttaş etkinliği açısından önemli olduğunu savunmaktadır. Sivil toplumu, sorumlu bir yurttaş anlayışı yaratan, devletten ayrı olan ve yeşil yurttaşlık erdemlerinin pratiğinin yapıldığı/öğrenildiği bir alan olarak betimlemektedir. Yeşil bir anlayışa sahip yeni bir devlet anlayışında sivil toplum, devletin bir parçası olarak ele alınmakta (ama devletin müdahale edemediği bir alan olarak kalmakta) ve sivil toplum anlayışı kurumların sosyal politikalarının topluma 'geri kiralanması (lease back)' olarak değerlendirilmektedir. Ekolojik bir yönetimin kurumları bu şekilde oluşacak sivil toplum anlayışını uygulayacak yeterliliklere sahip olabilecek kurumlardır (Barry, 1996: 328). Hegel'in sivil toplum anlayışı da bireycilikten ziyade evrenselliği savunan ve bunu adalet ve polis kurumlarıyla, meslek birliklerinin oluşturulmasıyla mümkün gören bir yaklaşımdır. Hegel sivil toplumu sadece ekonomik çıkarların alanı değil aynı zamanda hukuksal ve etik değerleri içeren bir alan olarak tanımlamaktadır (Savran, 2013: 16). Dolayısıyla liberal yaklaşımdaki ekolojik yurttaşlık anlayışı da bu evrensellik ve etik değerleri içeren Hegelyen anlayışa bazı yönleriyle benzemektedir. Ekolojik yurttaşlık fikrinin diğer bir çok yurttaşlık tanımı üzerinde yıkıcı bir etki yaratabileceğini ve bu fikrin evrensel bir anlayış içerdiğini savunan Dobson'un (2000: 16) ifadesi ile; "Ekolojik yurttaşlık, farklı bir zorunluluk içerir: zaman ve mekanda uzakta bulunabilen yabancılara olan borcumuzla ilgilidir."

²⁵ 1970lerde neoliberalizmin yükselmesi, Doğu Bloku ve Sovyetler birliğinin çözülmesi ve soğuk savaşla birlikte yeniden yapılanma politikaları devlet ve toplum arasındaki ayrımın yeniden düzenlenmesini gerektirdi. Bu gelişmelerle birlikte liberalizm ve sosyalizmin meşruiyet krizi demokrasi ve sivil toplum tartışmalarını canlandırdı. Bu süreç ile birlikte sivil toplum söylemi kapitalist sistemin politik ve ekonomik krizini aşmak için neoliberal politikaların kullandığı ve sosyal devletin küçültülmesini ve piyasanın işlerliğini artırması söylemini içeren bir hegemonya kurmaya başlamıştı. Neoliberal politikalar ile birlikte devlet eğitim, sağlık, sosyal güvenlik ve yaşlılık gibi kamusal politikaları yurttaşlara, sivil toplum kuruluşlarına ve özel şahıslara bırakabilecekti. Ancak yönetim adı verilen bu yaklaşımın karşısında daha sonra muhalif sivil toplum anlayışı da kuruldu (Özbek, 2004: 25).

Humphrey neoliberalizm ile birlikte ortaya çıkan sivil toplum anlayışına ve sivil toplum örgütlerine değinerek bu örgütlerinin geniş bir kamusal değişimi gerçekleştirebildiğini ve çevresel sorunlar da dahil olmak üzere sosyal refahı artırmayı amaçlayan örgütler olduklarını ifade etmektedir. Humphrey'e göre neoliberalizm ile devletin küçülen alanını özel kuruluşların doldurması ancak bunun yanında sivil toplumun da kendine bu alanda yer bulmuş olması çevresel konulardaki kararlara ilişkin belirli bir muhalefet oluşturmuştur (Humphrey, 2009: 175).

John Dryzek, Daid Downs, Hans-Kristian Hernes ve David Schlosberg yeşil toplumsal hareketlerin karşılaştıkları sorunlar üzerine yaptıkları araştırmalarda kolektif hareketler olarak sivil toplum örgütlenmesi şeklinde çalışan yeşillerin, devlete yeni talepler getirebileceğini düşünmektedir. Bu talepler arasında özellikle, "çevrecileri de içine dahil ederek devleti demokratikleştirecek" yeni bir devlet zorunluluğuna, yani "yeşil bir devlet" in kurulması gerektiğine değinmektedirler (Dryzek ve vd., 2003: 132).

Devletlerin ve sivil toplumun ekolojik sorunlarla ilgili olarak karşılıklı ortak bir sorumluluk anlayışı ile hareket etmesi gerektiğini ifade eden bu görüşler, ekolojik sorunların devletlerden ve sivil toplumdan bağımsız çözülemeyeceğini ifade etmektedir. Dolayısı ile devletin yeşil bir anlayış ile yeniden düzenlenmesini ve sivil toplum anlayışının oturtulması gerektiğinin altını çizmektedirler. Ekolojik/çevresel yurttaşlık teorisyenlerinin çoğu liberal demokratik devletlerde yaşamaktadırlar. Dolayısıyla bu düşünürler liberal demokraside yaşanacak olan herhangi bir dönüşümü liberal kurumlardan bağımsız olarak ele almazlar. Demokraside yaratılacak bir dönüşümü kurumlar vasıtası ile gerçekleştireceğine inanmaktadırlar. Bu nedenle liberal ekolojik yurttaşlık yaklaşımında genellikle mevcut devletlerin sürdürülebilir vatandaşlık biçimlerini teşvik etmeleri için girişimde bulunmaları ve bunu liberal demokrasi çerçevesinde ele aldıkları gözlemlenmektedir.

3.1.3. Liberal Yaklaşımda Müzakereci Demokrasi

Genel anlamı ile demokrasi tartışmalarına baktığımızda üç ayrı gelenekten bahsetmek mümkündür: cumhuriyetçi anlayış, liberal anlayış ve komüniteryen anlayış. Bu üç anlayışın etrafında şekillenen teorilerin ortaya koyduğu demokrasi modellerine bir alternatif olarak sayılabilen müzakereci demokrasi 20. yüzyılın sonlarında meydana gelen ekonomik ve siyasal krizlerden sonra yoğun olarak tartışılmaya başlanmıştır. Özellikle liberal demokrasilerin girdiği temsil krizleri ile birlikte tartışmaya açılan bu demokrasi modelinin farklı pratikler ile mümkün olabileceğini pek çok teorisyen ortaya koymaktadır. Alternatif bir demokrasi türü

olarak ele alınan müzakereci demokrasi tartışmasından önce liberal demokrasilerin meşruiyet ve temsil krizlerine değinmekte fayda vardır.

Küreselleşmenin getirdiği birçok sorunla birlikte artan göç olgusunun sonuçlarından biri olan çok kültürlülük ve farklı kimliklerin bir arada yaşamasından dolayı ortaya çıkan sorunlar, temsili demokrasilerin sürekli olarak bir meşruiyet krizine girmesine sebep olmaktadır. Liberal demokrasilerde bireyin özgürlüğü, siyasal ve hukuksal anlamda eşitlik, siyasal temsil ve eşit temsil en temel teorik dayanaklardandır. Bu dayanaklar aynı zamanda modern liberal toplum için bir ideal de oluşturmaktadır. Temsili demokrasi ilkesine dayanan pek çok ülkede, özellikle az gelişmiş ülkelerde, sürekli olarak meşruiyet krizi yaşanmaktadır. Aktif bir yurttaş pratiği ve müzakere içeren özerk bir kamusal alanın olmadığı bu demokrasiler, kamusal yararın belirlenmesi ile ilgili olan yetkiyi belirli bir çoğunluğun faydasına kullanmaktadır. Bu durum meşruiyet krizi ile birlikte pasifleşen bir yurttaş krizini de doğurmaktadır. Bu temelde bakıldığında zaman yeni bir demokrasi anlayışının gerekliliği her kriz döneminde tekrar ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda ekolojik sorunlar da tüm yurttaşların katılımı ile oluşacak bir müzakereyi gerektiren ve herkesin katılımına açık bir demokratik model ile çözüme kavuşturulabilir. Liberal yaklaşım ekolojik yurttaşlık yaklaşımını ele alırken müzakereci bir demokratik sistem önermektedir. Ekolojik yurttaşlık fikri ile oluşacak yükümlülükler yerel değil aynı zamanda bölgesel ekolojik problemlere de çözümler sunabilen ve bu sorunların çözümünde diğer aktörler ile birlikte ekolojik yurttaşların da katıldığı bir demokratikleşmeyi de getirebilecektir. Bu demokratik anlayışı "demokratik çevrecilik" biçiminde değerlendirmek mümkündür. Müzakereye dayanan bu demokratikleşme biçimi küresel sorunlar karşısında da küresel bir ekolojik yurttaş anlayışını ortaya koymaktadır (Crane vd., 2008: 384).

Catherine Phillips, yurttaşlığın yeşil bir anlayışı için var olan hakim anlayışların, uygulanacak ekolojik politikalar ile ilgili olarak yeterli bir anlayışa ve niteliğe sahip olup olmadığının tartışılması gerektiğini vurgulamaktadır. Phillips yeşil yurttaşlık için yönetim ve eko-müzakere çerçevesini kullanarak kamusal-özel ayrımını, siyasal eylemin niteliğini ve insan-doğa ilişkisinin sorgulanması gerektiğini belirtmektedir. Bu yöntem hem yurttaşların doğa ile ilgili konulara daha bilinçli yaklaşmasını sağlayacak hem de müzakereci bir demokratik yöntem ile yurttaş etkinliği sağlanarak yeşil ve müzakereci bir demokrasi anlayışı geliştirilecektir (akt. Latta ve Garside, 2005: 5). Barry'de yeşil siyaset için demokrasinin en uygun modeli olarak müzakereci demokrasiyi örnek gösterir. Mevcut temsili demokratik formların girdikleri krizlere işaret ederek çevresel kararlarda bütüncül bir anlayışa ve müzakereci bir demokratik modele önem verilmesi gerektiğini söyler. Yeşil politikada,

toplumun karşı karşıya geldiği ekolojik problemlerin çözümünde müzakereci süreçlerin işlemesi gerektiğini vurgular ve tüm ekonomik sistemin ve devlet mekanizmasının yeniden örgütlenmesini içeren bir müzakereci demokrasi önermektedir. Müzakereci bir demokrasideki müzakere biçimini şöyle tanımlar: katılımcıların teklifleri hazırlaması, başkalarını ikna etme çalışması, en iyi sonuçları ve politikaları dayandırdığı argümanlar ve sebeplerini ayrıntılı hale getirdikleri kamusal söylemler ile kamusal pratikler. Bu model ile birlikte ekolojik sorunların çözümünde her yurttaş, uygulanacak olan politikaların karar alma sürecinden uygulanma sürecine kadar olan her aşamada aktif bir şekilde yer alabilecektir (Barry, 1996: 315).

Müzakereci demokratik bir yönetim, karşılıklı anlaşabilmeyi amaçlayan siyasal diyalogun geliştirilmesine önem vermektedir. Bu siyasal diyalog insanların birbirlerini anlamasını ve oluşan farklılıkları müzakere ederek çözmeye çalışmalarını ifade etmektedir. Böylece yurttaşlar bu müzakere ile demokratik bir topluma katkıda bulunmuş olurlar. Müzakereci demokrasi siyasal bir otoritenin daha şeffaf, açık ve meşru bir şeklini ve bunun yanında siyasal diyalog üzerinde durması sebebi ile daha aktif bir yurttaş katılımını sağlamaktadır (Sitembölükbaşı, 2005: 149). Ekolojik yurttaşlık yaklaşımı açısından baktığımızda da aktif bir yurttaş anlayışı için müzakereci bir demokrasi biçimi geliştirilmeli ve bu demokrasi biçimi bütün kurumsal yapıları da yeşil bir anlayışa dönüştürmelidir. Çünkü kurumların benimseyeceği müzakereci yöntem hem ekolojik yurttaşın aktif olmasını sağlayacak hem de kurumsal anlayışa yeşil bir algı katabilecektir. Bu sayede müzakereci yeşil bir demokrasi anlayışı hem devletin, hem kurumların, hem de yurttaşların doğa ile ilgili algılayışlarını bütüncül bir şekilde dönüştürebilecektir (Dobson, 2007: 110).

Derek Bell çevresel yurttaşlığa ilişkin liberal yaklaşımdaki temel problemin doğayı bir mülkiyet olarak algılamalarından kaynaklandığını ileri sürmektedir. Ona göre doğa temel ihtiyaçları sağlayan ve üzerinde herhangi bir anlaşmazlığın olmaması gereken bir alan olarak ele alınırsa liberal yaklaşımda bir anlam problemi kalmayacaktır. Bell çevresel liberal yurttaşların politika oluşturma süreçlerine katılmalarının ve çevresel müzakerecinin önemini vurgulamaktadır. Bununla birlikte yurttaşların çevresel faaliyetlere aktif olarak katılmalarını önerir ancak liberal anlayışa paralel olarak bunu yapmak istemeyen yurttaşlar olabileceğini de ifade etmektedir. Bunun yanı sıra liberal çevresel yurttaşın, çevre koruma ile ilgili sorumluluklarını, sadece hükümetlerin çıkardığı yasalara uyma yükümlülüğü olarak algılayış biçiminin nasıl aşılabileceğini sorgulayan Bell müzakere usulüne dikkat çekmektedir. Yasalar, politikalar ve çevre korumaya ilişkin bilinci, yurttaş katılımı ve demokratik bir müzakere usulü ile birlikte, ortak faydayı amaç edinen ortak kararlar olarak ele alınırsa, liberal çevresel yurttaşların çevresel konuları sadece yasal yükümlülük olarak değil, aynı zamanda çevresel

bir bilinç ile birlikte algılayabileceklerini savunmaktadır (Bell, 2005: 187). Bell'in ifade ettiği bu müzakere anlayışına benzer şekilde Irish Marion Young (1999: 176), müzakereci demokrasiyi kolektif yararı gözetebilen ve bu yarar ile ilgili konuşabilen bir kamusal süreç olarak tanımlamaktadır. Bu demokratik süreçte ortak yarar tartışılmakta, bireysel çıkarlar ise kamusal müzakere sonunda ortaya çıkan kolektif kararlara göre belirlenebilmektedir. Müzakere sürecinde katılımcılar kendi savlarını savunmakta ve en güçlü olan savın vardığı sonuçlara rıza gösterilmektedir. Bu rızanın gerçekleşmesi ise hem rızanın tüm katılımcılar açısından rasyonel olması hem de tüm katılımcıların eşit ve özgür olması koşuluna bağlı olmaktadır. Buradan hareketle liberal ekolojik yurttaşlık yaklaşımına baktığımızda, ortak yarar çevresel sorunların çözümü ve çevresel tahribatın en aza indirgenmesidir. Bu ortak yarar etrafında tüm yurttaşların çevresel sorunların çözümü için müzakereye aktif bir şekilde katılımı önem arz etmektedir. Çünkü doğa Derek Bell'in de vurguladığı gibi bir mülkiyet değildir. Doğa ile ilgili tüm kararların ortak bir biçimde ve bir müzakere yoluyla alınması gerekmektedir.

Benhabib karmaşık modern demokratik toplumları incelediği çalışmasında, bu toplumlarda üç farklı kamusal yararı sağlamanın ve güvence altına almanın öneminden bahseder. Bu kamusal yararlar: meşruiyet, ekonomik refah ve tutarlı bir kolektif kimlik duygusudur. Bu üç unsurun bileşimi ile oluşan bir işleyiş sağlanamazsa toplumların bir bunalım yaşayacağını ve bunun farklı krizlere yol açacağını iddia etmektedir. Ancak bu üç unsurun da belli bir dengesinin bulunması gerekmektedir. Örneğin eğer kolektif kimliğin vurgusu daha çok yapılırsa, sivil ve siyasal haklardan zarar görebilecek olan azınlıklar olabilir ve bu durum muhalif bir karşı duruş yaratabilir. Bunun çözümü ise kolektif kimliğin, milliyetçilik içermeyen bir anlama sahip olmasıyla mümkün hale gelebilecektir. Benhabib'e göre meşruiyet, "ortak ilgi alanını oluşturan meseleler hakkında herkesin katıldığı özgür ve kısıtlamasız bir kamusal müzakere" yolu ile sağlanabilmektedir (Benhabib, 1999: 101-102). İşte bu noktada ekolojik yurttaşlığın kolektif bir kimlik olduğunu savunan Peter Christoff müzakereci demokratik çözüme benzeyen birkaç alternatif model sunar. Ekolojik yurttaşlığı, uyruklara bakılmaksızın, ekolojik problemlerden etkilenen herkes için, çevreyle ilgili karar alma süreçlerine katılabileceğimiz bir kurum olarak görmektedir. Bu gelecek nesillerin ve çevrenin çıkarlarını temsil etmeyi de ifade etmektedir. Ona göre antroposentrik bir bakış açısından arınmış yurttaşlar, kendinden sonra gelecek kuşaklar ve insan-dışı canlı türlerine karşı sorumluluk üstlenmeli ve onların temsilcisi olarak haklarını ve tercihlerini çevresel bir bilinç ile korumalıdır. Onun önerdiği alternatif ise, bölgesel parlamentoların oluşturulması, ulus devletler çapında belirli çevresel konular üzerinde referandumlar yapılması ve

problemlere göre değişen bir yapıya ve değişken bir seçmen kitlesine sahip anayasadır (akt. Barry, 1996: 323).

Müzakere, yurttaşların ekolojik kararlara sadece bir zorunluluk ya da bir yasa gözü ile bakmalarını engelleyerek ekolojik yurttaşın bütün bu kararlari sahiplenebilmesi ve ekolojik bir bilinç ile sorumlulukları yüklenebilmesi açısından önem taşımaktadır. Liberal yaklaşımdaki ekolojik yurttaşlık fikri ve demokrasi ilişkisini açıklayan düşünürler liberal demokratik devletlerin yeşil bir anlayışa sahip olması gerektiğini ve doğa ile ilgili kararlarda müzakereci demokrasi modelinin uygulanması gerekliliğini savunmaktadırlar. Müzakereci demokrasi modeli ile ekolojik yurttaş aktif bir yurttaş olacak, hükümetler ise yeşil anlayışa sahip olacaklardır. Her bir yurttaşlık anlayışının aslında bir devlet imgelemi de ortaya koyduğu, yurttaşlık bölümünde vurgulanmıştı. Liberal yaklaşımdaki ekolojik yurttaşlık tanımlamalarında genel itibari ile devletin, kurumların ve yurttaşın yeşil bir anlayışa yöneldiğı, kamusal-özel alan arasındaki ayrımın geçirgen olduğu ve bu iki alanın da politik alanlar olarak inşa edilebildiğı ve müzakereci bir demokrasi ile çevresel kararlari ilgili bütün süreçlere yurttaşların katılabildiğı yeni bir devlet-yurttaş-kurum sistemi görmekteyiz.

3.2. Radikal Yaklaşımlarda "Ekolojik Yurttaşlık"

Doğa giderek değişen çok uzun bir farklılaşma sürecidir. Bu farklılaşma sürecinde insanların oluşturduğu endüstriyel toplumlar doğa tahribatını ciddi bir boyuta getirmiştir. Bu tahribata ilişkin olarak pek çok teknik ve akademik çalışmalar yürütölmekte ve bu çalışmalar ile birlikte hem uluslararası hem de ulusal anlamda çözümler üretilmeye çalışılmaktadır. Çalışmanın bu kısmında radikal görüşlerin toplum tahayyüllerine ve bu toplumdaki yurttaş tanımına yer verilmeye çalışılmıştır. Radikal yaklaşımda doğrudan bir "ekolojik yurttaş" tanımı bulunmamaktadır. Ancak radikal yaklaşımdaki toplum tahayyüllerinde yurttaş imgelemi ekolojik davranan ve kendini doğaya egemen olarak görmeyen, doğanın bir parçası olduğunun bilincinde olan bir yurttaştır. Radikal yaklaşımlarda insan merkezci yaklaşım yerine insanı, insan-dışı canlıları ve doğayı bir bütün olarak ele alan doğa merkezli, holistik bir bakış açısını görmekteyiz.

James Lovelock'un geliştirdiğı Gaia Hipotezinde bir organizma olarak bahsettiğı dünya gezegeni üzerinde bütün insanlar ve insan-dışı varlıklar bir arada yaşamaktadırlar. Daha önce de değinildiğı gibi bu organizma kendini savunmak amaçlı kendine zarar veren her şeyi ortadan kaldıracıdır. Lovelock bu görüşlerini antroposentrik bakış açısını eleştirmek ve bu bakış açısı ile ilerlenirse gezegenin yok oluşa gideceğini, doğanın bu tahribata daha

fazla dayanamayıp bir reaksiyon²⁶ gösterebileceğini anlatmak amacıyla savunmuştur. 1970’li yıllarda “ekolojik bilinç” tanımı, bilimsel ekoloji ile doğal çevrenin bozulması arasındaki ilişkisellik yoluyla yapılmıştır. Doğal çevrenin bozulmasının insanı etkilediği ve bu etkiye holistik yani bütüncül bir yaklaşımla bakılması gerektiği vurgulanmıştır (Guattari, 2000: 15). İndirgemeci yaklaşımların doğadaki ilişkilerin anlaşılmasında zorlayıcı olduğu ve en küçük bir hatanın bile büyük etkiler yarattığını yaşanan birçok olayda görmek mümkündür. Radikal yaklaşımlardaki ekolojik bilinç, genellikle insan-doğa ilişkisi temelinde ele alınmakta ve bu ilişkinin biçimsel anlamdaki inşa edilme sürecini anlatmaktadır. Bu ilişkinin normatif biçimlerini ortaya koyan düşünürler bir ekolojik toplum tahayyülü yaparak hem toplumsal yapıyı hem de doğaya bakışın siyasal bir perspektifini ortaya koymuşlardır. İnsan-doğa ilişkisini birbirini tamamlayıcı ve uyumlu bir ilişki olarak ele alan radikal yaklaşım, ekolojik dengenin bu ilişki biçiminin sağlanması ile gerçekleşeceğine inanmaktadır.

Radikal görüşler eko-anarşist ve anarko-komünist ideoloji ile birlikte yeni bir toplum kurma yoluyla, ekolojik bir denge yakalama çabasındadırlar. Bu ekolojik denge ve uyumu Murray Bookchin’de “toplumsal ekoloji projesi” fikri ile, Élisée Reclus’ta “sosyal coğrafyasına içkin olan ekolojik ve anarşist toplum imgelemi” düşüncesinde, Charles Fourier’in “Falanster” ismini verdiği komünlerinde, Ernest Callenbach’ın “Ekotopya”’sında yer alan ekolojik toplumunda ve Vandana Shiva’nın küreselleşme karşısında ekolojik bilinç yaratan “Yeryüzü Demokrasisi”’nde görebiliriz. Her bir toplum tahayyülünde “birey” anlayışından çok “kolektif” bir anlayışın olduğunu ve yurttaşlık anlayışının yine kolektif bir ekoloji bilincine dayandığını söylemek mümkündür.

3.2.1. Ekolojik Toplum

Doğa ve toplum arasındaki ilişkiye ekolojik bir perspektiften bakan radikal yaklaşım bu ilişkinin diyalektik bir niteliğe sahip olduğunu söylemektedir. Doğal dünya bir “gelişim süreci” olarak ele alınmakta ve sürekli değişip dönüşen bir fenomen (bütün) olarak değerlendirilmektedir. Bu gelişim süreci inorganik varlıklardan organik varlıklara kadar bütün ekosistemi kapsayan bütünsel bir süreçtir (Bookchin, 2013b: 23). Doğa insanlık tarihinin bir

²⁶ Pek çok doğal felaketin ardındaki nedenlerde insanlığın yarattığı zararların etkisi yadsınamayacak kadar çoktur. Örneğin binlerce insanın ölümü ile sonuçlanmış depremlerin çarpık kentleşme ile olan ilgisini unutmamak gerekmektedir. Bunun yanı sıra 1945 yılında Hiroşima’ya atılan atom bombasının ve 1986 yılında Çernobil Nükleer Santralinde meydana gelen patlamanın etkilerini hala görmekteyiz ve doğa bu iki büyük olayın yarattığı kirliliği hala soğuramamıştır. Montano’daki bakır madenleri, doğalgaz ve petrol sızıntıları ile yaşanan tehlikeli kirlilikler, maden patlamaları ve sayılabilecek pek çok felaket, doğanın, kendini koruma çalışmasındaki haklılığı bize gösterirken, bunun sonuçlarının acı olabileceği gerçeğiyle yüzleşmemizi zorunlu kılmaktadır.

sahnesi değildir, insanlığı tarih boyunca taşımış ve onunla diyalektik bir ilişki kurmuş aktif bir varlıktır (Clark ve Martin, 2016: 26). Bu diyalektiğin biçimini en iyi anlatan Şef Seattle şöyle ifade etmektedir: “yeryüzü insana ait değildir, insan yeryüzüne aittir, bir aileyi birleştiren kan bağı gibi her şey birbiriyle bağlantılıdır.”(Shiva, 2010: 19). Bu diyalektik ilişki ise birinci doğa ve ikinci doğa yaklaşımları ile birlikte ele alınmaktadır. Birinci doğa olarak ifade edilen ilksel olan ve beşeri olmayan doğa iken, ikinci doğa insanın onun farkına varması ile insan tarafından yaratılan doğa olarak ifade edilmektedir. Buradaki diyalektik durum ise ikinci doğanın birinci doğadan evrimleşerek ortaya çıktığı ve bu evrimin hâlâ sürmekte olan ve birbirini dönüştüren bir süreç olarak görülmesi ile açıklanmaktadır (Garrard, 2016: 52).

Radikal görüşte ekolojik sorunlara yaklaşım tahakküm, hiyerarşi, sosyo-ekonomik eşitlik ve yeni bir toplumsal yapı gibi görüşler üzerinden şekillenmektedir. Ekolojik dengenin önemini vurgulayan bu yaklaşımda toplumsal bir değişimle bu dengenin sağlanabileceği görüşü üzerinde durulmaktadır.

Ekolojik kriz ile ilgili görüşler 18. yüzyılda tartışılmaya başlanmış ve aslında dünyayı bekleyen doğal felaketler o dönemde fark edilmiş ve alınması gereken önlemler ile alakalı uyarılarda bulunulmuştur. Kronolojik bir sıralama ile gitmek gerekirse, ilk olarak 1772-1837 yılları arasında yaşamış, Fransız ütöpik sosyalist ve filozof Charles Fourier, yaşamış olduğu yüzyılda ekolojik bir kriz için uyarılarda bulunmuş ve doğa üzerinde yaratılan tahakkümün, insanın insana yaptığı tahakkümden kaynaklandığını ifade etmiştir. Kapitalist sisteme karşı çıkarak ve onun getirisi olan endüstriyalizmi reddederek, bütünlük içinde, doğayla uyumlu, özgür komünal bir yaşam savunmaktadır. Fourier’in tahayyül ettiği toplumda tüm ayrıntıları detaylandığı ve Falanster adını verdiği, mimarisinden toplum yapısına kadar bütün detayları ele aldığı ekolojik ilkeler ile oluşan bir komünden bahseder (Malçok, 2016). Fourier’in takipçisi olan Élisée Reclus, 1830-1905 yılları arasında yaşamış ve çağının çok ötesinde fikirlere sahip olan Fransız anarşist coğrafyacısıdır. Anarşist ve özgürlükçü toplum fikirlerini ekolojik bir boyutla birlikte ele almıştır. Yabancılaşma kavramını doğaya yabancılaşma şeklinde anlatan Reclus insanlığın tarihsel bir varlık olduğunu söylemektedir. İnsanlığın öz-gerçekleştirme yoluyla, yeryüzü ile bir tamamlayıcılık ilişkisi kurabileceğini ve bu yolla özgürleşebileceğini iddia etmektedir. Ona göre doğa insanlığın bir sahnesi değildir, insanlık ile diyalektik bir ilişki kurabilen, birçok pratiği içinde tutan bir varlıktır (Clark ve Martin, 2016: 26). Murray Bookchin ise radikal bir toplumsal eleştiri yaparak, toplumsal ekoloji projesini ortaya koymuştur. Toplumsal ekoloji projesinde doğa üzerindeki insan tahakkümünün ekolojik toplum ile ortadan kalkacağını savunur. Toplumsal ekoloji projesi ile erkeğin kadın üzerindeki ve devletin toplum üzerindeki tahakkümünün de kalkabileceği,

bütüncül bir toplumsal analiz yapar. Bunu yaparken Cicero'ya atıfta bulunarak, birinci doğa (yani ilksel olan, insan eli değmemiş) ve ikinci doğa (yani insanın doğanın farkına vararak onu dönüştürdüğü, beşeri olan) ayrımı yapar. Toplum ve topluluk arasında ayrım yapan Bookchin, toplumun insana özgü kurumsallaşmış topluluklardan oluştuğunu söyler. Hayvanların ve bitkilerin ekosistem içinde "topluluk" oluşturduklarını ifade eder. Ekolojik toplum tahayyülünü ise organik toplumlar ile günümüz toplumları arasındaki farklılıklara değinerek yapmaktadır. Bookchin ekolojik sorunların çözülmesi için temel hareket noktasının, toplum ve doğa arasındaki bölünme ve kopuşun, dolayısı ile bu ikiliğin ortadan kaldırılması ile başlaması gerektiğini savunur (Mutlu, 2008: 59). Ona göre hiyerarşi ve tahakküm çözümlenmedikçe (insan-doğa ilişkisindeki kopuşun temel sebepleri) ekolojik sorunlar da bir çözüme kavuşamayacaktır. Bookchin "Özgürlüğün Ekolojisi" adlı kitabının önsözünde kapitalizmin "ölmek üzere olan" bir sistem değerlendirmelerinin kendini kandırma olduğunu ve sistemin aslında maddi açıdan dayanıklı olduğu gerçeğiyle yüzleşilmesi gerektiğini söyler. Ancak toplumun, ekosferi daha fazla tahrip etmeye devam etmemesi gerektiğini de vurgular. Eğer toplum varlığını sürdüreceksen yeni bir düzene ihtiyaç vardır. Bookchin önümüzde iki ayrı yolun olduğunu söyler: ya bu bahsedilen yeni düzen ile daha bilinçli ve yaratıcı şekilde biyosferi koruyacak bir toplum olmalı ya da ekolojik unsurları tamamen çöküşe sürükleyecek bir kaosta ve bu kaosu devamı durumunda yıkıcı bir felaket ile karşı karşıya kalmayı kabullenmemiz gerektiğini vurgulamaktadır (Bookchin, 2013b: 13).

Ernest Callenbach'ın 1975 yılında yazdığı Ecotopia adlı eserinde de yeni bir toplum anlayışını görmekteyiz. Bu ütöpik eserde var olan ekolojik bir toplumdan bahsedilirken, ekolojik ilkelerin neler olması gerektiği hakkında bize mesajlar veren ve ekolojik toplumda yaşayan yurttaşların bu bilince nasıl eriştiklerini anlatan birçok öneri niteliğindeki bilgileri yakalamak mümkündür. Bu eser açık bir şekilde sürdürülebilir ekolojik bir toplumun yapısını, işleyişini ve her bir yurttaşın sorumluluklarının neler olması gerektiğini bizlere sunmuştur. Eserde tasvir edilen Ekotopya yurttaşları, ekolojik ilkeleri benimseyen ve bu ilkelere bağımlı olan, sorumluluk duygusunu taşıyabilen ve doğanın bir parçası olduklarının farkında olan ekolojik yurttaşlardır (Callenbach, 1994).

Küreselleşmenin ve bu olgunun getirdiği şirketleşmenin yeryüzünün çocukları ve yurttaşları olarak toplumu ve doğayı birbirinden ayırdığını söyleyen Vandana Shiva ise "Yeryüzü Demokrasi" adlı eserinde doğa ve toplumun bağıni kurmak için küreselleşmeyi, ekolojik sınırları gözeterek, birbirine bağılilik ilişkisi kurarak, dayanışma ve şefkat üzerine inşa edebileceğimizi anlatmaktadır. Yeni bir demokrasi anlayışıyla birlikte tanımladığı yeryüzü yurttaşlığı ile doğa ve toplum arasında ekolojik bir barışın sağlanacağını ve bu yolla

ekolojik krizlerin aşılabileceğini anlatmaktadır. Bu yeryüzü demokrasisi için belli ilkeler olduğundan bahseden Shiva (2010: 22) bu ilkeleri şöyle sıralar:

1. Tüm türlerin, halkların ve kültürlerin kendilerine has değerleri vardır.
2. Yeryüzü topluluğu tüm yaşamın demokrasisidir.
3. Doğadaki çeşitlilik ve kültürel çeşitlilik savunulmalıdır.
4. İdame, tüm canlıların doğal hakkıdır.
5. Yeryüzü demokrasisi yaşayan ekonomilere ve ekonomik demokrasiye dayanır.
6. Yaşayan ekonomiler, yerel ekonomiler üzerine inşa edilir.
7. Yeryüzü demokrasisi yaşayan bir demokrasidir.
8. Yeryüzü demokrasisi yaşayan kültürlerle dayanır.
9. Yaşayan kültürler yaşamı besler.
10. Yeryüzü demokrasisi barışı, ihtimam ve şefkati küreselleştirir.

Genel çerçevesi ile radikal yaklaşımdaki ekolojik toplum yapısı yukarıda bahsedildiği biçimdedir. Elbette bu toplum tahayyüllerinde de bir kamusal-özel alan, sivil toplum olarak değerlendirilebileceğimiz bir anlayış ve özgürlükçü bir demokrasi fikri bulunmaktadır. Radikal görüş içinde bulunan toplum yapısını ve doğa anlayışını eleştirerek yeni bir toplumsal sistemin gerekliliğini nedenleri ile birlikte açıklamaktadır.

3.2.2. Ekolojik Toplumda Katılım ve Kamusal Alan Anlayışı

Kamusal alan/özel alan kavramları ilk olarak Yunan şehir devletlerinde gözlemlenebilir. Bu ikili ayrım Agamben'in işaret ettiği eski Yunan'daki "hayat" kelimesinin iki ayrı anlamı ile benzerlik göstermektedir. Hayat kelimesi tüm canlı varlıkların canlılığını/hayatı yaşayışını anlatan, yalın yaşam anlamındaki *zoē* kelimesine tekabül eder. Diğer bir yandan ise *bios* kelimesi tek bir kişinin ya da grubun özgün yaşam tarzı anlamında kullanılır. Bu anlamda baktığımızda yalın yaşam anlamında olan *zoē* zorunlulukları anlatırken, *bios* ise ikinci bir yaşam tarzını ifade eder. Aristoteles'in "iyi yaşam" olarak anlattığı *bios politikos*'u anlamak yukarıda açıklanan anlamlar ile mümkün hale gelmektedir (Türker, 2004: 95; Aksoy, 2016: 19). Ekolojik bir toplumda, hayat, Agamben'in işaret ettiği gibi tüm canlı yaşamını kapsamaktadır. İnsanlara düşen görev ise *bios politikos*'a ulaşmak için doğaya bütüncül bir anlayış ve tamamlayıcılık ilkesi yaklaşmaktır. Toplum bu yolla ekolojik bir topluma dönüşebilecektir.

Ekolojik kriz karşısında radikal düşüncede ele alınan yeni toplum tahayyülü, insan-doğa ilişkisini yeni baştan ele almakta ve insanı, doğanın bir parçası olarak betimlemektedir.

Radikal yaklaşım bu yeni toplumun yapısındaki işleyişi, Antik Yunan toplumunun işleyişinden esinlenerek kurgulamaya çalışmıştır. Antik Yunan toplumlarındaki kurumsallaşma oikos, agora ve ekklesia olarak simgelenmişti. Oikos tamamen özel olan şeyleri, agora yurttaşların iletişimde bulunabildiği politikanın dışında kalan hem kamusal hem de özel bir alanı, ekklesia ise yurttaşların kamusal meseleleri ortak bir şekilde tartıştığı bir kamusal/politik alanı simgelemekteydi (Floris, 2012: 66). Antik Yunan'daki bu ayrım radikal görüşün birinci doğa – ikinci doğa ayrımı ile benzerlik taşımaktadır. Yunan şehir devleti olan polis, özgür olan yurttaşların kullandığı kamusal alan olarak tanımlanabilirken, bireylerin kendilerine ait olan, aile bireyleri ile birlikte yaşadığı yer ise özel alan olarak tanımlanmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta ise Yunan şehir devletlerindeki özgür yurttaşlar sadece erkeklerden oluşmakta, kadınlar ve köleler yurttaşlık vasfına sahip olmamaktaydı. Yeni bir ekolojik toplumun temellerini Atina yurttaşlığında gören Bookchin şöyle ifade ediyor:

Siyaset demokratik bir polis olan klasik Atina'da yaklaşık iki bin yıl önce ne anlama gelmişse, toplumsal ekolojide de o anlama –doğrudan demokrasi, siyasetlerin doğrudan doğruya demokratik halk meclislerince formüle edilmesi ve başarısız oldukları takdirde meclisteki yurttaşların kararıyla kolayca görevden alınabilecek seçilmiş koordinatörler tarafından bu siyasetlerin idaresi anlamına gelmektedir(Bookchin, 2013a: 42).

Bookchin bu ifadeleri kullanırken Atina yurttaşlığının kadını dışlayan patriyarkal sisteminin ve köleciliğin varlığını kabul etmenin yanında günümüz cumhuriyetçi demokrasileri ile karşılaştırıldığında yurttaş etkinliği açısından Atina'nın çağının ötesinde bir medeniyet olduğu vurgusunu da yapmaktadır. Bu nedenle ekolojik bir toplumda da Atina toplumundakine benzer şekilde katılımcı, demokratik ve sorgulanabilir anlayışın önemli olacağını vurgulamaktadır (Bookchin, 2013a: 43).

Politik kamusal alana katılımın bireyi daha da özgürleştirebileceği görüşü özellikle cumhuriyetçi kuramda oldukça yaygındır. Birey politik yaşama katılarak, aktif bir yurttaş olduğu zaman özel yaşamını da geliştirebilecektir. Modern dünyada ise yurttaşlar siyasetten memnun kalmamakta ve daha çok özel yaşamlarına çekilmektedirler (Kymlicka ve Norman, 2008: 198). Oldfield (2008: 96) yurttaşların politik kamusal alanda bulunmasının ve daha geniş bir sorumluluklar dizini yüklenebilmesinin bir tercih meselesi olduğunu söyler. Yurttaşların kamusal katılım ve siyasal eylem içinde yer alıp almayacağı onlara ait olan tercihlerdir. Bir yurttaş pratiğinden ya da aktif bir yurttaştan söz etmek istersek yurttaşların bir eylem gerçekleştirmek için güçlü olmaları gerektiğini ve güçlü bir toplumsal alanın oluşması

gerektiğini söylemek doğru olacaktır. Bunu sağlayacak bir yurttaşlık pratiği için de herkesin katılabildiği ve söz söyleyebildiği alanlar yaratılmalıdır. Modern dünyada bunun daha çok yerleşen ve merkezleşmenin karşısında duran bir biçimde olabileceğini söyleyen Oldfield, burada topluluğun kendi kendini yönetmesini ya da kendi istediği kamusal rol ve etkinlikleri yapabilmesini ifade etmektedir. Bunun için bireyleri, kamusal bir alanda, özgür bir şekilde, yurttaşlık pratiklerini gerçekleştirebilmeleri için teşvik etmek gerektiğine dikkat çekmektedir. Siyasal katılım, yurttaşın bakış açısını genişleterek, ona birçok alternatifin var olduğunu ve her bir alternatifin girdi ve çıktılarını net bir biçimde göstermektedir. Bu katılım sadece yurttaşın “oy verme” görevi ile ölçülmemeli, aynı zamanda kamusal alanda politik bir var oluş sergileyip sergilemediğine de bakılmalıdır. Oldfield bu yurttaş pratiğinin çocukluktan verilecek bir eğitim ile birlikte kazanılacağını düşünmektedir (Oldfield, 2008: 101-102). Radikal görüşte imgelenen ekolojik toplumdaki bireylerin, kamusal alana katılımı ve bu alandaki politik duruşları Oldfield’in tanımladığı anlayışa benzer bir niteliktedir. Ekotopya ütopyasındaki yurttaşlar hem politik kararlara katılmakta hem de özgür bir şekilde kamusal tartışmalarını yürütebilmektedir. Üstelik bu ütopya çocukluk döneminden başlayan eğitimle birlikte yurttaş pratiklerinin önemi anlatılmaktadır. Diğer yandan Bookchin’in Antik Yunan’dan örnek olarak gösterdiği *paideia* okulunda da yurttaşlık pratikleri ve erdemleri öğretilirdi. Bookchin kamusal alanda ve özel alanda yurttaşın etkinliğinin önemli olduğunu, *paideia* okuluna atıfta bulunarak ifade etmektedir.

Politik kamusal alana katılımın önemini vurgulayan Élisée Reclus insan-doğa ilişkisini diyalektik bir şekilde ele alarak antroposentrik perspektifi eleştirir ve doğa merkezli bir perspektif ortaya koyar. Ona göre iyi yaşamın niteliği doğa merkezli bir bakış açısı ile etik ve estetik kaygılarla düzenlenmiş olmalıdır. Bunun sağlanması için halkın doğaya yaklaşımının aktif bir katılım ve ekolojik bir halk bilinci ile gerçekleşebileceğini savunmaktadır (Clark ve Martin, 2016: 52). "Bir Dağın Öyküsü" isimli yazısında şöyle ifade etmektedir:

Her halk, deyim yerindeyse, çevresindeki doğayı yeniden giydirir. Tarlalarıyla, yollarıyla, konutları ve her türlü inşaatla, ağaçları konumlandırması ve genel manzarayı düzenlemesiyle halk, kendi ideallerinin karakterini açığa vurur. Halk gerçekten bir güzellik duygusu taşıyorsa, doğayı daha da güzelleştirecektir. Öte yandan, eğer insanlığın büyük bölümü günümüzdeki gibi hoyrat, bencil ve sığ bir yaşam sürdürmeye devam ederse, sefil izlerini yeryüzüne bırakması kaçınılmazdır. Böylece, şairin umarsız çığlığı gerçeğe dönüşür. “Nereye kaçabilirim ki? Doğanın kendisi iğrençleşti (akt. Malçok, 2017).

Bookchin kapitalizmin kent üzerindeki etkisine değinerek “kent kanseri” kavramını kullanmaktadır. Kenti etik tabana dayalı bir kamusal alan olarak değerlendirmekte ve

kapitalizm ile birlikte bu kamusal alanın sadece üretim ve tüketime birincil önemde olduğu merkezler haline dönüştüğünü ifade etmektedir. Bu durum insan psişesinin basitleşmesine yol açmış ve artık bireyselleşme duygusunun daha ön plana çıktığı bir durum yaratmıştır (Bookchin, 2014: 316). İnsan psişesini vurgulayan Richard Sennett “Kamusal İnsanın Çöküşü” isimli kitabında modern dönemde kamusal alan ve özel alan dengesinin değişimini ve bu değişimin getirdiği bir takım sorunları ele almıştır. Sennett’in temel olarak tartıştığı şey modern kapitalist toplumda kamusal alanın artık anlamını yitirmesi ve özel alanın daha fazla öne çıkması durumudur. Sennett bireylerin özel yaşamlarında kendi psişelerinin ne olduğunu ve bireysel kimliklerinin nasıl oluştuğunu sorguladıklarını anlatmaktadır. Bir içe dönüş ve bireyin kendini analiz ettiği psikolojik bir süreci ifade eder. Sennett’in kamusal alan yaklaşımı da bununla birlikte gerçekleşen bir sosyal psikolojik tahlil biçimidir. Şöyle ki Sennett psişik yaşamın toplumsal koşul ve çevreden etkilendiğini, insanın psişik yapısının özelleşmesi durumunda daha az uyum olarak duyguları ifade edebilmesinin zorlaşacağına dikkat çekmektedir. Kendini ifade edemeyen birey yurttaşlık alanı olan kamusal alanda da ifadesiz kalabilmektedir. Dolayısı ile kamu yaşamı ile özel yaşam arasında bir dengesizlik ortaya çıkmaktadır. Sennett bunu şöyle ifade eder: “İnsanlar, yalnızca kişisel olmayan anlamlama kodlarıyla üstesinden gelinebilecek kamusal sorunlara, kişisel duyguları açısından yaklaşıyorlar.” Birey bu kendini ifade etme durumundan kaçındığı için kamusal alandaki varlığı pasif bir hale gelmekte ve kamusal alanı yitirmektedir (Sennett, 2010: 18). Sennett günümüz toplumlarının özel alanı bu şekilde ele alışına dayanarak kamusal alanın zayıfladığını ve artık bir mahrem topluma dönüştüğünü belirtmektedir. Bookchin ise bunu şöyle ifade ediyor:

İnsani ölçeğin yerini, hızla artan yapısal bir devleşme, kapitalizm öncesi toplumu bir arada tutan bütün organik gücün yerini ise gittikçe genişleyen bir bürokrasi almıştır; bunun sonucunda yurttaşlık bir çöküş yaşamakta, daha doğru bir deyişle, kitle toplumu (seri üretilmiş nesnelerin insan karşılığı) içinde giderek eriyip kaybolmaktadır (Bookchin, 2014: 317).

Bookchin bu çöküşten kurtuluş için harekete geçmenin zorunluluk olduğunu ve bu hareketin ‘üst tabakadan’ değil, daha tabandan gelmesi gerektiğini ve bu yüzden geçmişteki özümüze bakmak gerektiğini vurgular (Bookchin, 2014: 344). Bookchin’e göre iktisadi sınıfların ve siyasi devletin olmadığı “organik topluma” yaklaşıldıkça “hiyerarşik ilişkilerin” olmadığı bir toplum görürüz. Bu topluluklarda bireyler ya da diğer canlılar birbirinden iyi ya da kötü değildirler, sadece farklıdır. Dünya birçok şeyin bir araya gelmesinden oluşan bir yapıdır ve her bir şey kendi içinde değerlendirilir. Dolayısı ile her bir şey dünyanın bütünlüğü

ve uyumu için vazgeçilmez bir önemdedir. Bireysellik, ortak çıkarlarla çatışmadığı müddetçe bağımsızlıkla değil de karşılıklı bağımlılıkla ilişkilendirilir. Tıpkı organik toplumlardaki bu bütüncül, kapsayıcı ve dışlayıcı olmayan birliktelik anlayışı ile hareket edilirse kamusal bir çöküşten kurtulmak mümkün hale gelecektir (Bookchin, 2013a: 118).

Güçlü bir demokratik siyasetin kamusal alana sahip olması demek, bu alan içinde yer alan her yurttaşın ortak bir bilinç ile hareket etmesi ve birey olarak sahip oldukları kimliklerden bağımsız olarak, yurttaşların birbirleri arasında kolektif bir bilinç ile dinamik bir ilişki kurması anlamına gelmektedir. Barber güçlü bir demokrasideki yurttaş örgütlenmesinin dikey ya da yatay bir biçimden ziyade dairesel ve diyalektik olması gerektiğini söyler. Bu örgütlenme biçiminde bireyler ortak bir şekilde özyönetim kurumlarına katılarak hem yönetim hem de siyaset aracılığıyla, ortak bir bilinçle birlikte birbirleri ile bir bağ kurmaktadır. Bu bağ ile birlikte yurttaşlar kamusal iyiye ulaşmak için ölçütler belirlerler (Barber, 1995: 276). Bookchin'in toplumsal ekoloji projesindeki örgütlenme biçiminin de komünal olması ve konfederal bir sistemi içermesi açısından dairesel ve diyalektik bir biçimdir. Bookchin "Doğal evrimde insanlığın yeri nerededir?" diye bir soru sorar. Bunu insan toplumunun birçok açıdan doğal evriminin bir ürünü olduğunu, doğayla üretken bir etkileşime girmek için yine doğal evrim tarafından örgütlendiğini söyleyerek yanıtlamaya başlar. Ona göre insanlık, insan dışı doğadan yani birinci doğanın içinden çıkmıştır (Bookchin, 2013b: 22). Buradan hareketle organik toplumları ele alır ve onların prensiplerini sıralamaya çalışır. Ona göre organik toplumlar deneyime yöneliktir, hiyerarşik toplumlarda var olan ayrımları (yaş, statü, cinsiyet) yapmaz, insanlar ayrım olmaksızın olduğu gibi kabul edilir. Kurumsal düzenlemeleri bir ilişki ağı içinde "tamamlayıcılık" ilkesi ile şekillendirirler. Tüm üyelerin refahını üstlenirler (Bookchin, 2013b: 27). Organik toplumlardaki değerlerin bugüne uyarlanması öngörür. Buradan hareketle bir yurttaş profili çizer (Mutlu, 2008: 64). Şöyle ki;

- Yurttaşlık katılımını, organik toplumdaki biyolojik ortak yaşamın toplumsal karşılığı,
- Yurttaşlık, doğal bir eko-topluluğu oluşturan canlılar arasındaki rol dağılımının toplumsal karşılığı,
- Yurttaşlık bilgisi de doğa bilgisinin toplumsal karşılığı olarak savunur.

Leca yurttaşlığın siyasal anlamını ele alırken, toplumun bütün katmanlarının, siyasal faaliyete katılımının özgün bir biçimi olarak tanımlamaktadır ve Morris Janowitz'den aktararak bunu şöyle ifade eder: "Tanım olarak yurttaşlık, bir denge ya da daha iyisi, yükümlülüklerin ve hakların karşılıklı etkileşimi üzerinde durur... Yönetimin ve bağımlılığın paylaşım sürecini mümkün kılmak üzere, haklar ve yükümlülükler arasında yaklaşık bir denge ve model(dir)(akt. Leca, 1998: 19)." Dolayısı ile yurttaş, politik bir varlıktır ve politikanın

sadece devletle ilişkilendirilmesine yönelik eğilimlerden bahseden Bookchin, “toplumsal, politik ve devletselleştirilmiş” sözcüklerinin aynı anlamı taşımadığını ve bunların hem tarihsel hem de kimlik olarak farklılık taşıdığını söyler. Toplum ve devlet arasındaki ayrımlara ve bunlarla ilgili çalışmalara değinerek, kamusal alan üzerinde irdelemeler yapar. Özel yaşamı oluşturan her şeyin kişisel ve manevi gereksinimlerin olduğu ve devletin burada yer almadığı bir alan olarak gören anarşistlere atıfta bulunur. Bu alanın Hannah Arendt’in belirttiği şekli ile zorunluluklar alanı olarak görülmesinden bahseder. Yani kamusal alana girecek olan yurttaşın, karakterinin, erdemlerinin ve yurttaş bilincinin şekillendiği bir zorunluluk alanı olarak anlatır. Ancak bunun yanında doğayı (yani birincil olanı) evrimsel sürece geçişte bir zorunluluk alanı olarak görenlere şiddetle karşı çıkar. Bunun diyalektik bir ikilik olduğunu, ikinci doğanın var olmasının ve varlığını sürdürebilmesinin temel sebebinin birinci doğa olduğunun altını çizer (Bookchin, 2013a: 78). Bookchin anarşist teorisinin en büyük katkısının devlet ve toplum dışında, alternatif bir politik alanın olabileceği fikrini ortaya koyması olduğunu söyler. Bu ayrımı ilk olarak Aristo’nun yazılarında görebileceğimizi ifade ederek, Antik Yunan’a işaret eder ve tanımlamalarını polis üzerinden sürdürür. Antik Yunan’da yer alan polis’in agorasındaki kamusal etkinliklere ve halk meclislerine atıfta bulunur. Hiyerarşik toplumdaki sınıflı topluma geçiş ile birlikte oluşan “kent” alanında bu ayrımların daha da belirginleştiğinden ancak bunun katılımcı bir biçimde yurttaş meclisleri ile aşılabileceğinden bahseder. Bunun için yerel özerkliğin bulunduğu komünal ve konfederal bir sistem oluşturulması gerektiğini savunur. Küçük ölçeklere bölünmüş iktidar hiyerarşi ve tahakkümün önüne geçebilecek ve yerel demokrasi bu yolla daha iyi oturabilecektir. Bunun için öngörülen yöntem ise belediyeler yolu ile oluşturulabilecek bir özyönetimdir (Mutlu, 2008: 41).

Fourier’in ütöpik Falanster’inde kurduğu katılım fikri ise belirli şartlara bağlanmıştır. Fourier, Thomas Malthus’a atıfta bulunarak nüfusun azaltılmasının gerekliliği üzerinde durarak, katılım mekanizmasının daha az bir nüfusta daha çok işleyeceğini ve niteliğinin artacağını söyler. Fourier, tıpkı Reclus’un yaptığı gibi doğaya olan yabancılaşmayı, işçinin emeğe yabancılaşması ile birleştirerek anlatmaktadır (Çıvgın, 2011: 156).

Jonathon Porrit endüstri politikası ile ekoloji politikası arasında bir karşılaştırma yapmaktadır ve bu Fourier’in anlayışı ile büyük bir benzerlik göstermektedir. Bu karşılaştırmalar hem kamusal alanı hem de katılımın önemini ortaya koymaktadır. Endüstriyalizm politikasında gelecek, deterministik bir bakış açısı ile ele alınır. Bu politikada patriyarkal değerleri, kurumsallaşmış şiddeti, değişim ve kâr için üretimi, yüksek gelir farklılıklarını, serbet pazar ekonomisi anlayışını, istihdamın araç olarak görülmesini ve doğa üzerinde hakimiyet-tahakküm anlayışı görülmektedir. Ekoloji politikasında ise kişisel

özerklik, patriyarka sonrası durum ve feminist değerler, şiddet dışılık, ihtiyaç kadar üretim, düşük gelir farklılıkları, kendi başına bir amaç olarak iş, doğa ile uyum, kendini idame ettirebilme ve yaşamsal kalite, işbirliğine dayanan eşitlikçi toplum, kişisel gelişim ve anlayış, öz kaynaklara dayanma, hiyerarşik olmayan bir yapılanma, aktif katılım ve liberterlik değerleri önemlidir. Bu farklılıklar Fourierist anlayışa sahip olan Porrit ile Fourier'in ortaklaştığı konular dikkate alınarak oluşturulmuştur. Özellikle ekoloji politikasında sayılan değerler aynı zamanda ekolojik yurttaşın erdemlerini ve yurttaş pratiklerini de içermektedir. Fourier ve Bookchin'in yurttaşlık konusunda ortaklıkları, Fourier'in “kendine yeterlilik” ilkesi ile ilişkilendirmektedir. Bookchin bu ilişkiyi şöyle ifade eder; “yerellik, ademi merkezîyetçilik ve daha fazla kendine yeterliliğin tamamlayıcı anlamda idealler ile gerçekleşecektir” (Çıvgın, 2011: 99).

Radikal yaklaşımdaki ekolojik toplumda kamusal alan ve özel alan birbirinden ayrılmayan diyalektik bir niteliğe sahip olan alanlardır. Tıpkı birinci doğa ve ikinci doğa ayrımındaki tamamlayıcılık ilişkisi gibi, insan-doğa, kamusal-özel alanlar, birey-yurttaş ve katılım anlayışları da diyalektik bir ilişki içerisinde ve tamamlayıcılık ilkesi ile sarmalanmıştır.

3.2.3. Radikal Yaklaşımda Sivil Toplum Anlayışı

Radikal yaklaşımdaki sivil toplum kavramını ele almadan önce, sivil toplumun hegemonik ve muhalif yorumlarına değinmek, radikal yaklaşımdaki sivil toplum yorumunu anlamayı kolaylaştıracaktır. Antonio Gramsci *Hapishane Defterleri* isimli çalışmasında sosyalist bir yorum ile sivil toplum kavramını ele alırken, kapitalizmin sürekli bir kısır döngü ile krize girmesini ve özellikle 20. yüzyılın başlarında işçi sınıfının yenilgiye uğramasını sivil toplum - devlet ikiliğini ele alarak açıklamaya çalışmıştır (Carnoy, 2001). Ona göre Batı'da sosyalizmi kurmanın yolu sosyalistlerin sivil toplumu dönüştürerek yeni bir hegemonya yaratması ve muhalif bir sivil toplum anlayışı geliştirmesi ile mümkün olacaktır. Devlet ise giderek genişleyen bu sivil toplum içerisinde erimeye başlayacaktır (Savran, 2013: 12). Sivil toplumun hegemonik yorumu John Locke'un sivil toplum ve siyasal toplum analizine dayanmaktadır. Locke'a göre sivil toplum ve siyasal toplum aynı anlama gelmemektedir. Ona göre sivil toplum, siyaset olmadan önce kendi yasaları olan ve kendi kendini düzenleyebilen bir cemaat anlamını taşımaktadır. Locke'a göre siyaset öncesi yasaları, değerleri ve kendi kendini düzenleyebilen bir toplum siyaset sonrası durumda hükümetleri eleştirebilmelidir (Çelebi, 2004: 264). Bu durum aslında bize kamusal alanın içinde müzakere edilen sorunların bir kamuoyu yaratması süreci ile aynı anlama geldiğini göstermektedir.

Locke buna kamusal alan değil “kamusal akıl” ismini vermektedir. Tıpkı Habermas yaklaşımında görülebileceği gibi devletin ve ekonominin dışında oluşan ve toplumun ortak akıl ile kararlar alıp hareket edebildiği bir oluşumu görmekteyiz. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi günümüzde sivil toplum kavramı demokrasiden ayrı olarak düşünülmemektedir. Özellikle neoliberal politikalar ile birlikte hegemonik bir anlama bürünmüş sivil toplumun karşısında duran muhalif sivil toplum anlayışı siyasal toplum ile birlikte düşünüldüğünü söylemek mümkündür. Marx sivil toplumu 18. yüzyıl burjuvazisi ile birlikte ele alarak devletin sivil topluma bağlı olduğu fikrini ortaya atmıştır. Devletin sivil toplum tarafından belirlendiğini ve devletin bu yolla burjuva sınıfının denetimini sağladığını iddia etmektedir. Sivil toplumu bir alt yapı olarak görüp ekonomik ilişkiler alanı olarak ele alır ve devlet hukuki ve siyasi yapıyı oluşturur ve bu anlamda bir üst yapıdır (Tamer, 2010: 98). Buraya kadar olan sivil toplum tanımlarını ekolojik bir toplum açısından ele aldığımızda bu toplumu kurabilmenin temel hareket noktasını görebiliriz. Ekolojik bir topluma ulaşmanın yolu, yurttaşlığın özünde bulunan bazı kurumsallaşmış alanları ve sivil toplumu “doğrudan demokrasi” anlayışı ile dönüştürmek ve bir çatı altında birleştirmekten geçmektedir (Biehl, 2016: 23).

Reclus'te sivil toplum anlayışını örgütlenme ve var olan kurumsallaşmayı dönüştürebilme biçiminde görmekteyiz. Reclus yeryüzünün tüm insanlığın anavatanı olduğunu ve insanların doğdukları coğrafyadan ateşli duygular ile bahsetmesini ilginç bulur. Yurttaşlık kelimesini yönetici sınıfların ve zenginlerin çıkarları için ortaya atılmış kavram olduğunu ileri sürer. Yeryüzü ile özdeşleşme ve dayanışma ufkundan bahseden Reclus, bütün canlılar hakkında bilgimizin artması ile yeryüzü bilinci kazanarak gezegen ile bütünleşmiş bir ekolojik toplum olmanın mümkünlüğünden bahseder. Bunun yanı sıra Reclus'de erken Yunan toplumunun gelişimini incelemiş ve doğa-insan, coğrafya-toplum arasında diyalektik bir ilişkiyi analiz etmiştir. Reclus doğaya verilen tahribatın karşısında durarak büyük bir düzenleme yapılması gerektiğini savunur. Bunun da insanın yüklenmesi gereken bir misyon ile sağlanabileceğini söyler. Sadece saygı ve duyarlılığın yeterli olmayacağını, büyük bir katılım ile ideolojik ve kurumsal şeylerin de dönüştürülmesi gerektiğini ifade eder. Burada önerdiği şey ise "sanayi ve ticari çıkarların" baskınlığını ortak bir mücadele ile yok etmekten geçtiğini anlatır. Yerküre üzerinde birlikte yaşayan insanların bu ekolojik uyumu sağlaması için gerekli olan şeyin, ekonomik temelli eşitsizliklerin ve sömürünün, baskının, ataerkinin ve ırksal ve sınıfsal ayrımların yıkılması ile mümkün olacağı görüşündedir (Clark ve Martin, 2016: 198). Buradaki mücadele biçimini sağlayan araç olarak muhalif sivil toplum anlayışını değerlendirebiliriz. Muhalif sivil toplum, ekolojik bir toplumun yaratılması için hegemonyacı

anlayışın karşısında duran ve bütüncül bir şekilde her alanda oluşabilecek mücadele biçimi geliştiren bir örgütlenmedir.

Sivil toplum kuramcıları sağlıklı bir demokrasi için medenilik ve özdenetim kavramları üzerinde durmaktadırlar. Bu karşılıklı yükümlülükleri içeren erdemler piyasa ya da siyasal bir katılımda değil, ailede, sendikalarda, derneklerde, çevre örgütlerinde, yardım dernekleri ve kadın örgütleri gibi sivil toplum kuruluşlarında-örgütlerinde öğrenilmektedir. Bu erdemler demokratik siyaseti mümkün kılabileceği varsayımından hareketle tüm yurttaşların temel yükümlülüklerinden birisi bu tarz sivil toplum örgütlerine katılmak ve erdemli yurttaş olabilmektir (Kymlicka ve Norman, 2008: 199). Radikal anlayıştaki sivil toplum da kolektif bilinci önemsemekte ve bu kolektif bilincin oluşturulabileceği yerel meclisleri önermektedir. Bu yerel meclisler de sivil toplumun oluşabildiği alanlara işaret etmektedir. Bunu daha net anlatmak için Bookchin'in yurttaşlar açısından, üç ayrı alan tanımlamasına değinebiliriz. Birinci alan, toplumsal alandır ve bu alan üretimi, iktisadi hayatı içine alan, en eski özel alandır. İkinci alan, siyasi alandır ve bu alan kentlerin ortaya çıkışı (Atina polisi) ile oluşmuş, sivil bir örgütlenmenin gerçekleştiği, devletten ayrı bir alandır. Üçüncü alan ise devletin alanıdır. Sivil örgütlenme alanı bize sivil toplumun yapısını ve işleyişini anlatır (Bookchin, 2017: 25).

Bookchin (2014: 162) eski kentlerdeki yurttaşlık anlayışının sorumluluk ilkesine dayanan ve her yurttaşın sorumlu yurttaş bilincine sahip bir nitelikte olduğunu belirtmektedir. Ancak tarımsal toplumun da dönüşümü ile birlikte giderek büyüyen kentlerde yaşayan yurttaşlar doğaya yabancılaşmış ve pasifleşen bir yurttaş profili ortaya çıkmıştır. Kent ile kır arasındaki farkın, sosyo-ekonomik ve kültürel anlamda artması bir eşitsizlik yaratmış ve bu durum ekolojik bir dengesizliğe de sebep olmuştur. Bookchin “farklılaşma, bütünlük ve tamamlayıcılık” üzerine temellendirilen bir toplum için “özgürlükçü yerel yöneticilik” projesini ortaya koyar. Hayatın maddi araçları üzerinde halkın denetimini öngören projesinin “özgürlükçü” olduğunu savunur. Yurttaş meclisleri aracılığı ile halkı ilgilendiren meselelerle ilgili kararların denetimini yurttaşlar yaptığı için de “yerel yönetici” çizgisini vurgular. Projenin, yerel yönetimlerin ve ekonomisinin, bölgesel bazda karşılıklı bağımlılığının teşvikini hedeflemesi açısından da konfederalist olduğunu söyler. Karşılıklı bağımlılık ilişkisi ile dar bir perspektiften kaçınarak topluluğun işleyişini, rasyonel ve ekolojik bir şekilde koordine etme ve topluluğun ihtiyaçlarını karşılama amaçlanır. Politikalar yurttaş meclisleri tarafından önerilir, formüle edilir ve kararlaştırılır. İdari kararlar da konfederal konseylere geri çağrılabilen delegeler tarafından alınır. Yurttaşlar aynı zamanda bu meclisler içinde yurttaşlık erdemlerini de öğrenirler (Bookchin, 2013b: 61). Kapitalist bir sistem içinde düşünüldüğünde,

muhalef bir sivil toplum örgütlenme biçimini yansıtan bu proje özdenetim mekanizmasını içinde barındırabilen bir özyönetim şekline örnek olarak gösterilebilir.

Sivil toplumun radikal yaklaşımda açık bir ifadesini görmemekle birlikte, doğa ile uyumlu bir yaşamın ifadesi olan ekolojik toplumun kurulması için, örgütlenme biçimini tanımlayan düşüncelerde aslında muhalif ve devletin dışında oluşan bir sivil toplum anlayışını görmek mümkündür. Bu alandaki iletişim ve örgütlenme biçimleri, ekolojik bir toplumdaki sivil toplum anlayışını bizlere gösterebilmektedir.

3.2.4. Radikal Yaklaşımda Müzakereci Model

Müzakereci demokrasinin temeli, siyasi iktidarın meşru bir dayanağını sağlamak ve bu siyasi meşruiyeti teorik bir zemine oturtmaktır. Müzakereci demokrasiyi “kamu çıkarını tanımlamak için düşünce ve tartışmaya duyulan ihtiyacı vurgulayan demokrasi türü” olarak tanımlayan Heywood (2014: 111), ortak çıkara ve kamusal tartışmaya dikkat çekmiştir. Müzakereci bir demokraside tartışmanın ve daha genel bir tanımlama ile kamusal muhakemenin²⁷ önemi büyüktür. Çünkü bu tartışmalar yolu ile müzakere edilecek konular belirlenebilmekte ve bunun kamusal çıkarı nasıl etkileyeceğini yine bu müzakere ile belirlemek mümkün hale gelmektedir. Benjamin Barber (1995: 226) “Güçlü Demokrasi” isimli kitabında demokratik süreçte ilerleyen bir tartışmanın süreçlerini dokuz farklı kategoriye ayırmaktadır:

1. Çıkarların ifade edilmesi; pazarlık ve alışveriş
2. İkna etme
3. Gündem Oluşturma
4. Karşılıklılık keşfetme
5. Bağlılık ve yakınlık
6. Özerkliği koruma
7. Tanıklık ve kendini ifade etme
8. Yeniden formüle etme ve yeniden kavramsallaştırma
9. Kamusal çıkarlar, ortak iyi ve etkin yurttaşlar yaratılması olarak cemaat kurma.

²⁷ Joshua Cohen “kamusal tartışma” tanımından ziyade “kamusal muhakeme” tanımını kullanmaktadır. Müzakereci demokrasinin sadece tartışma vurgusu ile değil aynı zamanda ideal tartışmanın ölçüsünü, katılımcıların eşitliğini ve makul çoğulculuk olgusunu ele alması sebebiyle “kamusal muhakeme” kavramını tercih eder (Cohen, 1999,142).

Bu kategoriler demokratik bir tartışmanın gerekliliklerini bize sunmasının yanında müzakere edilecek konularda dikkat edilmesi gereken hususların neler olduğu ile alakalı çıkarımda bulunmamıza da yardım edebilmektedir. Müzakere edilen konuların özellikle kamusal çıkarlar açısından ortak faydayı sağlayıp sağlayamaması ve bu ortak faydadan müzakereye katılan herkesin eşit bir şekilde yararlanıp yararlanamaması en önemli noktadır. Toplumsal ekoloji anlayışı çerçevesi ile baktığımızda doğa ortak faydanın ve kamusal çıkarın sağlanabileceği en temel konulardan biri olmaktadır. Doğa ile ilgili konularda, karar alma süreçlerine her yurttaşın eşit ve aktif bir şekilde katılması radikal yaklaşımdaki holistik bakış açısından dolayı önem taşımaktadır. Ekotopya adlı eserde insanların yönetimin bütün kararlarına aktif katılımlarının olduğunu ve yurttaşların bütün önerilerinin değerlendirildiğini görmekteyiz. Yurttaşların katılımlarına önem veren Ekotopya'daki yöneticiler birçok kararı müzakere yöntemi ile açık oturumlar halinde vererek ve bunu yaparken tüm televizyon kanallarında yayınlar yaparak şeffaflık, açıklık ve katılımcılık içerisinde kararlar almaktadırlar. Yine ekotopya hakkında katılımın ve iş bölümlerinin nitelikleri bakımından nüfusun azaltıldığı ayrıntısını da görmek mümkündür (Callenbach, 1994: 58).

Habermas kamusal alan tanımlamasında kamusal iradenin oluşum sürecini açıklarken “müzakere etme süreci” tanımını kullanmıştır. Onun tanımlamasındaki politik kamu bu müzakere süreci ile birlikte ortaya çıkmakta ve demokrasinin kaynağını oluşturan bu politik kamu müzakereci demokrasinin süzgecinden geçmektedir (Eray, 2017: 323). Ona göre meşruluğu sağlamanın temel dayanağı müzakere etme sürecidir ve kamusal alan teorisinde değiştiği “ideal konuşma” durumu, müzakere süreci içinde önemli bir role sahiptir. Bireylerin birbirleri ile olan anlaşma durumu “iletişimsel eylem” ve “yaşam dünyası” içinde gerçekleşir ve yaşam dünyasını oluşturan şey bireylerin söylemleri ve kültürüdür (Demir, 2011: 55). Habermas'ın müzakereci demokrasi anlayışı, bireylerin söylemsel iradenin oluşum sürecine katılarak bu süreç içerisinde kamusal alanın işleyişini ve demokrasinin işlerliğini tartışabildikleri bir model olarak karşımıza çıkmaktadır (Eray, 2017: 324). Onun müzakereci demokrasi süreci için önemli saydığı noktalara baktığımızda: büyük bir katılım, kamusal tartışmanın içeriğine dair bir bilinç, müzakere yapabilme, müzakerenin her birey açısından eşit olması, müzakere edilen konu ile ilgili bir konsensusun oluşabilmesi olarak saymak mümkündür (Hasdemir ve Coşkun, 2008: 131). Habermas'ta müzakereci demokrasi, kamusal alanda söylemsel bir etiğe dayanmaktadır. Radikal yaklaşımda Habermas'ın yaklaşımına benzer bir yaklaşımı Reclus'te görmekteyiz. Şöyle ki Reclus bireyin görece özerkliğini ve bütünlüğünü savunan ve sosyal bir ilerleyişin sadece yapılar ve kurumların değişimi ile değil aynı zamanda bireysellik ve öznelliğe ilişkin olan sosyal bir bilinç ve sosyal bir farkındalık ile

gerçekleşebileceğini savunmaktadır. İnsanların dünya tarihinin aktif belirleyicileri olarak kendilerini fark ettiklerinden bu yana kolektif bir özgürleşme anlayışı üzerinde yoğunlaştıklarını söylemektedir. Ve bu anlayışta var olan birlik kavramı artık kendi türümüzü aşarak yeryüzüne uzanmakta ve kendimizi gezegen ile yekvücut gördükçe “doğanın kendi bilincine varması” olarak kendini göstermektedir. Dolayısı ile bu öz-gerçekleştirme ve kolektif özgürlüğe ulaşma çabası sadece insanlığı değil bütünsel olarak yeryüzünü kapsamaktadır. Ancak bütün bu ilerleme anlayışı açık bir iletişimin sağlanabildiği hiyerarşik olmayan bir durumla gerçekleşecektir. Bu anlamda Reclus Habermas’tan çok önce hegemonik olmayan iletişim biçiminin tasvirini yapmıştır (Clark ve Martin, 2016: 78).

Benhabib (1999: 105) söylem etiğine ilişkin modelin temel dayanak noktasının genel ilkeler ve ahlaksal sezgiler olduğunu söyler. Şöyle ki herkesin sonuçlarından etkileneceği normlar üzerinde anlaşabilmesi bir müzakere ile geçerli olmaktadır. Bu müzakerenin özellikleri ise;

1. Müzakereye katılımda eşitlik ve simetri normları uygulanarak herkesin konuşma ve müzakereye ilişkin yorum yapma hakkı eşittir.
2. Konuşma konularını müzakereye katılan herkes sorgulama hakkına sahiptir.
3. Söylem normlarını uygun olacak şekilde herkes istediği savı ortaya atabilir.

Müzakereci demokrasinin temel dayanakları olan meşruiyet ve rasyonellik aynı zamanda kolektif bir karara ulaşabilmenin temel koşullarıdır. Bunun için yönetim biçimindeki kurumların düzenlenmesi “ortak çıkar” fikrine uygun olarak yapılmalıdır (Benhabib, 1999: 105). Demokratik meşruiyetin kolektif bir tartışma ortamında alınan kolektif kararlar ile ortaya çıktığını söyleyen Joshua Cohen (1999: 140), kolektif yetkilendirme fikrine değinerek bir demokrasi kavrayışı açısından makul çoğulculuk ilkesini ele alıyor. Bu makul çoğulculuğun usulcü bir demokrasi anlayışı içerdiğini ve kolektif kararların alımında önemli bir kıstas olduğunu ifade eder. Müzakereci demokrasinin bir tür siyasal özerklik sağladığını savunan Cohen’e göre kolektif kararlara göre yönetilen bir toplumda, herkes bu kararları kabul edilebilir bulmalıdır. Kamusal muhakemenin önemini vurgulayan Cohen şöyle ifade etmektedir:

Müzakereci bir demokrasi düşüncesi, bir araya gelmenin şartlarının ve ilkelerinin kamusal tartışma ve eşit vatandaşlar arasındaki muhakemeye yürütüldüğü demokratik bir ortaklığın sezgisel idealinde kökleşmektedir. Böyle bir düzende vatandaşlar, kamusal muhakeme aracılığıyla kolektif seçim sorunlarının çözümüne ait bir taahhüdü paylaşır ve temel kurumların özgür bir kamusal müzakere çerçevesi tesis ettikleri ölçüde meşru sayarlar(akt. Habermas, 1997: 44).

Toplumsal ekoloji projesi ile yeni bir yurttaş anlayışının yanında yeni bir kamusal alan ve katılım imgelemine de çizen Bookchin ekolojik toplumun kamusal işleyişini holistik bakış açısı ile birlikte ele almıştır. Ahmet Mutlu'nun (2008: 65) özetlendiği şekli ile bu kamusal işleyiş şöyledir;

- Hücre-doku toplumunun yeniden kurulması ,
- Tahakkümün yalnızca ekonomik sömürü olarak değil, tüm biçimleriyle ortadan kaldırılması
- Hiyerarşilerin yalnızca toplumsal sınıflar olarak değil, tüm biçimleriyle ortadan kaldırılması.

Buradan hareketle Bookchin şunu ifade ediyor, hiyerarşi ve tahakkümün ortadan kaldırılması, birinci doğa ve ikinci doğanın bütünleşmesine olanak verecek ve gelecekte böyle bir bütünleşmeyi içeren "üçüncü(özgür) doğanın" gerçekleşmesine yol açabilecektir. Böyle bir toplumda müzakere eşitlik ve simetri normlarına uygun olarak yapılabilir. Kararlar iyi bir müzakere ortamında kolektif bir biçimde alındığı için sorumluluk da kolektiftir. Toplumsal ekolojinin projelerinde asıl odak noktası halktır ve halkın "doğrudan eylem" kapasitesidir. Alınan ve uygulanan her karar tamamen halka aittir. Bu sebeple ekolojik kimi hareketlerin çözüm konusunda hükümetleri, uluslararası ya da ulusal kurumları hedef seçmeleri eleştirilir (Mutlu, 2008: 69). Bookchin burada daha çok yerelde, aktif bir müzakere süreci ile aktif bir katılımın olduğu kolektif çözümler üretmenin gerekliliğini vurgulamaktadır.

Reclus ve Bookchin'in organik toplum tanımlarına örnek olacak şekilde Antropolog Brock Breinstein, dünyada pek çok izole toplum olduğunu belirtmekte ve bu toplumların, sanayi toplumları ile kaynaştıklarında kendi kültürlerini kaybettiklerini söylemektedir. Bu sebeple "ekonomi biliminin grup hiyerarşisi düzeninde, her aşamada uygulanabilecek, birleştirici bir karar verme davranışı ve yöntemi" geliştirmelidir. Bu yeni yöntemde, kişinin daha çok tüketmesi yerine, kişinin ve grubun hayatta kalabilme şansının daha yüksek olması temeline dayanmalıdır ve bu ancak aktif katılımın olduğu bir müzakere ile gerçekleşebilecektir. Bu ekonomik davranışın doğal seçim davranışına benzemesini sağlayacaktır (akt. Odum ve Barrett, 2008: 461).

Yeryüzü Demokrasisi adlı eserinde tüm yurttaşların yeryüzü ailesinin bir üyesi olduğunu ifade eden Shiva, bu aileyi bir arada tutan değerlerin yeryüzü demokrasisi ile ortaya konulduğundan bahseder ve bu demokrasinin türü de her bir bireyi dinleyen katılımı içermektedir. Bu değerlerin en başında ekolojik ilkeler ile çevrilmiş olan yaşam hakkı gelmektedir. Ekolojik ilkeler ile oluşturulmuş bir yaşam hakkı talebi tüm canlıları içeren

holistik bir yaklaşıma tabiidir. Shiva bunu şef Seattle'ın ifadesini alıntılararak anlatır: “ Her şey aynı soluğu paylaşır, hayvanlar, ağaçlar, insanlar... Hava kendi ruhunu, desteklediği tüm yaşamla paylaşır.”(Shiva, 2010: 21). Yeryüzü demokrasisinin katılımı ve kolektif kararları vurgulayan bu anlayışı müzakereci demokrasi anlayışı ile benzerlik göstermektedir.

Fourier’de katılımcı anlayış ise “**katılımcı eyleyişin pratik gerçeklik özelliği**” fikrinde görülmektedir. Onun katılımcı eyleyişten kastı, “*serveti hakikatten ve sosyal erdemden sapmadan edinmeyi, kişisel ve kolektif çıkarları birleştirmeyi*” amaçlamaktadır. Bu servetin ekolojik dengenin gözetilmesi ile sağlanacağını iddia etmektedir. Savaşların ortadan kalkması ile savaş bütçeleri toplumsal zenginliği artıracak bu zenginlik iklimsel hastalıkların tedavisinde kullanılarak sağlıklı bir nesil yetişebilecektir. Bu yetişen nesil belli bir sayıda olacaktır. Çünkü Fourier'in Phâlânster'lerindeki her bir komünde 1620 kişilik bir nüfus sınırlaması vardır ki bu ekolojik dengenin sağlanmasında Fourierist bakış açısında önemli bir kıstastır. Bu nüfus kısıtlaması aynı zamanda Falanj üyelerinin aktif katılım sağlamaları açısından önem taşımaktadır (Çıvgın, 2011: 94). Fourier’in bu “katılımcı eyleyişin pratik gerçeklik özelliği” fikri müzakere yöntemi ile ilerleyerek ekolojik dengeyi sağlamaktadır.

Radikal yaklaşımda müzakere fikri kolektif karar verme ve sorumluluk almanın yanında eşitlik ilkesinin de altı çizilmektedir. Bu müzakere modeli radikallerin holistik bakış açısı ile uyumlu bir biçimde, her alanda müzakereyi öngörmektedir. Bütün teorisyenlerin üzerinde durdukları temel nokta ise aktif katılım ve açık bir söylemsel iletişimidir. Bu müzakere ile bütün canlılar arasındaki adalet sağlanabilecektir.

Ekolojik yurttaşlık fikrine dair radikal yaklaşım teorisyenlerinin doğrudan bir ekolojik yurttaş tanımı olmamasının yanı sıra bu teorilerde yer alan yurttaş özellikleri doğrudan doğruya ekolojik ilkeleri taşıyan bir “ekolojik yurttaş” figürünü ortaya koymaktadır. Radikal yaklaşım holistik bir bakış açısı ile ekolojik bir toplum tahayyülü yaparak bu toplumda yaşayan bireylerin doğayla bir bütün içinde ve onun bir parçası olduğu bilinci ile yaşaması gerektiğini savunmaktadır. Reformcu bir doğa anlayışından ziyade doğayı ekolojik bir felakete doğru sürüklemekten kurtulmanın yegane yolunu yeni bir toplum ve yeni bir toplumsal bilinçten geçtiğini söylemektedirler. Radikal teorisyenlerin ütöpik yaklaşımlarında devletsiz bir toplum anlayışı bulunmaktadır. Bu teoriler daha çok eko-anarşist ve anarko-komünist yaklaşımlar ile birlikte ele alınmaktadır. Ancak yaklaşımdaki temel noktalar ekolojik bir krizin varlığını ve bunun insan faaliyetleri ile ortaya çıktığını iddia etmektedir. Radikal yaklaşım teorisyenleri ekolojik problemlerin aktif bir toplumsal bilinç ve yurttaş faaliyeti ile çözülebileceği ve sürdürülebilir ekolojik bir toplumun işlerliği ile ekolojik dengenin sağlanabileceği noktasında hemfikir olmaktadır.

3.3. Liberal ve Radikal Yaklaşım Arasındaki Temel Farklılıklar

Ekolojik krizin bütün zararını silmek ve gelecek nesillere temiz bir doğa bırakabilmek için en az 1000 yıl boyunca belirli ekolojik ilkeler ile yaşamak gerekmektedir. Ancak bu ilkeler ile yaşayabilmek, içinde bulunduğumuz çağ açısından oldukça imkânsız görünmektedir (Foster, 2017). Bunun için uzun vadeli çözümler ile birlikte bir ekolojik bir direniş biçimi yaratmak ve bu krizin etkilerini en aza indirmek için mücadele etmek önem taşımaktadır.

Liberal ve radikal yaklaşımlar arasındaki farklar bu iki yaklaşımın doğaya bakış açını ortaya koyabilmek ve yurttaşlık fikri ile alakalı temel ayrımları nasıl kategorize ettiklerini görebilmek adına önem taşımaktadır. Doğanın bir yok oluşa doğru gittiği ve bunun en büyük sebebinin insan etkinlikleri olduğu her iki yaklaşımın ortaklaştığı bir noktadır. Bir başka ortak nokta ise ekolojik problemlerin önüne geçebilmek için gerekli olan şeyin toplumsal bir doğa bilinci ile çözüme ulaşabileceği ve bunun toplumsal sorumluluklar yoluyla tahribatın ilerlemesinin azaltılabileceği görüşüdür. Temel farklılıkların sebebi ise ekolojik problemlerin çözüme giden süreçteki insan-doğa ilişkisi diyalektiğinde, çevreci yaklaşım ve ekolojik yaklaşım ayrımında ve holistik bakış açısı ile çevreci (ve aslında indirgemeci) bakış açısı noktasında ortaya çıkmaktadır.

Liberal ve radikal yaklaşımlar arasındaki temel farklılıkları ele almak için iki yaklaşımın da insan-doğa ilişkisi bağlamındaki diyalektiğe bakış açılarını irdelemek gerekmektedir. İnsan-doğa ilişkisi topluluktan toplumsala geçiş süreci ile birlikte değişmiş ve giderek doğayı tahakküm altına alan bir boyuta ulaşmıştır. Bu çağı antroposen çağ olarak nitelendiren Foster(2017), kapitalist sistemin de etkisi ile toplumun doğayı fethetmiş olduğu fikrine olan inançtan dolayı insan-doğa ilişkisinin bulunmadığını daha çok insan-insan ilişkisine verilen önemin arttığını savunmaktadır. İnsan-doğa ilişkisinin sorgulanması ve bu ilişkinin organik toplumlarda yer alan bir biçime dönüşmesi gerekliliğini radikal yaklaşımlarda görmekteyiz. Buradaki anlayış insan ve doğanın birbirini tamamlayan ve bu bağlamda uyumlu olduğunu anlatan bir yaklaşım ile ilişkilidir (Bookchin, 2013: 13). Dolayısı ile radikal yaklaşım insan-doğa ilişkisi bağlamında bakıldığında doğayı merkez alan, insanın da onun bir tamamlayıcısı olduğunu vurgulayan holistik bir bakışa sahiptir. Liberal yaklaşımlar ise çevre korumacı bir anlayış ile bireye doğayı korumayı amaçlayan sorumluluklar yüklenmesi gerektiğini anlatmaktadır. İnsan- doğa ilişkisi temelinde liberal anlayış daha çok antroposentik (insan-merkezci) bir bakış açısına sahiptir. Bu bakış açısı radikaller tarafından indirgemeci bir bakış açısı olarak değerlendirilmektedir. Aslında Liberal yaklaşımlar da bozulan insan-doğa ilişkisinin yeniden inşa edilmesi gerektiğini

savunmaktadır. Ama bu inşa sürecinin serbest piyasa koşulları altında olması ile ilgili herhangi bir yorum yapmazlar.

Ekolojik anlayış ile çevreci anlayış arasındaki farklılık bize liberal ve radikal ekolojik yurttaşlık fikirleri arasındaki farklılıkları göstermektedir. Devletlerin yeşil bir anlayışa sahip olarak kurumsal yapıların da dönüşümünün gerekliliği üzerinde duran Liberal yaklaşım daha çok reformist bir anlayışa sahiptir. Liberal anlayış evresel konuların devletsiz çözülemeyeceğini ancak bunun devlet ve devlet yapılarında yeşil bir reformla mümkün olabileceğini savunmaktadır. Radikal yaklaşımda ise devletsiz bir toplum tahayyülü ile birlikte ekolojik sorunların çözümü yeryüzü yurttaşlığı anlayışı ile çözüme kavuşacaktır. Holistik bakış açısını savunan radikal görüşte ekolojik ilkeler ile sarmalanmış olan bir yönetim anlayışı bulunmaktadır. Bu yönetim anlayışı, yatay ve diyalektik bir örgütlenmeye savunan (ve hatta bazı görüşlerde dairesel), hiyerarşi ve tahakkümün olmadığı ve adem-i merkeziyetçi bir anlayışa sahip bir anlayıştır. Müzakereci demokrasi ilkelerini savunan radikal görüşte yurttaşlar yönetimin her aşamasında aktiftirler (Bookchin, 2013b : 63). Radikal görüş köktenci bir dönüşümü savunduğu için eko-anarşist ilkeler ile oluşmuş bir toplum anlayışını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bu toplumda yaşam biçimi, tüketim, üretim ve ekonomik yapı tamamen ekolojik ilkelere göre tahayyül edilmiştir. Çevreci anlayışa sahip Liberal yaklaşımda ise mevcut olan devletin ve kurumlarının dönüştürülmesi, ekolojik yurttaşlık anlayışı ile bu aktörlere yeşil bir anlayış kazandırılacağı savunulmaktadır. Yeşil anlayışa sahip bu devletin demokrasisi ise müzakere modelidir. Bu müzakere modelinde yurttaşlar özellikle doğa ile ilgili kararlara aktif bir şekilde katılırlar. Ancak liberal anlayıştaki görüşler serbest piyasa koşullarının getirileri ile ilgili yüzeysel yorumlar yapmaktadırlar. Serbest piyasanın, çevresel kararlarla ilgili bağlayıcılığı koşulsuz kabul edeceğini varsayan yaklaşım bu durumun yol açtığı tahribat boyutunu ele almamaktadır. Kapitalist bir sistem içinde “çevreci” anlayış ile alınan kararlar, kısa vadeli çözüm olanakları yaratmaktadır. Bu kararların kendi içinde ayrı bir piyasa yaratması ise başka bir boyuttur. Liberal yaklaşım devlet teşvikleri ile yurttaşlara sorumluluk kazandırılması gerektiğini önerirken bu piyasalaşma boyutunu göz ardı etmektedir. Örneğin mali özendirmeler ile yurttaşları ekolojik davranmaya zorlayarak aslında temel güdülenmenin yönünü sadece kâra çevirmektedir. Trafiğin yoğun olduğu saatlerde geçiş ücretini iki katına çıkarmak, ya da biyoyakıt kullanan yurttaştan görece daha az vergi almak gibi çözümler doğanın tahribatını azaltma ve onunla uyum içinde yaşayabilme fikrini değil, daha çok kâr edebilme fikrini birincil öneme koymaktadır (Dobson, 2016:226). Bunun yanı sıra serbest piyasa sistemi de bu çevresel kararlar yolu ile yeşil fikrini kullanarak, karbon salınımını en aza indirgeyen biyo-yakıtlarla çalışan otomobiller, doğaya zarar vermeyen enerji

tasarruflu beyaz eşyalar gibi sayılabilecek pek çok yeşil etiketli ürünler üretmekte ve bunları diğer ürünlerden çok daha maliyetli bir fiyat ile piyasaya sürmektedirler. Foster (2006: 250) bu durumu şöyle ifade etmektedir: “Kapitalizm koşulları altında teşvik edilenler, insanlık ve dünya için en yararlı olanlar değil, sermayeye en fazla kâr getiren enerji kaynaklarıdır...” Dobson bu noktada çevrecilik ve ekolojizmin birbirinden ayrılması gerektiğini vurgulayarak, farklı ekolojizmler olabileceğini söylemektedir. Çevreciliğin bir ideoloji olmadığını hatırlatan Dobson da bu ayrımı radikal ve radikal olmayan biçimler olarak yapmaktadır (Şahin, 2003: 77).

Liberal yaklaşımlarda sıklıkla karşımıza çıkan sürdürülebilirlik kavramına toplumsal bir bakış açısı ile yaklaşmakta ve kısacası “ihtiyaçlarını gelecekteki nesillerin beklentilerini yok etmeden karşılayan toplum (Callenbach, 2010: 120)” olarak ele almaktadır. Liberal algılayışta sürdürülebilirlik anlayışı daha çok ekonomik kalkınmanın çevresel zararını en aza indirgeyerek büyümenin sürdürülebilirliği olarak ele alınmaktadır. Radikal yaklaşım ise doğanın ve doğa ile tamamlayıcılık ilkesi içinde birlikte yaşamının sürdürülebilirliğini ele almaktadır. Sürdürülebilir Gelişme ile Toplumsal Ekolojiyi ele alan Mutlu her iki yaklaşımın da demokrasi ve özgürlük kavramlarını ele aldığını ancak bu sorunlara ekolojik bir perspektif ile yaklaştıklarına aralarında büyük farklılıklar olduğunu savunmaktadır. Mutlu şöyle ifade etmektedir:

Toplumsal Ekoloji penceresinden bakıldığında egemen sistemin değerlerine içkin olan Sürdürülebilir Gelişme ile “bugün ve gelecek nesiller için dengeli ve sağlıklı bir çevrede yaşama” hiçbir zaman sağlanamayacaktır. Çünkü söz konusu Sürdürülebilir Gelişme ideolojik referansları nedeniyle, sorunların yapısal nedenlerinden çok, yüzeysel nedenlerine odaklanmaktadır. Ekolojik sorunların ortadan kaldırılabilmesi radikal nitelikli alternatif politikalarla mümkün görülmektedir (Mutlu, 2017: 50).

İki yaklaşım arasındaki sayılan bu farklılıkların en temelinde yatan şey kapitalist sistemdir. Radikal yaklaşımın ekolojik sorunlara daha net cevap veriyor olmasının sebebi kapitalist sistemi reddederek kökten bir dönüşümü savunmasından kaynaklanmaktadır. Liberal yaklaşımda yer alan çözümler ise sürdürülebilirliği sağlayabilecek, ancak serbest piyasanın işleyişi ile bu sürdürülebilirlik görüntüsünün altında daha büyük krizler de yaratabilecek bir risk taşımaktadır.

SONUÇ

Ekolojik krizin dünyayı ve insanlığı getireceği nokta artık açık bir şekilde kendini göstermektedir. Ulusal ve uluslararası birçok teknik yöntem ile bu tahribatın etkisi azaltılmaya çalışılsa da gittikçe artan bir kirlilik ile karşı karşıya olduğumuzu görmek zor değildir. 150’den fazla hükümetin her yıl katıldığı iklim zirvelerinde bu tahribatı azaltabilmek için pek çok kararın altına imzalar atılmakta ancak gittikçe büyüyen tüketim toplumu ile çevresel zarar istatistikleri azalmak yerine artmaktadır.

Yurttaşlık kavramı, sürekli değişen üzerine çeşitli yaklaşımlar eklenen çok geniş bir teoriler bütünüdür. Teoriler bütünü olarak ifadelendirmenin sebebi ise her bir yurttaşlık tanımının içerisinde, yeni bir devlet imgelemi, yeni bir kamusal alan (ve dolayısı ile özel alan) tanımı, yeni bir sivil toplum anlayışı ve bir demokrasi örneği ele alınmalıdır. Günümüzdeki tanımlamalarda ise ulus-devlet yurttaşlığına getirilen eleştiriler gittikçe artmakta ve artık daha evrensel, daha çoğulcu bir yurttaşlık anlayışı savunulmaktadır. Bu bağlamda yurttaşlık teorilerinin incelendiği bölümde, yeni yurttaşlık anlayışlarındaki evrensellik, çoğulculuk, özgürlükçü, aktif ve kapsayıcı anlayışlar öne çıkmaktadır.

Bu çalışmada esas olarak, ekolojik krize karşı mücadele edebilmek için bilinç yükseltme, etik ve erdemlilik kaygılarını güden bir fikrin, iki farklı yaklaşımı ele alınmıştır. Bu fikir, doğa ile uyum içinde olan ve ona karşı etik kaygıları taşıyabilen, ekolojik erdeme sahip olan “ekolojik yurttaşlık” fikridir. Devleti dışlamayan ve onu da dönüştürmeyi hedefleyen yaklaşımlarda liberalizm etkilerini görmekteyiz. Bu sebeple tezde, bu yaklaşımlar “Liberal Yaklaşımlar” başlığı altında toplandı. Devletin olmadığı, daha çok eko-anarşist ve anarko-komünist etkilerin olduğu görüşler ise “Radikal Yaklaşımlar” başlığı altında toplandı.

Ekolojik yurttaşlık tanımına ilişkin olarak literatürde yer alan tanımları iki farklı yaklaşım altında kategorize ederek inceleyen bu tezde, bu çalışmaların bir toplamını oluşturup iki farklı yaklaşımdaki farklılıkları görmeyi sağlayabilecek bir çalışma olması açısından alana katkı sağlayabilecektir.

Bu yaklaşımlar teorik temelde zıt olmakla birlikte doğa fikrini ele almaları ve bu fikri sorumlu birey-yurttaş anlayışı ile birlikte yoğurmaları açısından aynılık gösterebilmektedirler. Her iki yaklaşımda da müzakere, aktif katılım, kamusal alan- özel alan ve sivil toplum gibi kavramlara vurgu yapılması, kapitalist sistem içinde bu kavramlarının içinin boşaldığına ve artık bu alanların dönüşmesi ile hem toplumsal hem de doğal yapının dönüşebileceğine dair mesajlar bulmak mümkündür. Tüketim toplumunun küreselleşen kapitalist çağda büyümesi, iklim zirvelerinde alınan hükümetlerarası kararları etkisiz kılmaktadır. Ancak kapitalist

sistemdeki üretim ilişkilerinin bir anda değişmesi mümkün olmadığından, ekolojik yurttaşlık anlayışı ile yaratılacak olan sorumlu yurttaş anlayışının bu ilişkileri zayıflatabileceğini söylemek mümkündür. Bunun yanı sıra aslında her iki yaklaşımda bizlere çevreci anlayıştaki insan-insan ilişkisinin sorgulanması ve tekrar insan-doğa ilişkisinin inşa edilebilmesinin gerekliliğini sunmaktadır. Liberal yaklaşımda çevreci bir anlayışın etkisinin olduğunu söylemenin yanı sıra bu yaklaşım da doğadan kopuş ile birlikte ekolojik krizin arttığını açıkça ifade etmektedir.

Liberal yaklaşımın ekolojik yurttaşlık fikrine ilişkin tanımlarına genel anlamıyla baktığımızda üç bileşen görmektedir; yeşil devlet, yeşil demokrasi ve yeşil anlayışa sahip yurttaş. Bu yaklaşımdaki görüşlerde bu üç bileşeni birbirinden ayırmadan yapılmış bir tanım karşımıza çıkmaktadır. Devletin küçültülmesi fikri yerine, özellikle doğa ile ilgili alınan kararlarda devletin etkinliğinin olması gerektiği ifade edilir. Ekolojik yurttaşın doğa ile ilgili kararlara aktif katılımı ve bunun için ekolojik ilkeleri benimseyen kurumsal yapıların, sivil toplumun ve yeşil bir demokrasinin zorunlu olduğu anlatılmaktadır.

Radikal yaklaşımdaki ekolojik yurttaşlık fikrindeki temel bileşenler ise; ekolojik ilkeler, kolektif ekolojik bilinç ve insan-doğa ilişkisi. Radikal yaklaşımda ele alınan görüşlerde insan-doğa ilişkisi temelinde oluşmuş ekolojik ilkeler ile birlikte, hiyerarşiyi ve tahakkümü reddeden, kolektif bir bilinç ile hareket eden bir yurttaş anlayışı görmektedir. Yerel meclislerin bulunduğu konfederal bir biçim ile şekillenen, müzakereci yöntemi benimseyen bir aktif ekolojik yurttaş anlayışı görmektedir. Bu biçimde işleyen bir toplumda yurttaşlar insan-doğa ilişkisi temelinde ekolojik bilinci yaratacak ve ekolojik bir toplum oluşabilecektir.

Bu yaklaşımlar ekolojik sorunlar karşısında her bir yurttaş sorumluluk ilkesi ile donatan ve bu anlamda kapsayıcı, evrensel ve bir anlamda kimliklerden bağımsız bir yurttaş anlayışını karşımıza çıkarmaktadır. Her iki yaklaşıma baktığımızda yurttaş bilinci, bilinci yoluyla gelecek bir aktif katılım, aktif yurttaş katılımı yoluyla oluşabilecek bir müzakere ve müzakere yolu ile oluşabilecek bir toplumsal etki ortaya çıkmaktadır. Ancak iki yaklaşımın, ekolojik tahribatın etkilerini azaltabilmek amacıyla önerdikleri çözümler farklı yollara sahiptir. Liberal yaklaşımın devleti dışlamayan ve ona daha aktif görevler yükleyen yolu, günümüzdeki ekolojik problemlerin çözümü açısından daha uygulanabilir olmakla birlikte, şirketleri bu çözümlere dahil etmek biraz zor görünmektedir. Radikal yaklaşımın temel aldığı holistik bakış ile birlikte insan-doğa ilişkisinin yeniden oluşması, ekolojik krizin etkilerini azaltabilmek adına daha etkin bir çözüm gibi görünse de artan tüketim toplumunda bu ilişkinin tekrar kurulmasının zor olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Liberal yaklaşımın piyasa konusuna değinmeden sadece devletin, kurumların ve yurttaşlık anlayışının dönüşümü ile ekolojik krizin etkilerinin hafifleyeceğine olan inanç kapitalist sistem içinde gerçekçi görünmemektedir. Kamusal kampanyalar, şirketlerin ürettiği yeşil etiketli ürünler gibi göstermelik sayılabilecek çözümler, liberal görüşte “yurttaş bilinçlenmesi” olarak ele alınmaktadır. Ancak bu bilinçlenme biçiminin yarattığı ekolojik tahribat serbest piyasa koşulları içinde daha büyük boyutlara ulaşmakta ve üretilmeye çalışılan her bir çözüm yeni bir piyasa yaratmaktadır. Radikal yaklaşımdaki köktenci çözüme bakılırsa, kapitalizmin yarattığı tüketim toplumunu, piyasayı, ekonomik ve ideolojik yapıyı değiştirmenin çok uzun bir zaman ve çok yoğun kolektif bir mücadele biçimi gerektirdiği açıktır. Ancak gezegenin bu krizi atlatabilmesi için uzun bir zamanının olmadığını da belirtmekte fayda vardır. Her ne kadar radikal yaklaşımdaki ekolojik yurttaş fikri daha anlamlı görünse de gezegenin bu kadar uzun zamanı olmadığını söylemek mümkündür.

Ekolojik krizin etkilerini tamamen yok etmenin artık neredeyse imkânsız olduğunu ifade ettik. Elbette bugüne kadar üretilen ve uygulanan çözümler hiçe sayılmaksızın, bu çözümlerin tek başlarına yetersiz olduğunu görmek mümkündür. Devletlerin bir araya gelerek ürettikleri çözümlerin yetersiz olduğunu ve bu çözümlerin göstermelik olduğunu da defalarca deneyimledik. Çünkü sadece bir devletin bile, bu çözümler hususunda yaptığı anlaşmaları bozması krizi daha derin bir boyuta getirebilir(örneğin nükleer güce sahip herhangi bir devletin). Örneğin en çok karbon salınımına sahip olan ve küresel ısınmanın en baştaki sorumlularından biri olan ABD’nin Paris Anlaşmasından çekilmesi, Anlaşma uyarınca hedeflenen azaltımları olumsuz bir şekilde etkileyecektir. Bütün bunları göz önünde bulundurduğumuzda kapsayıcı, herkesin üzerinde ortaklaşabildiği ve artık tehlikenin boyutu hususunda herkesin anlaşabildiği bir küresel bilincin yaratılması zorunlu hale gelmiştir. Gün geçtikçe artan bu tahribatın sorumluluğunu her “birey” üstlenmeli ama bireysel bir mücadelenin yanında, kolektif bir mücadele oluşturulmalıdır. Bu mücadele biçimi, üzerinde yaşadığımız gezegeni daha iyi kullanabilme temelinde ele alındığında, evrensel bir mücadeleye dönüşebilecektir. Günümüzde bunu sağlayabilmenin yolu ise, insanları ortak bir çatı etrafında toplayabilecek yurttaşlık fikri ile oluşabilir. Bu çalışmada insan-doğa ilişkisine geri dönebilmenin, ekolojik tahribatı en aza indirgeyebilmenin bir aracı olarak yurttaşlık fikri bu temellerle incelendi. Elbette evrensel bir yurttaşlık anlayışı oluşturmanın zorlukları (yurttaşlık bölümünde Arendt’in de değindiği gibi) bulunmaktadır. Ancak krizin etkisini tek tek bütün bireyler hissettiğinde kolektif bir bilincin de oluşması kaçınılmayacaktır. Doğa felaketlerini yaşamış toplumlarda bunu daha rahat görebiliriz. Kapitalist sistem içinde bu yurttaş mücadelesi biçimini oluştururken, yeni oluşan piyasalaşma sistemine de karşı ayrı bir

mücadele alanı oluşturulmalıdır. Sorumlu bir ekolojik yurttaşlık anlayışı için tüketim alışkanlıkları, üretim biçimleri ve eğitim gibi konular üzerinde de yeni biçimlerin tartışılması da gerekmektedir. Bütün bu biçimleri ve anlayışları tartışırken unutulmaması gereken şey ise gezegenin sadece insana ait olmadığı ve bugünkü durumun daha fazla sürdürüleemeyeceğidir. İnsan-doğa ilişkisinde organik toplumlardaki ilişki biçimine geri dönebilmek ve ekolojik sürdürülebilirliği olan bir yaşamı inşa edebilmek mümkündür.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Ağaoğulları, M.(2010). *Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği*. İmge Kitabevi, Ankâra.
- Akdur, R. (2005). *Avrupa Birliği ve Türkiye'de Çevre Koruma Politikaları "Türkiye'nin Avrupa Birliğine Uyumunu"*, Ankâra Üniversitesi Avrupa Topluluğu Araştırma Dizisi: 23, Ankâra.
- Arendt, H. (2012). *Devrim Üzerine*. İletişim Yayıncılık, İstanbul.
- Arendt, H. (2014). *Totalitarizmin Kaynakları Antisemitizm*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Balibar, E. (1998). *"İnsan Hakları" ve "Yurttaş Hakları", Eşitlik ve Özgürlüğün Modern Diyalektiği*. (Çev. I. Ergüden). Ilgaz, T. (ed.). Dersimiz Yurttaşlık. Kesit Yayıncılık, İstanbul. s. 81-107.
- Barber, B. (1995). *Güçlü Demokrasi*. (Çev. M. Beşikçi), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Benhabib, Ş. (1999). *Müzakereci Bir Demokratik Meşrutiyet Modeline Doğru*. (Çev. Z. Gürata ve C. Gürsel). Ş.Benhabib (der.). Demokrasi ve Farklılık: Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması. Demokrasi Kitaplığı Yayınları, İstanbul. s. 101-139.
- Bookchin, M. (2013a). *Toplumsal Ekoloji ve Komünalizm*. (Çev. F. D. Elhüseyni). Sümer Yayıncılık, İstanbul.
- Bookchin, M. (2013b). *Özgürlüğün Ekolojisi*. (Çev. M. K. Coşkun). Sümer Yayıncılık, İstanbul.
- Bookchin, M. (2014). *Kentsiz Kentleşme Yurttaşlığın Yükselişi ve Çöküşü*. (Çev. B. Özyalçın). Sümer Yayıncılık, İstanbul.
- Bookchin, M. (2017). *Modern Kriz*. (Çev. A. Yılmaz). Sümer Yayıncılık, İstanbul.
- Bouineau, J. (1998). *"Fransa'da Devrim Döneminde Yurttaşlar ve Yurttaşlık"*. (Çev.Y. Küey). Ilgaz, T. (ed.). Dersimiz Yurttaşlık. Kesit Yayıncılık, İstanbul. s. 109-142.
- Biehl, J. (2016). *Toplumsal Ekoloji Siyaseti*. (Çev. E.Eren). Sümer Yayıncılık, İstanbul.
- Brubaker, W. R. (2008). *Fransa ve Almanya'da Göç, Vatandaşlık ve Ulus-Devlet: Karşılaştırmalı Bir Tarihsel Çözümleme*. (Çev. C. Cemgil). Kadioğlu, A. (ed.). Vatandaşlığın Dönüşümü: Üyelikten Haklara. Metis Yayınları, İstanbul. s. 55-92.
- Callenbach, E. (1994). *Ekotopya*. (Çev. O. Akinhay). Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Callenbach, E. (2010). *Ekoloji Cep Rehberi*. (Çev. E. Özkan). Sinek Sekiz Yayın Evi, İstanbul.
- Cohen, J. (1999). *Müzakereci Demokraside Usul ve Esas*. (Çev. Z. Gürata ve C. Gürsel). Ş.Benhabib (der.). Demokrasi ve Farklılık: Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması. Demokrasi Kitaplığı Yayınları, İstanbul. s. 140-173.
- Clark, J. ve Martin, C. (2016). *Anarşi, Coğrafya ve Modernite*. (Çev. O. Yener ve M. Devres). Can Yayınları, İstanbul.

- Çelebi, A. (2004). *Kamusal Alan ve Sivil Toplum: Siyasal Bir Değerlendirme*. Özbek, M. (Ed.). M. Özbek. Kamusal Alan. Hill Yayın, İstanbul. s. 237-284
- Çepel, N. (2006). *Ekoloji, Doğal Yaşam Dünyaları ve İnsan*. Palme Yayıncılık, İstanbul.
- Dacheux, E. (2012). *Kamusal Alan: Demokrasinin Anahtar Bir Kavramı*. (Çev. H. Köse). Dacheux, É. (ed.). Kamusal Alan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul. s. 13 – 27.
- Dauenhauer, B. P. (2001). *Kırılğan Bir Dünya’da Yurttaşlık*. (Çev. A. Özdil ve F. Kaynak). Çukurova Üniversitesi Basımevi, Adana.
- Dobson, A. (2016). *Ekolojizm*. (Çev. C. Yücel). Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul.
- Donald, J. (2008). *Vatandaş ve Kent Aylağı*. (Çev. C. Cemgil). Kadioğlu, A. (ed.). Vatandaşlığın Dönüşümü: Üyelikten Haklara. Metis Yayınları, İstanbul. s. 140-166.
- Dryzek, J., Downes, D., Hunold, C., Schlosberg, D. ve Hernes, H. K. (2003). *Green States and Social Movements*. Oxford University Press, Newyork.
- Foster, J. B. (2006). *Emperyalizmin Yeniden Keşfi*. (Çev. Ç. Çıdamlı). Kalkedon Yayın, İstanbul.
- Floris, B. (2012). *Kamusal Alan ve Ekonomik Alan*. (Çev. H. Köse). Dacheux, É. (ed.). Kamusal Alan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul. s. 65 – 74.
- Fraser, N. (2004). *Kamusal Alanı Yeniden Düşünmek: Gerçekte Varolan Demokrasinin Elestirisine Bir Katkı*. Özbek, M. (Ed.). (Çev. M. Özbek ve C. Balcı). Kamusal Alan. Hill Yayın, İstanbul. s. 103-132
- Garrard, G. (2016). *Ekoeleştirir-Ekoloji ve Çevre Üzerine Kültürel Araştırmalar*. (Çev. E. Genç) Kolektif Kitap, İstanbul.
- Giddens, A. (2013). *İklim Değişikliği Siyaseti*. (Çev. E. Baltacı). Phoenix, Ankâra.
- Guattari, F. (2000). *Üç Ekoloji*. (çev. A. Akay). Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Güney, E., Bozyiğit, R., Meydan, A., Kılıç, T. ve Bulut, İ. (2016). *Çevrebilim (Ekoloji) Sözlüğü*. Çizgi Kitabevi, Konya.
- Habermas, J. (1997). *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*. (Çev. T. Bora ve M. Sancar). İletişim Yayınları, İstanbul.
- Habermas, J. (2004). *“Öteki” Olmak, “Öteki”yle Yaşamak*. (Çev. İ. Ata). Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Heater, D. (2007). *Yurttaşlığın Kısa Tarihi*. (Çev. M. Delikâra Üst), İmge Kitabevi, Ankâra.
- Heywood, A. (2014). *Siyasi İdeolojiler*. (Çev. A. Bayram, Ö. Tüfekçi, H. İnanc, Ş. Akın, B. Kalkan). Adres Yayınları, Ankâra.
- Kahraman, H., Keyman, E. ve Sarıbay, A. (1998). *Katılımcı Demokrasi, Kamusal Alan ve Yerel Yönetim*. Demokrasi Kitaplığı, İstanbul.

- Kadıoğlu, A. (2008). *Vatandaşlık: Kavramın Farklı Anlamları*. Kadıoğlu, A. (ed.). Vatandaşlığın Dönüşümü: Üyelikten Haklara. Metis Yayınları, İstanbul. s.21-30.
- Kaya, A. (2006). *Yurttaşlık, Azınlıklar ve Çokkültürcülük. Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul. s. 95 – 132.
- Kaya, A. (2014). *Küreselleşme, Kozmopolitanizm ve Post-Vestefalya Düzeni*. Küresel Siyasete Giriş. İletişim Yayınları, İstanbul. s.545-565.
- Kışlalıoğlu, M. ve Berkes, F. (2010). *Çevre ve Ekoloji*. Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Kymlicka, W. ve Norman, W. (2008). *Vatandaşın Dönüşü: Vatandaşlık Kuramındaki Yeni Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme*. (Çev. C. Cemgil). Kadıoğlu, A. (ed.). Vatandaşlığın Dönüşümü: Üyelikten Haklara. Metis Yayınları, İstanbul. s. 185-217.
- Laclau, E. ve Mouffe, C. (1992). *Hegemonya ve Sosyalist Strateji*. (Çev. A. Kârdam ve D. Şahiner). Birikim Yayınları, İstanbul.
- Leca, J. (1998). *Bireycilik ve Yurttaşlık*. (Çev.T. Ilgaz). Ilgaz, T. (ed.). Dersimiz Yurttaşlık. Kesit Yayıncılık, İstanbul. s. 13-79.
- Lovelock, J. (2007). *The Revenge of Gaia*. Penguin Books. London.
- Marshall, T. H. (2006). *Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar*. (Çev. A. Kaya). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul. s. 1 – 57.
- Mazlum, İ. (2014). *Küresel Siyaset ve Çevre*. Balta, E. (ed.). Küresel Siyasete Giriş. İletişim Yayınları, İstanbul. s.457-485.
- Mutlu, A. (2008). *Ekoloji ve Yönetim*. Turhan Kitabevi, Ankara
- Odum, E. ve Barret, G.(2008). *Ekolojinin Temel İlkeleri*. (Çev. K. Işık). Palme Yayınları, Ankara.
- Oldfield, A. (2008). *Vatandaşlık: Doğal Olmayan Bir Pratik mi?* . (Çev. C. Cemgil). Kadıoğlu, A. (ed.). Vatandaşlığın Dönüşümü: Üyelikten Haklara. Metis Yayınları, İstanbul. s. 93-106.
- Önder, T. (2003). *Ekoloji, Toplum ve Siyaset*. Odak Yayınları, İstanbul.
- Özbek, M. (2004). *Kamusal Alan*. Hill Yayınları, İstanbul.
- Poggi, G. (2011). *Yurttaşlar ve Devlet: Geçmişe Bakış ve Muhtemel Gelecek*. (Çev. G. Aksay). Skinner, Q. ve Strâth, B. (ed). Devletler ve Yurttaşlar. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul. s. 38-52.
- Savran, G. A. (2013). *Sivil Toplum ve Ötesi Rousseau, Hegel, Marx*. Dipnot Yayınları. Ankara.
- Sennett, R. (2010). *Kamusal İnsanın Çöküşü*. (Çev. S. Durak ve A. Yılmaz). Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Shiva, V. (2006). *Çalınmış Hasat*. (Çev. A. Saysel). BGST Yayınları, İstanbul.
- Shiva, V. (2010). *Adalet, Barış ve Sürdürülebilirlik Yeryüzü Demokrasisi*. (Çev. E. Gen). BGST Yayınları, İstanbul.

- Şenay, B. (2010). *Uluslararası Toplumsal Alanlar, Uluslararası Kimlikler: Avustralyalı Türkler Örneği*. R. Dönmez, P. Enneli ve N. Altuntaş (ed.). Türkiye’de Kesişen ve Çatışan Dinsel ve Etnik Kimlikler. Say Yayınları, İstanbul. s.255-287.
- Tokâr, B. (2014). *İklim Adaletine Doğru*. (Çev. S. Ata), Öteki Yayınevi, İstanbul.
- Turner, B. (2008). *Bir Vatandaşlık Kuramının Anahatları*. (Çev. C. Cemgil). Kadioğlu, A. (ed.). Vatandaşlığın Dönüşümü: Üyelikten Haklara. Metis Yayınları, İstanbul. s. 107-139.
- United Nations (2017). *The United Nations World Water Development Report 2017*. United Nations, Paris.
- Üstel, F. (1999). *Yurttaşlık ve Demokrasi*. Dost Kitabevi, Ankara.
- Touraine, A. (2015). *Demokrasi Nedir?* (Çev. O. Kunal).Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Steenbergen, B. (1994). *Towards a Global Ecological Citizen*. B. v. Steenbergen (ed.), The Condition of Citizenship. Sage Publications, London, s.141-152.
- Young, I. M. (1999). *İletişim ve Öteki: Müzakereci Demokrasinin Ötesinde*. (Çev. Z. Gürata ve C. Gürsel). Ş.Benhabib (der.). Demokrasi ve Farklılık: Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması. Demokrasi Kitaplığı Yayınları, İstanbul. s. 174-196.
- Sürelî Yayınlar**
- Ağaoğulları, M. A. (1989). *Fransız Devriminde Birey-Devlet İlişkisi (1789-1794)*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi. Cilt 44: 195-228
- Aksoy, M. U. (2016). *Kutsal İnsan: Giorgio Agamben’in Egemenlik Anlatısında Kurbansal Durum*. Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi. Ankara. Sayı:22, s. 16 – 40.
- Atvur, S., Oğuz, U. C. (2018). The Paris Agreement: Climate Politics of Global Actors. Current Debates in International Relations & Law. London. 24(11-24).
- Bell, D. (2005), *Liberal Environmental Citizenship*. Environmental Politics, 14:2, 179-194
- Bıçakçı, T. ve Selek, Z. (2012). *Trafikten Kaynaklanan Çevresel Gürültü Haritaları ve Çukurova Üniversitesi Kampüsü Örneği*. Çukurova Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi, 28-2.
- Carnoy, M. (2001). *Gramsci ve Devlet*. Praksis, (3): 252 -278.
- Crane, A., Matten, D. ve Moon, J. (2008). *Ecological Citizenship and the Corporation*. Organization & Environment, 21(4): 371 - 389.
- Dean, H. (2001). *Green Citizenship*. Social Policy & Administration, 35:5, 490-505.
- Demir, G. (2011). *Habermas ve Foucault: Müzakereci Demokrasi ve Yönetimsellik*. Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi. Cilt(22): 48-71

- Dobson A. (2000). *Ecological Citizenship: a Disruptive Influence?*. Pierson C., Tormey S. (eds) Politics at the Edge. Political Studies Association Yearbook Series. Palgrave Macmillan, London.
- Engin, Ö. (2014). Birey Kavramının Gelişimi ve İnsan Hakları. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası Dergisi. Cilt: LXXII: 201-218).
- Eray, Ş. (2017). *Habermascı Kamusal Alan Bağlamında Yeni Toplumsal Hareketler*. İdeal Kent. 8(21): 315-337.
- Gerim, G. (2017). *Çağdaş Yurttaşlığı Kavramak: Temel Yaklaşımlar, Yeni Boyutlar ve Yeni Bir Yurttaşlık Çerçevesi*. İstanbul Journal of Sociological Studies. Cilt, 56: 155-182.
- Göktolga, O. (2013). *Yeni Siyaset ve Ekolojik Hareketler*. Birey ve Toplum Dergisi. Cilt 3: 127-136.
- Göztepe, E. (2003). *Yurttaşlığın Kamusal Ve Ulusüstü Boyutu: Avrupa Yurttaşlığı ve "Göçmen Forumu" Örnekleri*. Ankâra Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 52: 229-248.
- Günel, A. (1998). *Kozmopolitanizm ve Yurtseverlik*. Birikim Dergisi, Sayı:111 – 112.
- Hasdemir, T. A. ve Coşkun, M. K. (2008). *Kamusal Alan ve Toplumsal Hareketler*. Ankâra Üniversitesi SBF Dergisi, 63(1): 121-149.
- Humphreys, D. (2009). *Environmental and ecological citizenship in civil society*. The International Spectator, 44(1) s.171-183.
- Kârtal, F. (2016). *Kadınların Yurttaşlığı ve Feminist Kuram*. Amme İdaresi Dergisi, Cilt 49: 59-87.
- Kızılcık, G. (2015). *"Çevrecilik Bilincinin Bir Halk Hareketine Dönüştüğü Yer: Freiburg Direnişi!"*. Gaia, 1(16-18).
- Latta, A. ve Garside, N. (2005). *Perspectives on Ecological Citizenship: An Introduction*. Environment Journal, 33(3): 1-8
- Martinsson, J. ve Lundqvist, L. J. (2010). *Ecological citizenship: coming out 'clean' without turning 'green'?*. Environmental Politics, 19: 4, 518 — 537
- Melo-Escrihuela, C. (2008). *Promoting Ecological Citizenship: Rights, Duties and Political Agency*. ACME Editorial Collective, s. 114-134
- Mutlu, A. (2017). *Ekolojinin İdeolojisi: Sürdürülebilir Gelişme-Toplumsal Ekoloji*. İdeal Kent. 8(21): 26-56
- Reyhan, C. (2012). *Bölünmüş Toplumlarda Yurttaşlığın İnşası: Kavramsal Bir Çerçeve*. Amme İdaresi Dergisi, Cilt 45: 149-171.
- Reyhan, H. (2010). *Ekolojik Emperyalizm Kuramına Giriş: Biyopolitik Bir Kavramsallaştırma*. Memleket Siyaset Yönetim Dergisi, Cilt 5: 64-103

- Sáiz, A. V. (2005). *Globalisation, Cosmopolitanism and Ecological Citizenship*. Environmental Politics, 14:2, s.163-178.
- Sitembölükbaşı, Ş. (2005). *Liberal Demokrasinin Çıkmazlarına Çözüm Olarak Müzakereci Demokrasi*. Akdeniz Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 5(10): 139-162
- Şahin, Ü. (2003). Ekolojizmi Çevrecilikten Ayırmak: Bir Yeniden Düşünme Denemesi. Üç Ekoloji Dergisi, Sayı:1, s. 41-52.
- Tamer, M. G. (2010). Tarihsel Süreçte Sivil Toplum. Edebiyat Fakültesi Dergisi. 27(1): 89-105.
- Üstüner, F. (2007). Radikal Demokrasi: "Liberalizm mi, Demokrasi mi ? Evet, lütfen!". ODTÜ Gelişme Dergisi, Cilt 34: 313-336.

Tezler

- Alptekin, M. F. (2005). *Modern Yurttaşlığın Tarihi Gelişimi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankâra Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Atvur, S. (2012). *Küresel Su Politikalarına Karşı Küre-Yerel Toplumsal Hareketlerin Yarattığı Sonuçlar*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Barry, J. (1996). *Green Political Theory: Nature, Virtue and Progress*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Department of Politics University of Glasgow, Scotland.
- Çetin, A. (2006). *Kamusal Alan Ve Kamusal Mekân Olarak Sokak*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankâra Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankâra.
- Çıvgın, H. (2011). *Charles Fourier: Kuramı ve Ekolojik Kriz Ortamında Bir Eko-filozof Olarak Okunabilme İmkânları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankâra Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankâra.
- Delice, D. (2012). *Ahlak Yasasından Dünya Yurttaşlığı Tasarımına Geçiş Olanığı Olarak Kant'ın Özgürlük Kavramı*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankâra Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankâra.
- Horuş, M. (2008). *Ekolojik Kriz Karşısında Yurttaşın Değişen Tanımı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankâra.
- Oğuz, U. C. (2009). *İklim Değişikliğinin Ekolojik Bir Süreç Olarak Küresel Ölçekte İrdelenmesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Türker, E. A. (2004). *Hannah Arendt'te Politika ve Yurttaşlık Anlayışı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yardımcı, S.(2006). *İnsan-Doğa İlişkisi Ekseninde Derin Ekoloji ve Toplumsal Ekoloji*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankâra Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankâra.

İnternet Kaynakları

- COP21, (2015). <https://unfccc.int/process/conferences/past-conferences/paris-climate-change-conference-november-2015/cop-21> , (erişim tarihi: 02.07.2017).
- Çebi, S.S. "Çağdaş Yurttaşlık Kavramı ve Liberal Paradigmanın Sonu" <http://www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar/642/cagdas-yurttaslik-kavrami-ve-liberalparadigmanin-sonu#.WYGck0Tyi1s> , (erişim tarihi: 02.08.2017).
- Dobson, A. (2007). Green Political Thought. www.eBookstore.tandf.co.uk , (erişim tarihi: 15.08.2017).
- Foster, J.(2017). John Bellamy Foster'la Söyleyişi: Gezegen için bir direniş hareketine ihtiyacımız var!" <http://gazetekârinca.com/2017/05/john-bellamy-fosterla-soylesi-gezegen-icin-bir-direnis-hareketine-ihtiyacimiz-var/> , (erişim tarihi: 06.07.2017).
- Gorz, A. (1995). Siyasal Ekoloji:Uzman Erkine Karşı Özsınırlama. Birikim Dergisi. Sayı 68-68. <http://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/4599/siyasal-ekoloji-uzmanerkine-kârsi-ozsinirlama#.WbjKlrJJ1s> , (erişim Tarihi: 25.08.2017).
- (Grath, (2014): http://www.bbc.com/turkce/ozeldosyalar/2014/09/140909_seragazi_bulten , (erişim tarihi: 05.07.2017).
- IIPC, (2014). Climate Change 2014 Synthesis Report Summary for Policymakers. https://www.ipcc.ch/pdf/assessment-report/ar5/syr/AR5_SYR_FINAL_SPM.pdf , (erişim tarihi: 07.07.2017).
- Malçok, E. (2016). Özgür Ekolojik Yaşam Düş Değil Gerçek Olmalı! <https://m.bianet.org/biamag/toplum/175982-ozgur-ekolojik-yasam-dus-degil-gercek-olmali> , (erişim tarihi: 24.08.2017).
- Malçok, E. (2017). Élisée Reclus: Gerçekleşen Ütopyalar. <https://bianet.org/biamag/toplum/186418-Élisée-reclus-gerceklesen-utopyalar> , (erişim tarihi: 24.08.2017).
- World Wide Fund for Nature (2014). Yaşayan Gezegen Raporu 2014. http://awsassets.wwftr.panda.org/downloads/ygr_2014_ozet.pdf (erişim tarihi: 24.08.2017)
- <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-37753868> , (erişim tarihi: 05.07.2017).
- <http://www.unesco.org/new/en/natural-sicences/environmen/water/wwap/wwdr/2017-wastewater-the-untapped-resource/> , (erişim tarihi: 05.07.2017).
- <http://www.worldometers.info/tr/> , (erişim tarihi: 05.07.2017).
- <http://www.nationalgeographic.org/encylopedia/pollution/> , (erişim tarihi: 05.07.2017).
- <http://www.nationalgeographic.org/encylopedia/pollution/> , (erişim tarihi: 05.07.2017).

<https://climate.nasa.gov/>, (erişim tarihi: 05.07.2017).

<http://www.un.org.tr/fao-uyariyor-kuresel-gida-guvenligi-tehdit-altinda/>, (erişim tarihi: 18.08.2017).

<https://www.tarim.gov.tr/ABDGM/Belgeler/Uluslararası%C4%B1%20Kurulu%C5%9Flar/BM%202015%20Uluslararası%C4%B1%20Toprak%20Y%C4%B1%C4%B1.pdf> , (erişim tarihi: 05.07.2017).

<http://www.bmdergi.org.tr/dunya-saglik-orgutu-hava-kirliligi-her-sekiz-olumden-birinin-nedeni/> (erişim tarihi: 28.05.2018)

<https://climate.nasa.gov/effects/> (erişim tarihi: 27.05.2018).

<http://www.ncsa-turkey.cevreorman.gov.tr/rio-sozlesmeleri.aspx> (erişim tarihi: 27.05.2018).

<http://www.ncsa-turkey.cevreorman.gov.tr/rio-sozlesmeleri.aspx> (erişim tarihi: 27.05.2018).

<http://www.dw.com/tr/paris-iklim-anla%C5%9Fmas%C4%B1-neden-%C3%B6nemli/a-39091216> (erişim tarihi: 27.05.2018).

Yayınlanmış Bildiriler

Balkaya, F. (2012). Çevreci Hareketlerin Ekolojik Yurttaş Oluşturmadaki Rolü. 2. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu. 1-2 Ekim 2012, Kahramanmaraş, s. 148-154.

Wolf, J. (2007). The Ecological Citizen and Climate Change. Democracy on The Day After Tomorrow. ECPR Joint Sessions 2007, Helsinki